

FRANCE VEBER

DUŠESLOVNE OSNOVE NAŠE DOBE

I

Vsi radi govorimo o nenavadni krizi dobe, v kateri živimo. Radi navajamo tudi vzroke, ki da so to krizo rodili in jo še naprej povečujejo. Po vojni so izginile velike države in državne zveze, ki so do tedaj takó ali drugače varovale mirni potek zasebnega in javnega življenja. Zmajali so se tudi stari gospodarski temelji skupnega življenja in ž njimi je začela vedno bolj izginjati ljudska vera v pravo avtoriteto oblasti. Pojavile so se silne napetosti na vseh koncih in krajih in vse naše življenje se razvija v znamenju nekega nepremostljivega razkola med ideali in dejstvi, med tem, kar naj bo, in med tem, kar je. To pa je pri enih oslabilo pravo voljo do dela tam, kjer bi utegnilo delo imeti najlepše uspehe, in pri drugih rodilo težnjo po blatenju vsega tega, kar se je še našim očetom in dedom zdelo sveto in nedotakljivo. Do skrajnosti so se poostrila nasprotja med strankami, narodi, stanovi in celó med spoli in — samimi mislimi. Nastalemu pomanjkanju zdravega čuta za avtoriteto oblasti je sledilo enako pomanjkanje zdravega čuta za pravo avtoriteto razuma.

Enim se zdi vse relativno, táko, da ne more nuditi opore za nobene trajne in dokončne cilje človeškega življenja. Drugi se ozirajo obupno nazaj in menijo, da je slepo sprejemanje starih, minulih vzorov edina prava pot tudi za ozdravitev bolne sedanjosti. Tretji so sanjači, ki hodijo mimo dejanskega življenja in živé le v svetu svojih misli, ki pa z danimi dejstvi prav malo ali nič ne soglašajo. Tem sanjačem so zelo podobni četrti in bojni, ki skušajo svoje misli o pravi bodočnosti človeka za vsako ceno na mah dejanski uresničiti, tudi za ceno popolne preobrnitve sedanjosti in vse še kakorkoli vplivne preteklosti.

Torej trudni nihilizem, reakcionarni historizem, nebogljeni utopizem in revolucionarni radikalizem so one štiri osi, okrog katerih se suče današnje gledanje na svet in življenje. In v celoti pomenjajo te štiri osi táko in toliko prevrednotenje vseh vrednot,

da se utegne zdeti upravičeno vprašanje, ali sta kultura in civilizacija zares posebna stvarna pojma ali pa le prazni besedi. V takem ozračju izgublja tudi razumništvo, pravo razumništvo svoje prejšnje mesto in zato ni čuda, da delajo danes najboljši razumniki vtis ljudi, ki da niso za nobeno pravo rabo v življenju: njih življenje je osamljeno in njih delo postaja tudi tedaj, ko bruhne na dan, ponavadi le sredstvo v rokah ljudi, ki znajo v kalnem ribariti in na račun drugih živeti.

Take in podobne misli čujemo danes v vsakdanjem pogovoru in jih beremo v dnevnem časopisju kakor tudi v kulturnih razpravah. In s takimi in podobnimi mislimi nas hoče današnji svet vedno bolj prepričati o neki silni krizi naše dobe, o oni krizi, na katero se sklicujejo eni, da bi preko nje našo dobo tem bolje razumevali, drugi, da bi se ž njo v svoji bedi tolažili, in tretji, da bi se nánjo izgovarjali in takó kljub lastni zmoti in krivdi sami še naprej ostali čisti in nedotakljivi. Naj takoj pripomnim, da za svojo osebo v táko in toliko krizo naše dobe prav nič ne verjamem. Ali nimamo tudi danes ljudi, ki bi bili v največjo čast vsaki preteklosti in tudi vsaki bodočnosti? Ali so danes res zamrli stari ideali resnice, lepote, dobrote? In ali nima vprav današnji človek še svojih posebnih idealov, ki se jim v danem primeru vsega daruje? Manjvredne in docela izprijene ljudi pa dobimo tudi v vsaki preteklosti in tudi nobena bodočnost ne bo ostala brez takih vsakdanjih in kulturnih nesrečnikov. Ni dobe pred nami, ki bi ne imela tudi svojih kar najbolj senčnih strani, in vsa dosedanja zgodovina človeštva je prav bistveno tudi zgodovina zmote, hudobije in greha. Zato tudi od naše dobe ne moremo zahtevati, da naj bi bila kakor doba — življenja v raju pred grehom. Zelo presenetljivo je tudi nadaljnje dejstvo, da hočejo vprav tisti, ki bruhajo na našo dobo ogenj in žveplo, napraviti vtis takih vzornikov, ki naj bi jih vsi drugi smatrali za nekakšne častne izjeme in edine svetle točke v vesoljnem potopu.

Z vsem tem bi v prvi vrsti rad podčrtal svojo željo, da bodimo nasproti dobi, v kateri živimo, prijaznejši in ne jemljimo te dobe kakor — svojega bližnjega, na katerem že po evangeljskih besedah stikamo po najmanjših napakah tedaj, ko se ne zavemo niti največjih lastnih zablod. Našo dobo moramo vzeti kot dobo, v kateri tudi sami dejanski živimo in življenjski korenimo! Kakó borni bi postali, ako bi izgubili vse to, kar smo prejeli le od dobe, v kateri živimo, in od nje še vedno prejemamo! Šele po taki poti dobimo pravi odnos do svojih dni in obide nas razpoloženje, ki nam stori vse misli o neki sami silni krizi našega časa zelo malo verjetne. Dà, te misli utegnejo biti resnične in vendar začutimo, da zadenejo tudi v takem primeru samo neko vnanjo, obodno stran človeškega življenja, nikakor pa ne njegovega globinskega, središčnega jedra. In da bo postalo to prevažno dejstvo vsa-

komur še dostopnejše in jasnejše, naj najprej podam nekatere temeljne poteze naše dobe tudi s takih globinskih, središčnih vidikov vsega človeškega dejanja in prizadevanja.

II

Naši, povojni dobi mnogi še danes radi pripisujejo duha materialističnega gledanja na svet in življenje. Tudi sam sem to delal in sicer v časih, ko se s svojimi mislimi še nisem upal približati dejanskim dušeslovnim gibalom človeškega dela in prizadevanja. Tedaj mi je šlo za materializem kot nauk o svetu in življenju. Pozneje pa sem dobil vid za materializem kot — duha, ki utegne postati edino vodilo in merilo vsega človeškega udejstvovanja in to celó tam, kjer bi materializem kot nauk izgubil vso moč in veljavo. Tak duh materialističnega gledanja na svet in življenje posega mnogo globlje v same korenine človeškega življenja in je za človeka tudi neprimerno nevarnejši. In vendar je lahko pokazati, da je zlasti naša doba vprav takemu duhu kar najbolj nasprotna. Je pa to seveda prav poseben materializem, ki mu gre v resnici moč, da človeka popolnoma spremeni, in sicer zato, ker je ta materializem v najožji zvezi z neko prav posebno ter kar najbolj središčno potezo vsega človeškega prizadevanja.

Vse naše udejstvovanje ima neko »torišče«, neko »polje«, na katerem ali ob katerem se vrši, in to posebno torišče ali polje lahko nazivamo tudi pristojno snovno ali materialno stran človeškega dela. Ko razmišljamo, neobhodno obenem o nečem razmišljamo in v tem primeru tvori to, o čem razmišljamo ali kaj razmišljamo, zahtevano snovno ali materialno stran našega razmišljanja. Ali ko, kot pravimo, »delamo«, neobhodno nekaj delamo in v tem primeru tvori to, kaj delamo, zahtevano snovno ali materialno stran našega dela. Torej je to neobhodna stran vsega, teoretičnega in praktičnega človeškega udejstvovanja in šele ta stran odloča tudi posebni značaj našega delovanja, n. pr. ali je znanstveno, gospodarsko, umetniško. Znanstvenik deluje v znanstvu, gospodarstvenik v gospodarstvu, umetnik v umetnosti in vsako táko »polje« je obenem sem spadajoča snovna ali materialna stran pristojnega dela. Zato tu mišljena snovnost ali materialnost ne pomenja same snovi ali materije v običajnem smislu besede in je to dobro vidno že na primeru »znanstvenega« dela: razen prirodozlovja, ki se res bavi s samo snovjo ali materijo, imamo n. pr. še dušeslovje ali tudi matematiko, ki raziskujeta povsem »nesnovne« prikazni (dušo — količinske odnose). Torej utegne to, kar nazivam snovno ali materialno stran dela, biti prava (n. pr. fizikalna) snov, utegne pa imeti tudi povsem nesnoven in celó duševen ali duhoven značaj.

Prevažno pa je nadaljnje dejstvo posebnega življenjskega težišča, ki utegne biti ali na tistem, ki deluje, ali pa na

pravkar orisani snovni, materialni strani njegovega delovanja. Drugi primer je uresničen tedaj, ko se človek v tem, na čemer deluje in kar dela, tudi sam takorekoč ves izgubi, kar ima za posledico, da postanejo posebni zakoni orisane snovne ali materialne strani njegovega delovanja v vsem odločilni tudi za njegovo lastno, osebno teženje in prizadevanje. In ta primer je obenem primer sem spadajočega posebnega, namreč toriščnega materializma v življenju. Prvi primer pa je uresničen tedaj, ko ostaja človek nasproti temu, na čemer deluje in kar dela, vedno v ospredju, kar ima za posledico, da mu vprav snovna ali materialna stran njegovega delovanja je in ostane le — sredstvo. In to je obenem primer sem spadajočega posebnega, namreč toriščnega idealizma v življenju. Takó pa lahko vse človeško delovanje motrimo z dveh najširših vidikov. Prvič z vidika vrste dela, ki jo odloča vsakokratna snovna ali materialna stran dela in ki pové, ali je to delo n. pr. znanstveno, gospodarsko, umetniško itd. Drugič pa z vida posebnega načina dela, ki pové, ali se vrši to delo v znamenju orisanega toriščnega idealizma ali materializma in torej takó, da oni, ki dela, ob kakršnikoli snovni, materialni strani svojega dela tudi sebe ohranjuje in pospešuje, ali takó, da človek v snovni, materialni strani svojega dela tudi sam vedno bolj tone in gine.

Po vsem rečenem odgovarjajo različnim vrstam človeškega delovanja enako različne vrste sem spadajočega toriščnega materializma ali idealizma in lahko zato govorimo n. pr. o gospodarskem, umetniškem in celó o samem znanstvenem toriščnem materializmu ali idealizmu v življenju. Takó je n. pr. gospodarski toriščni materialist človek, ki mu je sólo gospodarstvo obenem edini osnovni namen človeškega življenja, tako imenovani »larpurlartizem« je primer umetniškega toriščnega materializma, predvojni francoski »scientizem« znanstvenega. Gospodarski toriščni materializem dela iz človeka samo gospodarsko bitje in izbrisuje zato vse neposredne potrebe in težnje svojstveno človeškega življenja. Podobno zahteva umetniški toriščni materializem, naj bi se vse bistvo človeka umevalo in presoјalo le po umetniških ali lepotnih vidikih in težnjah, znanstveni toriščni materializem pa vidi v človeku samo znanstveno, »logično« bitje itd. Zato je za sleherni toriščni materializem značilno dvojje. Je to prvič povsem enostransko presoјanje človeka in njegove narave, drugič pa postavljanje povsem skrivljenega razmerja človeka do dela, namreč da naj bi bil človek, ki dela, v razmerju do tega, kar dela, le — sredstvo.

In če si zdaj s takih zares globinskih vidikov našo dobo še posebej ogledamo, vsi začutimo in uvidimo takoj, da je vprav ta doba kar najbolj izrazita doba toriščnega idealizma in ne materializma v življenju! Zato spada k osnovnemu teženju naše dobe n. pr. tudi neizprosni boj proti onemu kapitalizmu, ki je iz človeka napravil in dela le sredstvo za tako imenovano gospodarsko

prizadevanje, pa tudi boj proti takemu pojmovanju kulture, tudi znanstvene in umetniške, ki vidi v kulturi samo privilegij nekaterih poedincev, da bi bili tem bolj oboroženi za nadaljnje zaslužnjevanje človeka in njegovih, človeških potreb. Tu gre res za osnovno, središčno teženje naše dobe in je to potrjeno še po posebnem dejstvu, da prihajajo tudi nasprotni tokovi naše dobe takorekoč samo na skrivnem in po ovinkih. Njih nosilci se namreč dobro zavedajo, da bi vprav danes nikakor ne uspeli, ako bi prihajali z odprtim vizirjem. Takó imamo seveda tudi danes kapitaliste, velike kapitaliste, obenem pa opazujemo, kakó skušajo taki ljudje danes svoje prave posle na vse načine zakriti in pred svetom upravičiti.

Kaj zgovorna priča za toriščni idealizem naše dobe je tudi današnje pojmovanje osnovnega vzgojnega vprašanja in je tu treba misliti le na osnovno razliko med tako imenovano »staro« in »novo« šolo, med šolo, kakor je bila v veljavi recimo pred vojno, in med šolo, kakor se vedno bolj uveljavlja po vojni. V stari šoli je vladal le predmet, prav malo pa se je v njej upoštevala posebna narava učenca, z ozirom na katero naj bi bil vprav šolski predmet le sredstvo. Zato je bil v stari šoli zastopnik predmeta, učitelj neomejeni vladar, učenec pa je imel le dolžnost, da nauke slepo sprejema in to negledé na vprašanje, ali jih tudi umeva in ali so mu z ozirom na njegove posebne potrebe in težnje v osebno korist ali škodo. Bila je to šola tako imenovanega »didaktičnega materializma«, ki pa ni bil nič drugega nego pravi in včasih naravnost skrajni toriščni materializem v šolskem življenju. Povsem drugačna pa je ali hoče biti nova, današnja šola, v kateri gre prvenstvo za samega učenca in v kateri se zato tudi sama snovna, materialna stran pouka prvenstveno le toliko presoja in ceni, kolikor je to z vida vsakokratnega učenčevega svojstva potrebno in smiselno. Po taki poti se tu, v novi šoli staro, izključno »didaktično« načelo umika novemu, »metodičnemu« in glavni poudarek ni na pouku, pač pa na vzgoji, ni na znanju, pač pa na izobrazbi in ni na dejanski posesti nešteti poedinih podatkov, pač pa na sposobnosti, take podatke, ko kliče potreba, dobiti in jih tudi v življenju uspešno uporabiti. Toriščni materializem stare šole se je umaknil toriščnemu idealizmu nove, današnje.

Enako značilno je — da navedem še en primer — tudi današnje umetniško prizadevanje, ki je v svojem posebnem bistvu prav gotovo bolj »ekspresionistično« nego »impresionistično«. Tudi današnji umetnik več noče biti samo orodje gradiva, ki se mu kakorkoli od zunaj vsiljuje, temveč to gradivo po svoje oblikuje in mu večkrat naravnost vsiljuje to, kar je prav za prav njegova lastna misel in njegovo lastno teženje. Samo odtod izvira tudi znani »tendenčni« značaj v današnji umetnosti, ki je ponekod takó močan, da več ne veš, ali si na umetnostni razstavi ali pa v zavodu za propagando. To dejstvo je treba prav razumeti. Pravi ključ za táko razumevanje pa je

le v onem duhu naše dobe, ki vidi celó v sami umetnosti le posebno sredstvo za svojstveno človeške potrebe in zahteve. Danes je, takó bi lahko rekli, nanovo oživel stari Platon, ki je tudi postavil zahtevo, da naj služi umetnost človeku in ne človek — umetnosti. Seveda je tudi s tem izpovedano, da živimo v dobi umetniškega toriščnega idealizma in ne materializma.

III

Taka dejstva povedó, da se je v naši dobi človek, rekel bi, nanovo vzravnal, nanovo pomladil. V najožji zvezi s tem novim vzravanjem, s to novo pomladitvijo človeka je tudi ona visoka mera osebne ali duhovne stališčnosti, kakor jo dobimo vprav danes tudi v najširših plasteh človeškega življenja. Današnji človek več ne sprejema na slepo ne naukov, ne zapovedi, zlasti tedaj ne, ko zadevajo ti nauki in te zapovedi svojstveno človeške zadeve in potrebe. Današnji človek hoče imeti lastni vpogled in lastno prepričanje in lastno sodbo, v vsem drugem pa vidi krivičen pritisk in nasilje. Po tej poti še to razumemo, da ima tudi avtoriteta danes nekoliko drugačen pomen nego ga je imela recimo v prejšnjih stoletjih. Današnji človek res težko sledi avtoriteti tam, kjer bi to šlo na račun njegovega lastnega prepričanja. Kadar pa avtoriteta táko lastno prepričanje skrbno varuje ali se nanj celó opira, tedaj pa je vprav današnji človek in to tudi človek iz ljudstva voljan, izvršiti junaštva in doprinesi daritve, kakor nam o takih junaštvih in daritvah poročajo le najsvetlejše strani človeške zgodovine. Zato je vprav v naši dobi napočil čas pravih, takih voditeljev, ki prepričujejo, vzgajajo, bogatijo, v tem ko so nasilnim samozvancem danes ure štete.

Z istim novim vzravanjem, z isto novo pomladitvijo današnjega človeka je nadalje v najožji zvezi tudi znani življenjski realizem naše dobe, oni realizem, ki ga je treba zelo razlikovati od tako imenovanega prirodoslovno-tehničnega realizma predvojne dobe. Ta predvojni realizem je bil strokovno osnovan in je usmerjal vse človeško prizadevanje le v znamenju čim večje in čim popolnejše prirodoslovno-tehnične usposobljenosti. Ta realizem si je nadel nalogo, da bi človek postal vladar prirode in njenih zakonitosti, dejanski pa je dosegel to, da bi človek skoro sam postal le prirodno, tehnično bitje. Bistveno drugačen je današnji realizem, ker je realizem človeka in ne — stroke. Osnovni cilj tega realizma ni v strokovni specializaciji, pač pa v tem, da se človek povsod znajde, nikjer ne spotakne in ničesar ne ustraši. Je tudi to pravi »realizem«, ker silno povečuje čut za realiteto človeškega življenja, pa tudi njegovega okolja, ki ga mora to življenje takorekoč ob vsakem koraku dejanski uvaževati. In prav zato je ta današnji realizem res pravi življenjski realizem. Brez tega realizma bi bilo vse gorjé in to

zlasti ljudsko gorje našega časa neprimerno večje nego je; zakaj samo ta realizem pomaga tam, kjer vprav danes tega ne zmore nobena — tehnokratska »iznajdljivost« in noben birokratski »sistem«. Je to realizem zdravega vaškega dečka, poslanega v tujino, kjer naj bi si sam pomagal, kakor pač vé in zna: in fant si je pomagal.

Vse to izvira izhodno in končno in to v kar najbolj središčnem smislu besede samo iz že navedenega dejstva, da je osnovni duh naše dobe duh toriščnega idealizma in nobenega toriščnega materializma. Današnji človek je, če ne na zunaj, pa vsaj na znotraj, namreč v svoji osnovni miselnosti prenehal biti le slepo orodje same snovne ali materialne plati lastnega in tujega dela. Današnja miselnost zahteva, da vlada človek in ne sama materialna vsebina njegovega dela. In samo mimogredé naj bo povedano, da vprav za tako dobo tudi ni prav nič primeren materializem v ožjem in običajnem pomenu besede, namreč tako imenovani teoretski materializem ali materializem kot nauk, ki tolmači v svoji skrajni obliki tudi bistvo samega življenja, tudi svojstveno človeškega le po vzorcu mrtve ali, bolje rečeno, fizikalne snovi. Seveda je tudi fizikalni, snovni svet prevažno in v marsikaterih ozirih morda celo temeljno torišče človeškega teoretičnega in praktičnega dela ter prizadevanja in sta za to dejstvo fizika in tehnika najlepša kulturna zgleda. Tudi fizikalni, snovni svet tvori posebno snovno ali materialno plat človeškega dela. Toda vprav v naši dobi, ki takó odločno poudarja človeka in to v nasprotju s samo materialno vsebino njegovega udejstvovanja, vprav v taki dobi mora naravnost čudno zveneti mnenje, češ da je tudi vse človeško življenje le poseben odtenek mrtve, fizikalne snovi. Teza teoretskega materializma je vsaj v svoji skrajni obliki vsekakor takšna, da ž njo doba — toriščnega idealizma nikakor ne more soglašati.

Pa tudi sicer je za dejansko življenje človeka neprimerno važnejše vprašanje, ali se vrši v znamenju tega posebnega, namreč toriščnega idealizma ali materializma, nego vprašanje, ali človek samo v misli in torej teoretično materializem odklanja ali priznava. Saj vemo, da utegne biti življenje teoretskega materialista praktično izredno visoko in idealno, življenje teoretskega idealista pa praktično kaj nizko in materialno. Seveda je življenje tega materialista ali idealista vse drugo nego dosledno: zakaj v takem primeru prvi vsaj v življenju ustvarja ideale, ki jih v mislih tepta, drugi pa tepta v življenju ideale, ki jih v mislih priznava. Toda izkušnja uči, da je tako življenje možno in nešteto krat tudi dejanski uresničeno. Popolnoma drugačno pa je to razmerje pri našem posebnem, toriščnem idealizmu ali materializmu, izmed katerih prvi človeka in njegovo življenje res neposredno dviga in sproščuje, drugi pa tlači in zasušnjuje. Toriščni idealizem stori, da ostane samo bistvo človeka tudi v razmerju do tega, kar človek dela, nespremenjeno, jako in živo, toriščni materializem pa stori, da človek v tem, kar

dela, tudi **sam** vedno bolj tone in gine. Samo z vida toriščnega idealizma je umevno ono dostojanstvo človeka, z ozirom na katero je in naj bo vse drugo na svetu le sredstvo, toriščni materializem pa učinkuje takó, kakor da naj človek služi prirodi in ne priroda človeku. Osnovno notranje razmerje naše dobe do materializma v kakršnikoli obliki je potemtakem sledeče: Kot doba toriščnega idealizma zahteva naša doba podreditev snovne ali materialne strani človeškega udejstvovanja osnovnim težnjam in potrebam samega življenja človeka. Samo taka podreditev more roditi tudi resnični praktični idealizem v življenju. Do teoretskega materializma pa je osnovni duh naše dobe skoraj indiferenten, vendar takó, da skrajno obliko tega materializma prej odklanja nego priznava. Kolikor pa bi gledali na našo dobo še z vida popolne življenjske doslednosti (nobena doba ni in ne more biti v vseh pogledih dosledna!), pa bi morali reči, da je vprav osnovni duh naše dobe teoretskemu materializmu naravnost diametralno nasproten!

IV

S tem, da zahteva naša doba odločen odmik od same materialne vsebine človeškega dela k človeku, ki dela, s tem zahteva ta doba obenem odmik od — objekta k subjektu. Zato lahko tudi rečemo, da je osnovni in zares kar najbolj središčni vidik naše dobe v subjektološkem in ne v objektološkem gledanju na svet in življenje. To pa stori, da sta vprav za našo dobo enako značilni še dve prav posebni in nič manj važni potezi. Kjer pade orisana zaslužnjevalna zveza človeka s samo materialno vsebino njegovega delovanja, tam postanejo na mah odprta vrata za povsem drugačno in naravnost osvobodilno zvezo — človeka s človekom. Šele po tej poti povsem razumevamo, kako in zakaj je danes tolik poudarek na družbi, na kolektivu, na celoti in ne na poedincu ter poedinostih njegovega individualnega izživljanja. In ta posebni poudarek vre iz osnovnih globin današnjega človeškega življenja in ga zato dobimo danes še v večji meri pri človeku iz ljudstva nego pri marsikaterem osamelem inteligentu. Samo odtod tudi nesporno dejstvo, da se vprav v naši dobi življenje »v kabinetu« vedno bolj umika življenju »na ulici«. Pojem življenjske skupnosti postaja vedno bolj stvaren, samostojen in nudi vedno manj opore za prazno ter manjvredno demagogijo nekaterih poedincev. Kultura in civilizacija poedincev se vedno bolj spreminja v kulturo in civilizacijo celote, zgodovina individualnega razvoja prehaja vedno bolj v neposredno zgodovino samega ljudskega, celotinskega gibanja.

Je to vsakemu znana in za vsakega otipna kolektivno-psihološka usmerjenost našega časa, ki pa je tudi v sestavni zvezi z njegovim posebnim, subjektološkim gledanjem na svet in

življenje. Dokler živi človek ves le v snovnih, materialnih sponah svojega individualnega dela, samo takó dolgo se mu utegne zdeti, da je to delo in torej tudi on sam (ki je v tem delu ves zakopan) — vse, vse drugo pa nič. Kakor hitro pa te spone izginejo, se človek nujno in tem bolj zavé vprav kolektivne, socialne strani svojega bivanja. Šele po tej poti postaja tudi to, kar je na njem res individualnega in svojkega, v pravem pomenu besede samostojno in živo: zakaj ta individualnost je zdaj res individualnost človeka, subjekta in ne individualnost — predmeta, objekta. Tako pa zdaj menda vsi uvidevamo, zakaj je naša doba kot izrazita doba orisanega toriščnega idealizma neobhodno obenem enako izrazita doba prvenstveno kolektivno - psihološkega motrenja in presojanja vsega človeškega dejanja in nehanja. In s tem je šele naša doba dejanski pokazala, kako in zakaj prava, živa individualnost človeka ni v nobenem nasprotju z njegovo socialnostjo in ne njegova prava, živa socialnost z njegovo individualnostjo.

Da, orisani kolektivni, socialni duh naše dobe dobi še prav poseben značaj, ako ga motrimo z vida one oblike skupnega življenja, kakor je potrebna in neizogibna tudi ob samem materialnem, objekto-loškem gledanju na človeka in njegovo prizadevanje. Ta oblika življenjske vzajemnosti je prvenstveno seveda tudi samo snovno, materialno osnovana in je zato zanj v prvem redu značilna le ona zveza človeka s človekom, kakor jo najbolj zadene že stari izrek: dam, da dobim (do, ut des). Klasični primer take zveze je vsekakor razmerje med — producentom in konzumentom, izmed katerih prvi daje (proizvaja), da dobiva, in drugi dobiva (uživa), da daje. Najznačilnejša stran vsake take življenjske vzajemnosti je ta, da gre tu le za posredno, na sami snovni ali materialni strani človeškega dela osnovano zvezo človeka s človekom. Zato je povsem drugačnega značaja in izvora n. pr. že vsaka prava družinska oblika skupnega življenja. Ta oblika ni osnovana recimo v samem »poklicnem« delu poedinih članov družine, temveč temelji na povsem neposrednem teženju po družinskem življenju: tudi mati otroku daje, mu pa ne — prodaja, in tudi otrok od matere prejema, ali od nje ne — kupuje. In če si zdaj s tega vidika tudi kolektivnega, socialnega duha naše dobe še posebej ogledamo, vidimo in čutimo takoj, da je vprav ta duh mnogo prej tega drugega, družinsko-neposrednega nego onega prvega, snovno-posrednega tipa. Najboljši dokaz za to dejstvo je vprav današnje stanovsko gibanje, ki hoče v prvem redu varovati človeka in njegovo človečansko pravico do življenja in ki zato ni zgrajeno na samem vprašanju prilične snovne, materialne vrednosti človeškega dela in prizadevanja. S takim stanovskim gibanjem je v polnem skladu tudi današnje družinsko, plemensko, narodno, nacionalno, državno in cerkveno teženje, ki meri na vseh točkah na zares neposredne, na sami naravi človeka zgrajene oblike skupnega življenja. Naša doba

vprav v svojih kar najbolj središčnih osnovah noče nobenega dušečega porazredovanja ljudi, pač pa neko vesoljno podružinjenje vsega človeštva. In ona zato hoče tako podružinjenje, ker ji je prvenstveno samo na taki zvezi človeka s človekom, ki je zgrajena na neposrednih, sestavnih posebnostih človeške narave in ne le na snovnem, materialnem efektu človeškega dela.

V

Nahajam pa še tretjo velepomembno osnovno notranjo potezo našega časa, ki je tudi povsem enakega dušeslovnega izvora. Ta poteza nam bo postala takoj očitna, ako si le malo ogledamo znano globoko razliko med tako imenovanim zgolj prirodnoslovnim in pa — zgodovinskim gledanjem na svet in življenje. Prvo, prirodnoslovno gledanje se v svojih osnovah opira na samo naravo in nje vesoljne zakonitosti. Zato je z vida takega gledanja tudi človek samo drobec poleg nešteti drugih drobcev narave in to stori, da gre takemu gledanju po njegovi lastni naravi tako imenovani kozmocentrični ali prirodozorni značaj. Povsem drugačno pa je zgodovinsko gledanje, ki se opira v svojih osnovah samo na — človeka in njegovo delovanje. Zato dobi šele tu človek posebno mesto v stvarstvu in to stori, da gre takemu gledanju po njegovi lastni naravi nasprotni, namreč antropocentrični ali človekozorni značaj. Ta razlika med tema obema gledanjima je takó globoka, da samo ona omogoča tudi znano in stvarno potrebno delitev vseh ved v tako imenovane prirodnoslovne vede na eni strani in duhoslovne na drugi. Zato je tudi to res kar najbolj globinska, središčna razlika v gledanju na svet in življenje. In če prenesemo zdaj to razliko zopet na dobo, v kateri živimo, pač vsi začutimo in uvidimo, da je vprav ta doba in to v najglobljih osnovah svojega teženja in hotenja prej — antropocentrična nego kozmocentrična.

Samo za človeka gre! To danes in vprav danes vsi vemo in vsi čutimo. Odtod tudi današnji klic pravice, ki se danes vsepovsod razlega in pravi, da naj postane vsak človek deležen enakega uvaževanja in upoštevanja. Ta klic pa ohrani svoj smisel samo ob prav posebnem in to antropocentričnem gledanju na svet in življenje. Bomo namreč tudi v samem prirodnem življenju, recimo v živalstvu govorili o potrebi nekega novega »reda« in o teptanih pravicah in teptanem dostojanstvu živalskega bitja? Prav gotovo ne. Iz tega razloga se vprav današnji človek tedaj, ko se mu godi krivica, tolikrat upré z zahtevo, da naj se ravna ž njim kakor s človekom in ne kakor — s psom. In to je osnovna zahteva današnjega človeka, izobraženca v mestu in preprostega deželana na vasi. Vse to pa priča za izraziti antropocentrični značaj današnjega motrenja in presojanja vseh človeških zadev. In zdaj je menda že vsakemu jasno, zakaj drugače tudi biti ne more. Doba, ki zahteva, kakor smo čuli, odmik od objekta

k subjektu, doba, ki v svojem osnovnem hotenju dokazuje, da je tak odmik tudi dejanski možen in da gre zato človeku svoboda, kakor je nikjer drugje ni, in doba, ki stremi vsled vsega tega po uresničenju žive, take individualnosti, ki se javlja v tem bolj neovirani socialni skupnosti človeškega življenja, taka doba vprav v svojem osnovnem gledanju je in mora biti prvenstveno antropocentrična in ne kozmocentrična. In to je naša doba.

Tudi doba, v kateri je glavni poudarek na snovni, materialni strani človeškega dela, je do neke mere antropocentrična; tudi v njej se človek uveljavlja in mora uveljavljati. Toda to je zopet le snovno, materialno pogojena, snovno, materialno določena antropocentričnost! Kjer vlada v prvem redu le to, kar človek dela, tam vlada enako tudi le oni, ki mu gre samo z ozirom na to, kar dela, posebno in izjemno mesto v življenju. Zato pa vede »antropocentričnost« vsake take dobe do nekega značilnega razkola: kaj maloštevilni (pravi ter navidezni) strokovnjaki in specialisti na eni strani in nepregledna množica neukih ter nevednih na drugi in vse to takó, da si samo prvi lastijo tudi vse pravice svojstveno človeškega življenja, v tem ko postajajo drugi zanje le sredstvo. Torej zopet le staro suženjstvo v novi, moderni obliki. Zato pa taka antropocentričnost sploh ni prava, namreč v sami naravi človeka osnovana antropocentričnost in zato se z vida take antropocentričnosti nikakor ne da reči, da bi bil sleherni človek že po lastni naravi (tudi negledé na to, kar zmore v samem snovnem, materialnem pogledu) — prav posebno ter naravnost edinstveno bitje na svetu. Zato končno soglaša taka, snovno ali materialno pogojena antropocentričnost, človekozornost vprav tedaj, ko naj postane načelna, samo z nasprotnim, namreč kozmocentričnim, prirodozornim motrenjem človeka in njegovega prizadevanja: ni bistvene, načelne razlike med človekom in samo naravo, pač pa je neka relativna razlika med ljudmi, ki le to pové, da zmorejo nekateri več nego vsi drugi. Zdaj pa je tudi na dlani povsem drugačni značaj one človekozornosti, ki takó silno pretresa današnje globine človeškega življenja. Ta človekozornost je res prava, na sami naravi človeka zgrajena in sami naravi človeka namenjena. Samo zato zahteva naša doba, da gledajmo na človeka absolutno in ne le z ozirom na materialno stran njegovega dela in da ustvarjajmo res človečanske in ne le »interesne« oblike vzajemnega življenja. Vse to pa izvira odtod, ker je osnovno težišče naše dobe na oni globinski, središčni strani človeške narave, ki dela iz človeka, iz slehernega človeka povsem izjemno ter naravnost metafizično edinstveno bitje na svetu. Zato je danes tudi vsak nauk o človeku, ki hoče biti izključno prirodoslovno osnovan, prav malo — sodoben!

Po vsem rečenem lahko zaključujem, da je naša doba v svojem pravem globinskem, središčnem teženju in hotenju zgrajena na treh dušeslovnih osnovah, ki so dane z današnjim pretežnim

subjektološkim, kolektivno-psihološkim in antropocentričnim motrenjem sveta in življenja. K temu so te tri osnove, kakor smo videli, druga z drugo tesno spojene in naravnost sestavno povezane. To je važno vedeti, ker je s tem še to izpovedano, da je naša doba vprav po osnovnem globinskem, središčnem jedru človeškega življenja sestavno enotna in čista. Ker je osnovni poudarek naše dobe na samem človeku in ne na vnanjem efektu njegovega dela in ker je takó danes prvo »subjekt« in šele drugo »objekt«, zato je v naši dobi enak poudarek na življenjski skupnosti, ki korenini v sami naravi človeka in ne le na tem, kar nudi človek kot tvorec, in zato dobiva v naši dobi človek svoje edinstveno mesto v vesoljstvu. Ali ker je v naši dobi glavni poudarek na resnični človečanski življenjski skupnosti, zato je v njej enak poudarek na samem človeku in ne na snovni, materialni strani njegovega dela in zato nastopa v njej človek kot naravnost metafizično posebno bitje na svetu. Ali ker ima v naši dobi človek táko naravnost metafizično izjemno mesto v vesoljstvu, zato je v njej glavni poudarek na človeku in ne na sami materialni vrednosti njegovega dela in zato gre v njej v prvi vrsti za neposredne in notranje in ne le posredne in vnanje zveze človeka s človekom. Torej orisano današnje »subjektološko« motrenje sveta in življenja je po lastni nuji obenem še »kolektivno-psihološko« ter »antropocentrično« in narobe!

VI

Zdi se, da je imela enak sestavno enotni ter čisti globinski značaj samo ena doba pred nami, samo da je bila naši dobi naravnost diametralno nasprotna. Bila je to doba tik pred nami in torej doba, kakor se je pričela recimo s francosko revolucijo in končala s svetovno vojno. Doba scientizma, liberalizma in pozitivizma! Za to dobo je postajalo vedno bolj značilno nasprotno, namreč ne subjektološko, pač pa objektološko, ne kolektivno-psihološko, pač pa individualno-psihološko in ne antropocentrično, pač pa kozmocentrično presojanje človeka in človeškega prizadevanja. Ta doba je bila doba naravnost klasičnega toriščnega materializma, ki je slehernega človeka vedno bolj vklepal v mrtve sponne same snovne, materialne strani njegovega in tujega dela. Ta doba je zato menila, da mora gojiti gospodarstvo radi gospodarstva, znanost radi znanosti, umetnost radi umetnosti — in ne radi človeka, z ozirom na katerega je vse drugo na svetu, tudi znanost in umetnost le sredstvo. Zato se je samo v tej dobi moglo zdeti prav, da je n. pr. bolnik v danem primeru umrl, samo da je bila operacija strokovno pravilno izvršena (»Operation gelungen, Patient gestorben«), ali da je obtoženec trpel najhujšo krivico, samo da je pravni proces potekel v

strokovno določenem redu pristojnega prava (»fiat iustitia, pereat mundus«).

Kjer je taka in tolika podrejenost človeka sami materialni vsebini človeškega dela, tam pa nastopi iz nam že znanih razlogov tem večja individualna samohotnost in tem hujši pohlep po nadvladi poedinca nad drugimi. In tako postaja umljiv tudi oni individualistični liberalizem te polpretekle dobe, ki se je vedno huje javljal na vseh poljih tedanjega življenja, celó na prosvetnem. Kjer končno ne vlada človek, temveč kjer je glavni poudarek samo na poedinih toriščih človeškega prizadevanja, tam se prekmalu tudi to, kar je na človeku res svojskega, kaj rado zamenja s tem, kar tvori v najboljšem primeru le vsakokratno materialno vsebino človeškega dela. In ker je sama priroda vsekakor glavno ter osnovno torišče vsega človeškega udejstvovanja, postaja takó razumljiv tudi oni izraziti kozmocentrični duh tedanje dobe, ki je izkušal končno tudi človeka, vsega človeka umevati izključno po vzorcu vsega ostalega ter zgolj prirodnega dogajanja.

S pokazanim osnovnim središčnim značajem tedanje dobe so bile v polnem soglasju tudi še njene nadaljnje notranje posebnosti. Takó je bila vprav ta doba obenem doba onega »didaktičnega materializma«, ki je v šolskem življenju dajal prvo mesto »p r e d m e t u«, u č e n c u, z ozirom na katerega naj bi bil »predmet« le sredstvo, pa zadnje. Ali to je bila doba onega usodnega »impresionizma« v umetnosti, ki mu je samo snovno, materialno »gradivo« polagoma postajalo vse, d u š a umetnika ter neumetnika, katero edino naj bi to gradivo le še bolj bogatilo, pa nič. Ali to je bila doba onega dušečega »absolutizma«, ki je bistvo prave avtoritete vedno bolj zamenjaval s samo zahtevo po slepi pokorščini. Ali to je bila doba onega protiživljenjskega »realizma«, ki je resnično r e a l n o gledanje na svet in življenje vedno bolj zamenjaval s samim prirodoslovno-tehničnim znanjem in ki mu je vprav zato ves d e j a n s k i svet prekmalu postal le — dozdevna, »fenomenska« prikazen. In to je bila doba onega »klasičnega materializma«, ki mu je tudi zadnje bistvo sveta in življenja končno postalo le toliko kakor snovna, čutna prikazen. In samo v tej dobi se je mogel poroditi oni strahotni »kapitalizem«, ki vidi v sami snovni, materialni oblasti edino pogonsko silo in edini smisel življenja. Dà, tudi ta doba je bila sestavno enotnega ter čistega globinskega kova, to pa v — n e g a t i v n e m p o m e n u b e s e d e: bila je pač doba sestavno povezanega objektološkega, individualno-psihološkega in kozmocentričnega gledanja na svet in življenje.

Ta doba je za nami in naša doba ima ž njo samo na zunaj, samo na obodu življenja še marsikaj skupnega. In prav ta v n a n j a ali o b o d n a s k u p n o s t med tema dvema dobama tvori in povzroča glavni del vsega tega, kar je v smislu mojih uvodnih izvajanj tudi na naši dobi res bolnega in kritičnega. Zato je tudi k r i z a naše dobe prav v bistvu le vnanja ali obodna kriza človeškega življenja in ne zadene njegovega globinskega, središčnega jedra. In da bo postalo to

prevažno dejstvo še jasnejše, naj vsaj na kratko opozorim tudi na ono posebno činjenico človeškega življenja, ki je dana z vsakokratnim socialnim ali družbenim redom življenja in ki nam še posebej pomaga odločiti vprašanje, ali je kriza naše dobe res globinska, notranja ali morda vendar samo obodna ter vnanja. Predvsem pa je pomniti, da stvarno jedro tako imenovanega družbenega reda ni v samih predpisih in posebnih zakonskih določilih, pač pa v večji ali manjši dejanski stalnosti družbenih odnosov, v oni stalnosti, ki jo tudi morebitni posebni predpisi in zakoni samo še posebej overavljajo in izpolnjujejo. Na primer tudi predzgodovinskemu plemenjaku sta bila recimo po njegovem rojstvu in drugih prilikah že naprej določena način in posebna vsebina njegovega socialnega dela in tudi vse to delo samo je bilo že naprej takó opredeljeno, da je človek za delo tako rekoč samo prijel, ni pa dela ustvarjal.

Taka dejstva govoré za silno moč družbenega reda kakor tudi za njegov spremenljivi značaj. Družbeni red se spreminja in mejniki takih sprememb so obenem osnovni zgodovinski mejniki življenja. Ako pa naj to spreminjanje prav razumemo, moramo v prvi vrsti pomniti, da ima sleherni družbeni red dve strani, nevidno notranjo in vidno vnanjo, globinsko in obodno. Prva, globinska stran družbenega reda je dana s samim notranjim življenjem dobe, za katero naj ta red velja; njegova, druga, obodna stran pa je dana z urejenimi vnanjimi sredstvi, ki so za tako življenje še posebej potrebni. N. pr. že v predzgodovinski dobi samoplemenske življenjske skupnosti je bilo zakonito potekanje samega notranjega plemenskega teženja osnova tedanjemu notranjemu, globinskemu življenjskemu redu, primerna stalnost v vnanjem udejstvovanju, ki je bilo za uresničevanje teh teženj potrebno, pa vnanjemu, obodnemu. Že s tem je tudi rečeno, da je vprav notranji, globinski družbeni red neobhodna osnova vnanjemu, obodnemu in ne narobe: stalnost notranjega življenja išče in ustvarja enako stalnost v vnanjih sredstvih, ki so za to življenje še posebej potrebni! Vprav ta osnovna zavisnost vnanjega družbenega reda pa nam obenem razlaga neko značilno posebnost, ki gre — vnanjemu družbenemu redu in ne notranjemu.

Samo vnanji družbeni red je res že tako rekoč na zunaj otipen in viden. Zato pa utegne ta red sčasoma naravnost okosteneti in se od svojega življenjskega izvora poljubno oddaljiti: samo notranje življenje se že naprej razvija, njegova dotedanja vnanja oblika pa se enakemu nadaljnjemu razvoju še krčevito upira. Zgodovina človeštva je tudi zgodovina trpljenja, ki je vedno potrebno, ko naj se tudi vnanji razvoj družbenega reda prilagodi — že izvršenemu notranjemu. Šele s tem dejstvom pa je tudi pravo dušeslovno bistvo naše dobe docela zajeto. Saj je v smislu vseh dosedanjih izvajanj naš čas narav-

nost klasičen primer take dobe, ki je vprav v svojem notranjem, globinskem življenju izvršila tak in tolik razvoj naprej, kakor ga nje vnanje, obodno življenje še zdaleka ni doseglo in ni moglo doseči. Zato je tudi pravo bistvo tako imenovane krize naše dobe samo v tem, da se v njej *s t a r i*, pa samo vnanji ali obodni red življenja še vedno upira že uresničenemu *n o v e m u* in to notranjemu, globinskemu. Samo takó postaja zdaj tudi povsem razumljivo že omenjeno dejstvo, da ima naša doba z dobo pred nami samo na *o b o d u* življenja še marsikaj skupnega in da je vprav *t a* skupnost obenem glavno leglo vsega današnjega zlá. In samo takó postaja zdaj tudi povsem razumljivo današnje *s p l o š n o* hrepenenje po nekem »novem« redu življenja na zemlji: je to hrepenenje po takem obiležju življenja, ki bi poslovalo tudi kot vnanja, obodna krepitev že *d o s e ž e n e g a* — notranjega, globinskega prerojenja človeka. In zato je tudi vsa kriza našega časa res samo vnanja ali obodna kriza, ki izvira le odtod, ker je tudi naša doba še vedno v objemu — vnanjega ali obodnega življenjskega reda dobe pred nami.

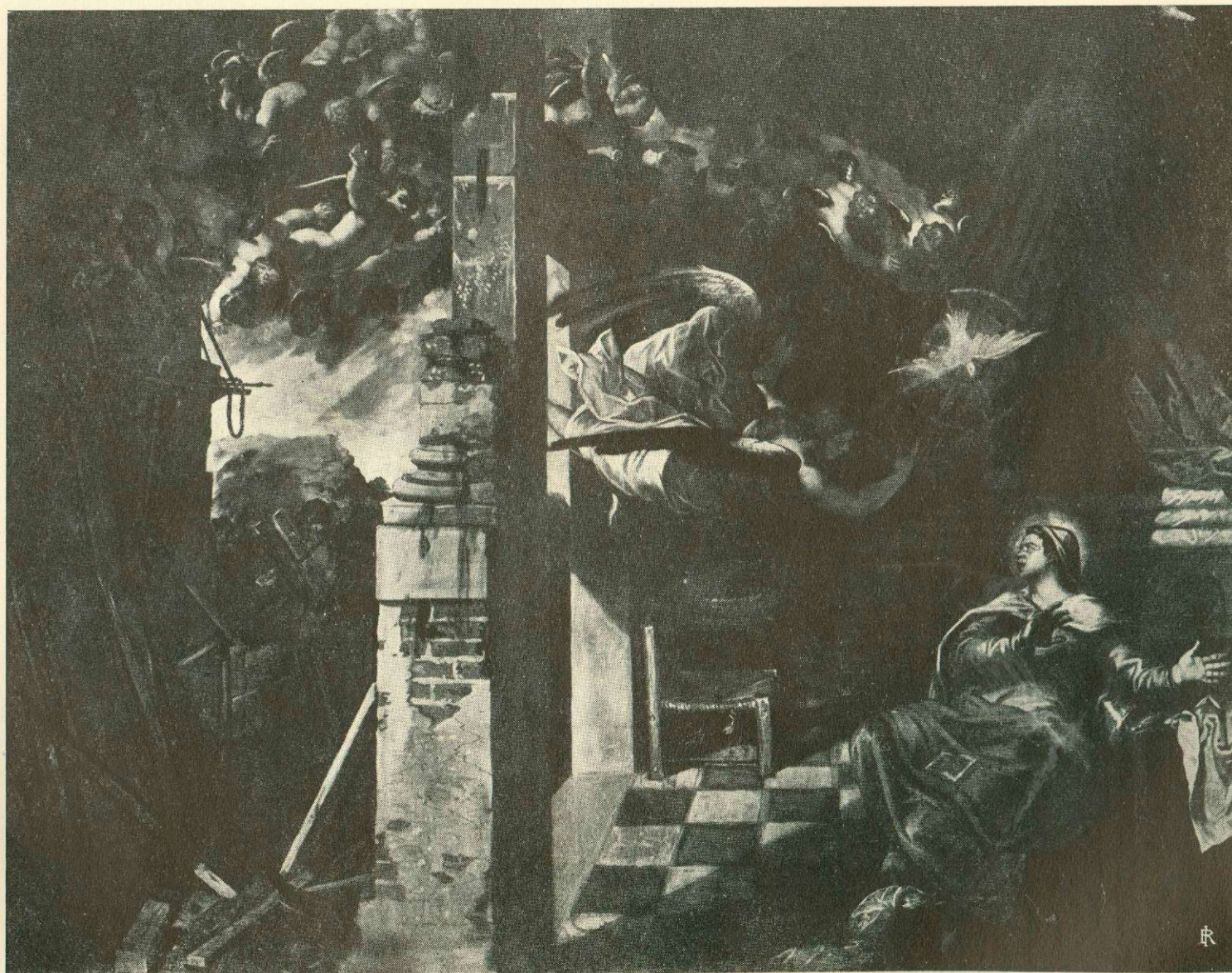
Z vida pravih globinskih, središčnih strani človeškega življenja pa je vprav *t a* pretekla in polpretekla doba danes naravnost na glavo postavljena in je to tako rekoč v eni potezi vidno na že pokazanem dejstvu, da se je prejšnji objektološki vidik umaknil subjektološkemu, individualno-psihološki kolektivno-psihološkemu in kozmocentrični antropocentričnemu. Zato pa naša doba prav v bistvu sploh ni več doba nikakega scientizma, liberalizma in pozitivizma, pač pa je to doba resničnega in, kar je glavno, v najširše plasti ljudskega življenja presajenega **filozofskega** gledanja na svet in življenje. Trije znaki so, ki vprav to dejstvo še posebej potrjujejo. Današnji človek ne ostaja pri posameznostih, temveč njemu se hoče po celoti, *t o t a l i t e t i*. Današnjemu človeku nadalje ni na snovnem znanju, temveč on hrepeni po *o s e b n i i z o b r a z b i*. In po današnji zavesti človek ni samo »predmet« poleg predmetov, temveč posebno in naravnost metafizično skrivnostno bitje na svetu. Seveda so tudi ti trije znaki le naravna posledica že orisane subjektološke, kolektivno-psihološke in antropocentrične usmerjenosti našega časa, pa vendar še posebej pričajo za njegov pravi — filozofski značaj: saj je totalitetni, izobrazbeno-vzgojni in metafizični odnos do sveta obenem toliko kakor pravi **filozofski** odnos.

VII

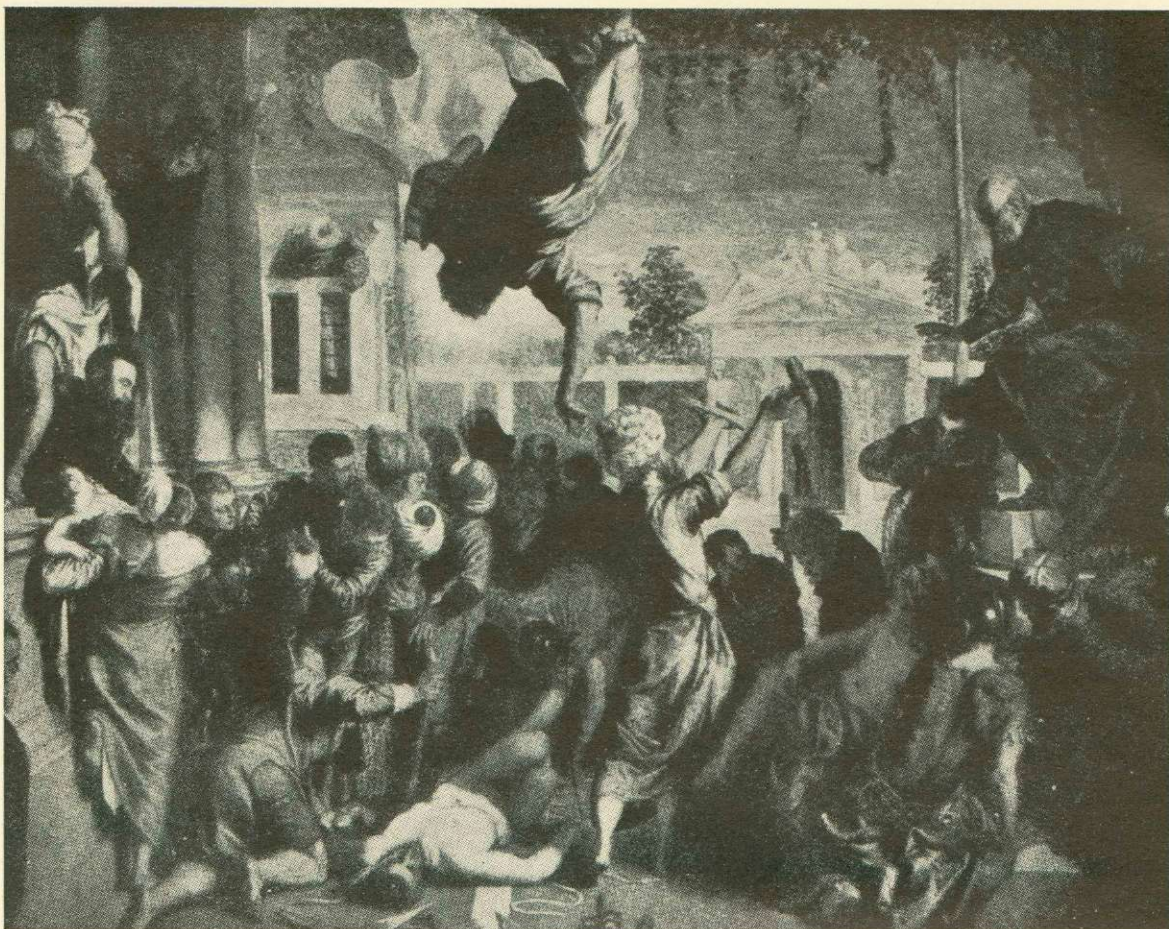
Tak je moj pogled na dobo, v kateri živimo, in želel bi, da bi si tak pogled osvojili zlasti vsi oni, ki se čutijo poklicane, da še z lastnim tvornim delom podprejo vse to, kar je tudi v naši dobi nesporno resničnega in dobrega. Podirati je lahko, zidati težko. In če že hočeš zidati, moraš najprej dobiti po možnosti trdna *t l a*, na katerih boš zidal. Kdor pa v taka *t l a* že naprej ne veruje, tudi zidar

ne more postati. Zato kliče tudi naša doba le po takih zidarjih, ki v prvi vrsti verujejo v njena trdna tla in so prepričani, da bo samo na takem temelju tudi njih lastno delo dobilo potrebno trdnost in varnost. Osnovni smisel pričujoče razprave pa je bil v namenu, pokazati, kakó ima tudi naša doba svoje kar najbolj trdne temelje, ki omogačajo enako kar najbolj uspešno in to pozitivno delo vsakomur, kdor ima le potrebno mero delovne darovitosti in — dobre volje. Ti temelji merijo v prvem redu na ono posebno ter naravnost edinstveno mesto človeka, ki pové, da ima človek in to sleherni človek še posebno svojstvo, z ozirom na katero vse drugo na svetu je in more biti le sredstvo. Ta velika resnica ni več samo resnica po edinih mislecev, kakor jih utegnemo dobiti tudi v preteklih stoletjih, temveč to je postala resnica dobe, v kateri sami živimo. In kdor prizna táko dušeslovno globino našega časa, na tega tudi več ne more vplivati znano Spenglerjevo geslo o bližajočem se »propadu zapada«. Nasprotno, z vida orisanih posebnih globin naše dobe bi bilo reči, da je vprav naša doba obenem doba novega ter prej neslutenege prerojenja in vstajenja Evrope.

To prerojenje in vstajenje pa je, ako prav vidim, še prerojenje in vstajenje prav posebne misli, že skoraj 2000 let stare in vendar še takó nove in sveže, kakor da bi nam bila šele danes priobčena. To je krščanska misel. Tudi ta misel namreč zastopa in brani povsem enako mesto človeka v vsem stvarstvu. Tudi ta misel pripisuje človeku in samo njemu še táko posebno svojstvo, z ozirom na katero vse drugo na svetu zopet je in naj bo samo sredstvo. Zato zahteva tudi ta misel, ako jo premenimo na nam že znane globinske osnove človeškega prizadevanja, v prvem redu le orisano — subjektološko, kolektivno-psihološko in antropocentrično gledanje na svet in življenje. »Kaj pomaga človeku, ako si ves svet pridobi, svojo dušo pa pogubi«, tudi ta evangeljski stavek zahteva enak odmik od »objekta« k »subjektu«, od same snovne, materialne plati človeškega dela k onemu, ki dela. Zato zahteva tudi ta, krščanska misel prvenstveno prave človečanske in ne samo materialno osnovane zveze človeka s človekom in izvira odtod tudi njen poudarek pravega družinskega življenja in njena zapoved prave, same ljubezni do bližnjega. In zato vidi ta, krščanska misel v človeku, v slehernem človeku obenem edino izkustveno dano »podobo Bogá«. Takó ima tudi krščanska misel še svoje posebno filozofsko jedro in to njeno jedro je takšno, da se tako rekoč na las krije z orisanimi filozofskimi globinami dobe, v kateri sami živimo. To dejstvo naj da novega poguma vsem resničnim prijateljem krščanske misli in naj bo obenem resen opomin vsem takim njenim nasprotnikom, ki iščejo rešitev našega časa — v popolni izločitvi krščanske misli. Tak boj proti krščanski misli je prav v bistvu toliko kakor boj proti kar najbolj središčnim, globinskim dušeslovnim osnovam našega časa.

SL. 17. JACOPO TINTORETTO, OZNANJENJE (Scuola S. Rocco)

Sl. 18. JACOPO TINTORETTO, ČUDEŽ SV. MARKA (Benetke, Akademija)

Sl. 19. JACOPO TINTORETTO, ZADNJA VEČERJA (Benetke, S. Giorgio Maggiore)

Zato me tudi prav nič ne preseneča spoznanje, da se vrši ta boj samo v znamenju neke usodne zamenjave. Je to zamenjava pravega notranjega, globinskega jedra krščanske misli s tem, kar bi lahko imenovali le njen vnanji ter prilično zgodovinski obod. Krščanska misel živi skozi stoletja, tudi skozi taka stoletja, ki so med seboj na vso moč različna; v tem življenju krščanske misli je obseženo življenje starega, srednjega in novega veka. In po tej poti dobiva tudi krščanska misel še svojo vnanjo, obodno stran, ki se s časom tudi sama menjava in je tudi sicer več ali manj prilagojena še najrazličnejšim ostalim prilikam človeškega življenja. Ob tej vnanje obodni in spremenljivi strani krščanske misli pa ne smemo prezreti njenega notranje globinskega jedra, ki je ostalo in ostaja vedno eno ter isto. Vprav na to dejstvo pa pozabljajo današnji nasprotniki krščanske misli, pa tudi mnogi njeni — zastopniki. Dà, imamo na žalost tudi take »zastopnike« krščanske misli, ki jim je vsa prava globina krščanske misli le sredstvo, njen prilični ter spremenljivi vnanji obod pa namen. Takó pa se tudi vsa zmešnjava našega časa zopet suče samo okrog ene ter iste krščanske misli. So taki, ki se tako rekoč pomotoma boré za krščansko misel, ker se prav za prav le za to boré, kar je tudi na tej misli vnanjega in časovno spremenljivega. Še več pa je takih, ki se enako pomotoma boré proti krščanski misli, ker se zopet prav za prav boré le proti temu, kar nima nobenega opravka s pravo notranjo vsebino krščanske misli in ne z nje pravo notranjo močjo. Tem važnejše postaja spoznanje, da so vprav osnovne globinske poteze naše dobe vse drugo nego sami krščanski misli nasprotne.

Še nekaj je zdaj na dlani. Nekateri pravijo, češ da je krščanska misel postala povsem neplodovita, neproduktivna. Takim ljudem bi toplo priporočal malo več psihološkega študija. »Si duo faciunt idem, non est idem«. Ko delata dva »isto«, ni isto, kar delata, takó pravi že rimski pregovor. Eden pomaga bližnjemu, ker ga ljubi; drugi, da mu povrne, kar je od njega prejel; tretji, da se pokaže pred ljudmi; četrti, da si ga stori podložnega itd. V vseh teh primerih utegne biti to, kar je bilo dejanski storjeno (»producirano«), zares eno ter isto: in vendar kolika razlika v teh činih! Kar je na teh dejanjih »eno ter isto«, to je le njih vnanja, obodna plat, po svojem središčnem, globinskem izvoru pa nimajo ta dejanja nič skupnega. To pa se pravi, da moramo tudi na človeškem delu ostro razlikovati dvoje: vnanjo izvedbo in notranje vodstvo, vnanjo produkcijo in notranjo usmeritev. Vprav središčne, globinske dušeslovne osnove pa samo vodijo ali usmerjajo, v tem ko je dejanska produkcija neposredno odvisna od samih stranskih ter obodnih prilik življenja. Povej mi, kaj delaš, in povedal ti bom, kje si! Povej pa mi, iz katerega duhá delaš, in povedal ti bom, kdo si! Enako je tudi s samo krščansko mislijo

in z dušeslovnimi osnovami našega časa. Čim bolj gre tudi tu za prave središčne, globinske poteze človeškega življenja, tembolj se tudi tu vprašanje, kaj se dela ali proizvaja, umika pred vprašanjem, kako in zakaj se karkoli dela ali proizvaja. In vprav ta posebni »neproduktivni«
kakó in zakaj je po vsem rečenem najosnovnejša globinska vrlina naše dobe in obenem to na njej, kar dela tudi samo krščansko misel še danes nadvse »aktualno«.

DR. STANKO GOGALA

NAŠI NARODNO VZGOJNI PROBLEMI

Mnogo govorimo o veliki potrebi in važnosti vzgajanja v našem času in hočemo napraviti šolo, družino in družbo vse bolj vzgojno dejavno in uspešno. Ko poudarjamo potrebe vzgajanja, mislimo vendar na posameznega človeka, na otroka, na mladostnika in na odraslega človeka, katerega bi radi preusmerili, ga naredili boljšega, socialnejšega, pravičnejšega, res religioznega itd. Redkeje pa mislimo, da posamezniki ne živijo osamljenega osebnega življenja, da niso le svojevrstno organizirani poedinci, temveč člani človeške družbe in da imajo na sebi tudi lastnosti, ki niso samo njihova osebna last. Pot do take ugotovitve nam danes ni težka, ker najdemo take ali drugačne poteze značaja in vzgojne napake često hkrati in na več poedincih, čeprav živijo v raznih okoljih in pripadajo raznim stanovom. Tako moramo priti do spoznanja, da ne zadeva poedinca samega vsa krivda za to ali ono neetično in nesocialno dejanje in da so neke lastnosti skupni znak in skupno breme, ki ga nosi kot član svojega naroda. Tako najdemo tudi skupne narodno vzgojne posebnosti ter svojevrstne narodno vzgojne probleme, ki zadevajo vsaj povprečno vse izrazite člane naroda. Mogli bi torej razlikovati individualne vzgojne probleme, pri katerih gre za posebnosti poedinca in za potrebo, da vzgojno preusmerimo tega ali onega človeka. Razen tega pa obstajajo še narodno vzgojni problemi, ki nastajajo ob posebnostih nekega naroda in narodnega občestva in ob katerih začutimo potrebo, da vzgojno preusmerimo ves narod. To seveda praktično ne pomeni nič drugega, kot da hočemo vzgojno oblikovati človeka posameznika, toda kot del narodnega občestva, ker ga skušamo razumeti kot nosilca narodnostnih lastnosti, ter preko njega vzgajati in plemeniti tudi narodno občestvo. Narodno vzgojni problemi spadajo med kolektivne vzgojne probleme in tvorijo del socialne pedagogike, dočim so individualni vzgojni problemi del individualne pedagogike. Praktično seveda vedno upoštevamo oboje, človeka kot svojstveni individuum in človeka kot del

občestva, v katerem se je mogel razviti vprav v takega enkratnega človeka.

Zanimivo je, da zadevajo kolektivni vzgojni problemi vedno samo svojstvenost občestvenih kolektivov in da izpadejo iz njih vsa tista vzgojna vprašanja prilagojevanja, discipline itd., ki izvirajo iz organizacijskih kolektivov. Samo občestvo je namreč duhovno usmerjen in utemeljen kolektiv in zato more samo ono vplivati na vzgojno rast poedinca. Organizacije ali družbe, ki jih razlikujemo n. pr. od prijateljstva, družine, naroda, Cerkve itd., nimajo na človeka takih vplivov, da bi ob njih neposredno nastajali novi vzgojni problemi. Organizacije so namreč preveč zunanje in le formalne vezi, ki samo mehanično urijo človeka in ustvarjajo tako zvane navade in razvade. Seveda morejo nastati posredno tudi ob organizacijah novi vzgojni problemi, če jim namreč gre za načelno pridobitev poedinca, ki naj bi duhovno prišel v območje njihovih ciljev in postal tako živ in občestven član ter s tem nehal biti samo organiziran človek. Razen narodno vzgojnih problemov poznamo še posebne družinske, prijateljske, cerkvene občestvene vzgojne probleme, ki nastajajo ob dejstvu, da pripada ta ali oni človek določeni družini, da ima tega ali onega prijatelja, da je živi ud cerkvenega občestva itd.

Nas zanimajo tu predvsem slovenski narodno vzgojni problemi, in sicer bi radi spoznali, kaj je na naši narodnostni svojstvenosti takega, kar bi naj s pomočjo vzgajanja izpremenili, preusmerili, dopolnili ali izpopolnili. Spoznanje naših narodno vzgojnih problemov je obenem ena tistih poti, po kateri moremo nekoliko konkretnije zagledati to, kar imenujemo v narodnostnem oziru »naše« in kar je del našega narodnostnega bistva in značaja. Glavno je, da ta pot za spoznanje naših narodnostnih potez ni le teoretična ali celo romantična, temveč praktično pedagoška, saj je edino sredstvo za uspešno vzgojno delo med našim narodom. Vsako samo normativno postavljanje vzgojnih ciljev in idealov bi bilo brezuspešno. Treba je najprej ugotoviti, kakšni smo, kakšne vzgojno važne lastnosti in posebnosti imamo ter šele ob tem konkretnem materialu začeti z vzgojo. V tej razpravi seveda ne bom mogel izčrpati vseh naših vzgojnih problemov in mogoče tudi posameznih ne bom mogel dosti jasno prikazati. Zdi se mi pa potrebno, da vsaj začnemo s takim podrobnim delom in postavljamo tako temelj naši slovenski pedagoški teoriji in praksi.

Nočem govoriti ponovno o narodno vzgojnih problemih, ki so med nami že dosti znani in obravnavani. Seči bi hotel v nekatere podrobnosti socialnega in kulturnega življenja pri nas. Zato se ne bom dotikal vprašanja slovenskega alkoholizma, tudi ne vseh tistih lastnosti, ki jih je upravičeno bičal Ivan Cankar. Seveda, s tem bi ne hotel vzbuditi mnenja, da takih že prikazanih vzgojnih problemov ne priznam. Hotel bi stopiti pač za korak naprej in prikazati nekaj takih problemov naše narodne vzgoje, ki se mi zdi izredno važni,

pa mogoče le redko pomislimo nanje. Tudi mi smo namreč del svojega naroda in nosimo njegovo prekletstvo in njegov blagoslov tako v sebi, da kot opazovalci, kritiki in vzgojitelji le težko najdemo povsem stvaren in pedagoški odnos do njih.

V osnovi vidim naš narodno vzgojni problem v tem, da smo Slovenci nenavadno majhni in malenkostni ter da nimamo zaupanja sami vase. Ne gre za to, da smo prevzeli od Nemcev in od njihovega načina dela, predvsem od njihovega kulturnega ustvarjanja, potrebo po temeljitosti, podrobnosti, preciznosti itd., ki vendar rodi velike uspehe. Gre za tisto malenkostnost ali majhnost, ki izraža nekaj negativnega, ker se ustavlja samo ob malih stvareh in preko njih ne vidi in ne more videti velikih in glavnih. Pri nas pravijo, da je dekle iz kajže navadno slaba gospodinja na velikem posestvu, ker je navajena malega dela, pa ne pregleda in ne obvlada velikega. Izgublja se v malem in sploh ni gospodinja, temveč dekla, ki opravlja težaško delo. Ta malenkostnost pa ni le svojstvo določenega stanu in socialnega razreda, temveč je lastna nam vsem, najsi se skušamo tega sprostiti ali ne. Nič velikega ni v nas, nič širokopoteznega, nič takega, kar bi segalo v velike načrte in bi zahtevalo veliko podjetnost, nič širokosrčnosti ni v nas. Vsi smo majhni, vidimo le male cilje in zahteve, glodamo le malenkosti, mesto da bi zagrabili v veliko in zajeli celoto. V vsem smo le težaki, pa bodisi da gre za gospodarstvo, za politiko, za kulturo, za vzgojo itd.

Gotovo je ta lastnost v zvezi z žalostnim dejstvom, da smo bili vedno zapostavljeni ter gospodarsko in politično odvisni, da smo bili vedno le »majhni ljudje«, ker med nami ni bilo domačih gospodarsko in družabno močnih ljudi itd. Samo tisti, ki so odšli mladi v tujino in se vrnili bogati domov, so se tudi gospodarsko sprostiti, začeli so gospodariti v veliko in se čuditi drugim, kako so vendar malenkostni in majhni, gospodarsko skromni in zadovoljni s tem, kar imajo, in si ne želijo nič boljšega. »Bo že kako, še vedno je bilo kako,« to je modrost naše malenkostnosti, ki je postala za nas že usodna. Radi te malenkostnosti izgubljammo vero in zaupanje vase, radi nje se nam zdi vse naše manj vredno in smo zadovoljni z vsem, kar dobimo. Kakor berači se veselimo, če smemo živeti in kot hlapci sprejemamo drobtine, ki padajo z bogatinove mize. Ne znamo in ne upamo se biti gospodarji v veliko, zato se krčevito oprijemamo tega, kar imamo.

V tej majhnosti vidim razlog za tisti težki očitek, ki nam ga je vrgel tisti, ki je sam globoko ljubil svoj narod — Ivan Cankar. V njem je razlog, da nas je imenoval sužnje in hlapce, seveda so oblike tega suženjstva vedno različne. Naša majhnost se kaže v duhovni in docela vzgojni smeri, da namreč nimamo svojega lastnega prepričanja in da smo izredno dovzetni za dresurne in nasilne vplive od drugod. Tako majhni smo, da se bojimo biča in da se uklonimo zahtevam, ki so le malo poudarjene in za katerimi stoji taka ali dru-

gačna grožnja. Ker ne znamo biti veliki in ker v nas ni zaupanja in vere vase, si mislimo, da pač mora biti tako in da nikdar ni bilo in ne bo drugače. To suženjsko majhnost brez samozvesti in čuta časti najdemo že v šoli, kjer je mnogo učencev, ki hočejo, da učitelj od njih vse samo zahteva, pa vse preko različnih organizacij, do odnosov v javnem, političnem in gospodarskem življenju. Ta osnovna črta našega narodnostnega značaja se kaže v dejstvu, da zahtevamo le malo političnih pravic, da ne nastanejo med nami veliki politični načrti in če nastanejo, kar ne morejo razvneti množice, ker se ji zde previsoki in njihove zahteve prevelike. Tako si razlagam našo politično manjvrednost, ki se ne javlja samo v tem, da ne dobivamo velikih političnih pravic, temveč celo tako, da jih ne znamo sami resno hoteti in smo zadovoljni z malim ter s tem, kar smo že prejeli. Zato ne nastopamo kot politično enakopravni narod in v nas je premalo tega, kar imajo gospodovalni narodi v preveliki meri, namreč čuta in potrebe po tem, da bi sami zase odločali in da bi bili zares gospodarji lastne usode. Naša malenkostnost se kaže dalje na gospodarskem področju in to tako, da je pri nas malo gospodarske podjetnosti, da si ne želimo novih, bogatejših in močnejših gospodarskih ustanov, da med nami le redko nastajajo, navadno pa propadejo večji gospodarski načrti, da ne zahtevamo, naj se tudi pri nas grade monumentalne stavbe, ki bi izražale moč naše kulture in naše civilizacije itd. Majhnost kot naša narodnostna oznaka pa se kaže tudi v tem, da visoko cenimo vsakega tujca, da smo v vedni pripravljenosti, vsakemu še tako majhnemu zastopniku tuje moči klicati dobrodošlice in prirejati sprejeme, da se ponižujemo pred tujci, ker skušamo takoj govoriti v njihovem jeziku, čeprav bi nas mogoče razumeli v našem, da sploh premalo čutimo enakovrednost našega jezika in naše kulture, da molčimo o svojem in hvalimo tuje, da smo vsakomur tako na uslugo in da zatajimo vse svoje, samo da smo zadosti vljudni in obzirni.

Najizrazitejša oblika naše majhnosti, v kateri se izraža vse naše nezaupanje do svojih moči in sposobnosti, pa zadeva naše kulturno delo in ustvarjanje. Silno malo poguma je v nas, da bi bili in da bi smeli biti originalni in samosvoji, da bi smeli ustvarjati po svoje, da bi pisali iz svojega spoznanja, iz sebe in iz svojega doživljanja, da bi poskušali nove in naše poti bodisi v znanosti, umetnosti itd. Zelo želimo dobiti za naša spoznanja potrdila kje v inozemstvu, pri tujih znanstvenikih in pri tujih kapacitetah, često se sramujemo, da smo študirali na domači univerzi, da smo imeli domače mojstre za svoje učitelje itd. In vendar ne gre za to, ali je kdo doma ali v tujini priznan. Važno je le, ali imamo vero v moč ustvarjanja našega naroda in ali zares verujemo, da tudi slovenski narod vprav po svoji svojstvenosti ustvari nekaj velikega tudi v obči kulturi in tako pomaga k njenemu razvoju.

Končno naj omenim še ono splošno obliko naše majhnosti, ki bi jo lahko imenoval življenjsko in v tem smislu najvažnejšo za obstoj in razvoj našega naroda. Mislim na našo čudovito potrpežljivost za prenašanje vsega gorja, ki ni naloženo le posamezniku, temveč celotnemu narodu. Saj govore o tej potrpežljivosti že skoraj kot v pregovoru in se nam čudijo, koliko gorja, krivic in preganjanja moremo prenesti, pa se vendar nič ne zgodi. Kar ne zganemo se. Če pa se kdo že kako zgane in upre krivici, se večina začudi temu, da ima kdo še korajžo nastopiti proti zlu in se mu postaviti v bran, kot bi to sploh ne bila več niti naša lastnost niti naša pravica. Res se zdi, kot da smo se že povsem vdali v usodo, da dela z nami kdorkoli kakorkoli, da nam daje, kar on hoče, da razpolaga z nami, da nam jemlje to ali ono, nas drobi na države, govori in odloča o naši narodni usodi, ne da bi nas vprašal za našo voljo itd. Seveda se zgodi, da nastane ob trenutkih največjih nevarnosti in krivic tu ali tam odpor, da se dvignejo demonstracije, protestiranja, štrajki itd., toda to se navadno ne zgodi spontano, temveč je narejeno in izzvano iz takega ali drugačnega političnega razloga ter se zgodi zdaj s sodelovanjem te ali one skupine ljudi, zdaj zopet brez nje. Skoraj vedno pa se tudi taki odpori izvrše brez zaupanja v uspeh in samo zato, da se pač nekaj zgodi. Prizadeti navadno že vnaprej vedo, da ne bo dosti pomagalo in odpor se počasi pomiri, krivica pa ostane. Naša dobra volja in uvidevnost, naša narodna potrpežljivost, da smo kot tnalno, na katerem lahko kdorkoli tolče, dokler hoče, to se mi zdi zelo usoden znak za pomanjkanje naše življenjske moči, znak, da postajamo vedno manj življenjsko odporni, da se nas loteva nekakšna apatija do vsega in mogoče ne bo več dolgo dotlej, ko niti na znotraj ne bomo več odporni, ko se bomo počasi tudi brez škripanja z zobmi in brez stisnjenih ustnic ter pesti vdali v usodo podrejenosti in odvisnosti. Majhni postajamo tudi v tem, da se upiramo samo še ob posameznih težkih prilikah ter da nimamo svojega pozitivnega, naprej izdelanega in doslednega velikega načrta, katerega bi hoteli na vsak način in za vsako ceno izvesti. Neznosna je že postala naša prilagodljivost vsemu, kar je, in postali smo samo ugotavljajoči ljudje, ki z mirom in z življenjsko modrostjo ter stoično preudarnostjo kot kronisti zabeležujejo dnevne dogodke, medtem pa hira naša sila poseganja v življenje, naša volja po odločanju in soodločanju, naša vitalna in osnovna moč, ki se bori za pravice in obstoj. Radi svoje majhnosti sprejemamo kot milost vse, do česar imamo polno pravico, in smo tudi z milostjo zadovoljni ter se celo ponižni zahvaljujemo zanjo. Skoraj ne poznamo več svojih pravic in ne vemo, da smemo kot narod tudi kaj terjati. Na naše narodne pravice gledamo namreč preveč s političnih in premalo z narodnostnih vidikov. In vendar mora biti politično življenje vedno v službi narodnega življenja in kulturnega ter gospodarskega razvoja.

Če se vprašamo, kaj bi bilo treba vzgojnega storiti glede te naše narodnostne svojevrstnosti, moramo priznati, da je in da bo naše vzgojno delo zelo otežkočeno že iz razloga, ker smo kot narod gospodarsko zelo slabotni in ker se moramo celo boriti za osnovne pogoje gospodarskega obstoja. Gotovo je namreč res, da raste samozavest ter upada majhnost, nedejavnost, neodločnost in malodušnost posameznika in naroda, če živi ta v večjem gospodarskem blagostanju, če si lahko privošči velike gospodarske načrte in če jih lahko tudi izvede. Človek in narod, ki sta ubožna in ravno komaj še živita, postaneta z vsem zadovoljna, majhna in nujno tudi nezmožna večjih načrtov in večjih del. Naše težko gospodarsko stanje torej pospešuje in ohranja našo majhnost, ki je na drugi strani tudi razlog temu gospodarskemu položaju. In v tem je zelo težek problem za tistega, ki bi nas hotel vzgojno preusmerjati. Začuti namreč blodni krog, iz katerega skoraj ne najde izhoda in zato se še njega loti malodušnost in omahljivost.

Vendar moramo kljub priznanju, da je naša duhovnost odvisna tudi od gospodarskega stanja in od gospodarskih vrednot, priznati tudi to duhovnost samo in zastaviti vzgojno delo neposredno pri nji. Res je, da je od množice gospodarskih dobrin odvisno, ali bomo veliki in samozavestni, toda res je tudi, da smo kljub ogromnemu bogastvu lahko še vedno v duhovnem življenju majhni in malodušni. V narodnostnem oziru bi potrebovali mnogo več ponosa, žilavosti, samozavesti ter življenjske moči in za našo narodno rast je več kot potrebno, da vzgajamo sebe in druge k večji dejavnosti, k zavesti svoje duhovne moči in kulturne veljavnosti, k odpornosti in k večji življenjski volji. Vse naše vzgojne ustanove, šola, mladinske, cerkvene organizacije, celo politične in gospodarske ustanove so dolžne, da postopoma in sistematično povečujejo naš narodnostni ponos in čast ter našo narodnostno samozavest in odpor. Ubrati moramo obratno pot, kot smo jo hodili mnogokdaj doslej, in mesto da ubijamo samostojnost, hotenje, voljo, samoniklost, samozavest in ponos, moramo vse to v posameznikih in v narodnem občestvu zavestno gojiti. Narodnostna pripadnost naj postane temelj večji osebni samozavesti in močnejši volji do življenja v posamezniku. Vzgojno delo v tem smislu bo sicer težavno, vendar bomo dosegli s sistematičnim delom vsaj ta uspeh, da se bo povečal naš narodni ponos in naša narodnostna požrtvovalnost. Ne mislimo, da vede vzgoja k samostojnosti in samozavesti nujno že v individualizem in v poboževanje samega sebe, kar vodi zopet do posebne majhnosti, o kateri bom še govoril. Narod mora biti samozavesten in življenjsko močan, ne sme pa postati gospodovalen niti na zunaj niti na znotraj, kar pomeni, da se morajo priznavati člani naroda med seboj in da mora priznati narod kot celota tudi obstoj, delo in uspehe drugih narodov. Nam pa manjka za zdaj še prav začetne narodne samo-

zavesti in zato se nam ni treba že sedaj bati, da bi nas nova vzgojna preusmeritev potisnila v drug ekstrem.

Naša narodna majhnost in malodušnost se kaže še v drugačnih oblikah, ki pomenijo zopet nove narodno vzgojne napake in probleme, izvirajo pa iz naše malenkostne samoljubnosti. Najprej je za nas vse zelo značilno, da smo čudovito zavistni drug drugemu. Ta zavist ni samo znak moderne dobe in modernega gospodarskega življenja, ki se izraža v zelo grdi tekmi, temveč je obča lastnost, ki zadeva vse naše narodno življenje. Naša zavist zadeva gospodarske dobrine in zato ne privoščimo, da bi se komu dobro godilo. Zavistni pa smo tudi v duhovnem oziru in ne privoščimo nikomur kulturnih uspehov, ne priznavamo osebnega dela, ne pohvalimo prizadevanj in bi hoteli zaradi zavisti vse ovreči in vse zatajiti. Naša zavist je tolikšna, da težko komu sploh kaj priznamo in da smo zavistni celo tedaj, če imamo sami vsega zadosti, če sami kulturno delamo in če imamo tudi uspehe. Ta zavist je znak našega individualizma in sebičnosti, ker nočemo priznati poleg sebe nikogar drugega in smo prepričani, da je naše delo res najboljše in da samo mi zaslužimo ta ali oni uspeh. Naša zavist nima nič opravka s socialnostjo, tako namreč, da bi bili zavistni, ker imajo drugi preveč, mi pa premalo. Socialnost zadeva pravično porazdelitev gospodarskih in kulturnih vrednot; zavistni človek pa ne priznava takih vrednot nikomur drugemu kot sebi samemu. Zato je zavist polna krivičnosti in je vedno znak majhnih razmer in malenkostnega človeka. Tudi priznanje drugega človeka, njegovega dela in njegovih resničnih uspehov, priznanje, da je nekdo po pravici dosegel nekaj, da je res sposoben, da je res boljši in spretnejši kot mi itd., ima v sebi neko veličino in je znak močnega, velikega človeka. Zato naj bi se vzgajali tudi tako, da bi bili pravičnejši do sočloveka, da bi ga hoteli priznati, da bi mu priznali pravico do težko pridobljenih gospodarskih in kulturnih vrednot, da bi priznali vsaj njegovo sposobnost, njegovo dobro voljo in njegovo delo.

Naša zavist je celo tako velika, da bi hoteli z zahrbtnimi dejanji ali namigavanji škodovati drugemu in da bi hoteli na lahek način pridobiti to, kar ima kdo drug. Tako smo iz same majhnosti prijadrali do dejanj, ki so najogabnejša in jih imenujemo *ovaduštvo*. Da se je med nami ta socialno ogabna pregreha silno razpasla, vemo vsi, treba je samo, da to rano čimprej ozdravimo. Zoper to duhovno bolezen je zopet eno samo zdravilo — postati moramo bolj široki, priznati moramo tudi drugega človeka, med domačimi stenami moramo opraviti to, kar nam na sočloveku ni prav, razumeti moramo sočloveka in predvsem tako nesebični moramo biti, da bi se ne hoteli okoristiti na škodo drugih. V svoji širokosrčnosti smemo svetovati temu ali onemu, smo lahko tudi nezadovoljni z njim, ne smemo pa sebe in drugih demoralizirati s tem, da bi hoteli zahrbtno priti na mesta, ki jih drugim zavidamo. Denunciantstvo ni nikdar samo idejno utemeljeno, temveč izvira vedno iz sebičnih nagibov. Zato ni nikdar

dovoljeno. Z vzgojo bi dosegli, da bomo rajši preveč širokosrčni, kot da bi iz malenkostne zavisti komu škodovali, ker bi s tem na splošno ubijali vero v kakršnokoli ideologijo in v sočloveka.

Radi naše majhnosti tudi ne znamo biti resnično strpni do sočloveka. Beseda »strpnost« ne pomeni človekove brezbarvnosti, ne pomeni, da bi človek ne smel biti nič izrazitega in svojega. Označuje le ono zelo fino človekovo sposobnost, da se zna uživeti tudi v drugega človeka, da ga skuša razumeti v njegovem prepričanju, da spoštuje tudi prepričanje sploh in da ni slep za kulturne vrednote in ideje, ki so izven kroga njegovega svetovnega nazora. Tudi strpnost je v tem smislu znak človekove širokosrčnosti, saj kaže, da ni malenkosten, da se zna tudi s svojim nasprotnikom v mnogočem sporazumeti ter da skuša najti vedno tudi poteze, ki ljudi vežejo, ne pa samo to, kar jih razdvaja. Strpnost nas uči razlikovati »razumevanje« od tega, kar imenujemo »prav dajanje« ali »odobravanje« ter nam omogoča razumeti, da je kdo v določenih življenjskih prilikah moral priti do svojega, čeprav po našem spoznanju napačnega prepričanja. Zato smo kot strpni ljudje pripravljeni, da debatiramo s svojimi nasprotniki, da poslušamo njihove dokaze in jim tudi priznamo, kar je priznanja vredno.

Odkritosrčnost do nas samih nam mora povedati, da je v nas malo take strpnosti, da smo res razdeljeni v nasprotne tabore, kjer skoro ni prehoda iz enega v drugega. Kot slepi se obdajamo s kitajskim zidom, nočemo pogledati čez in smo zadovoljni samo s tistimi ljudmi, ki nas potrjujejo v lastnem prepričanju. In vendar je res, da nas veže tudi z drugimi in z drugače prepričanimi ljudmi zelo mnogo vezi in da bi našli vse polno plodne skupnosti, če bi bili na vseh straneh malo bolj strpni in malo manj malenkostni. Tako često trpimo zaradi naše narodne neenotnosti, a vendar težko priznamo nasprotniku kaj dobrega celo tedaj, ko bi bilo priznanje samo izraz poštenosti in dobre volje. Tudi zahteva, da naj bo v politiki več poštenja, zadeva ob težko oviro naše majhnosti.

S tem v zvezi vstaja nova težava za vzgojno delo med nami. Mislim na ono zelo togo obliko organiziranja, po kateri je skoro vsakdo član kake organizacije, politične, politično-gospodarske, kulturne itd., in da je tako zvest svoji organizaciji, da ceni in spoštuje samo tiste, ki so tudi njeni člani, dočim drugih že zato ne more priznati, ker so v nasprotnih organizacijah. Pri nas prevladuje ob spoznanju človeka, ob pogovoru z njim, ob sodbi o njem vprašanje: ali je »naš« in kje je organiziran. Tudi v tem vidim osnovno potezo naše malenkostnosti, saj smo več ali manj samo formalni člani svojih organizacij in saj vse premalo živimo njihov program in njihove ideje. Sicer bi bilo vendar nemogoče, da bi ne videli razlik med našimi »somišljeniki« in da bi ne spoznali, da je kdo pač »naš«, vendar pa je nepošten in koristolovec. Resnično življenje z idejami organizacij bi nam moralo nujno pokazati, da imajo nasprotniki sicer res svoje

ideje, katerih ne moremo priznati, da pa žive mnogi med njimi življenje, ki ga je treba spoštovati. Tako bi mogli dobiti do sočloveka, pa naj bo z nami vred organiziran ali ne, tak neposredni odnos, da bi se ob njem najprej vprašali: kdo si, kakšen si in kaj si, nato šele: kje si. Tudi na ta način bi nas resnično življenje in izživljanje po različnih idejah zbliževalo med seboj. Pogoj za takšno strpno sožitje pa je, da znamo v svoji širokosrčnosti ločiti bistveno od ne-bistvenega, človeško živost od shematičnih programov in da vidimo človeka, ne pa samo člana določene organizacije.

Naj preidem misel, da smo Slovenci vse premalo družabni in da mnogo premalo damo na to, da bi bili v družbi uglajeni in spodobni. Pač pa naj omenim v tej zvezi še en naš narodno vzgojni problem, ki ima svoj izvor tudi v naši majhnosti. Zdi se mi, da smo mnogo preveč zaprti in hladni, da smo nekam brez tople duše, da ne znamo močno in toplo doživljati in da smo vse preveč samo izvrševalci predpisanih in naloženih dolžnosti. Gotovo je temu vzrok naša dosedanja, rekel bi »vojaška« vzgoja ali dresura, vendar postaja ta nesposobnost za toplo, močno in neposredno doživljanje že kos našega narodnega značaja. Slovenci smo vse preveč dolžnostni ljudje, ki vemo, da moramo storiti to ali ono, smo zaradi čuta dolžnosti tudi precej korektni, toda v tej lastnosti mrzli in malenkostni. Preveč poznamo tisti »moraš«, ki stoji izven nas in ki se nas osebno tiče le toliko, kolikor ga moramo izpolniti tudi mi. Manjka pa nam zavesti o tistem »moraš«, ki je v nas samih, ki bi ga doživeli in ki bi zadeval živo samo mene, tebe itd. Zato poznamo pač neke formalne in obče obveznosti, ne poznamo pa živih osebnih dolžnosti, česar je nas obdolžil tudi že Ivan Cankar. Malenkostno se zato večkrat držimo predpisanih ter šablonskih dolžnosti in ne vemo, da vprav na ta način kot neživi ljudje večkrat naredimo težke krivice, ker je »najvišja pravica res marsikdaj največja krivica«. Kot dolžnostni ljudje si mislimo, da je tudi bistvo moralnosti in religioznosti v izpolnjevanju nekih moralnih in verskih dolžnosti, ki stopajo od zunaj pred nas in ki jih sami večkrat sploh ne čutimo. Zato je tudi naša moralnost in religioznost večkrat zelo malenkostna in sploh ne prodre do jedra odnosa človeka do sočloveka in do Boga. Saj se premnogokrat zgodi, da n. pr. kar naenkrat odpade kdo od religije, postane versko mlačen in ne izpolnjuje verskih dolžnosti samo zato, ker je odpadel zunanji razlog za izvrševanje predpisanih dolžnosti (preselil se je kam drugam, občuje z drugačnimi ljudmi, čita areligiozno knjigo itd.). Ker v nas večkrat ni pravega religioznega življenja in smo prevzeli le verske dolžnosti, zato je tudi naša religioznost tu in tam samo zunanja, zelo malenkostna ter je lahko usahnila. Tako usahne v krogu ljudi drugega moralnega naziranja tudi taka samo formalna moralnost, po kateri smo se doslej še tako vestno ravnali. Nikakršne samo zunanje dolžnosti namreč ne morejo nadomestiti notranjega duhovnega življenja.

Naštel sem nekaj vzgojnih problemov, ki so za delo med nami zelo težki in ki vsi izvirajo iz naše prirojene in pridobljene majhnosti ter malodušnosti. Zato bi bilo treba z vzgojnim oblikovanjem vplivati predvsem v to smer, da bi postali širši, širokosrčnejši, duhovni, bolj razgledani in duševno ter duhovno bolj živi. Za vse to težko vzgojno delo pa poznam samo eno sredstvo — večjo kulturnost. Čim več kulturnih vrednot, umetnostnih, socialnih, etičnih in religioznih bomo zares doživeli, tem bolj fini in široki bomo postali. Tako delo je seveda zelo počasno, pa je edino uspešno. Samo večja in poglobljena kulturnost nas bo rešila narodne majhnosti, poglobila pa bo našo narodno svojstvenost.

FRANCE BEVK

GRANATA

Mati mu je bila zabičila z vso strogostjo, naj brez nje ne hodi z doma. Počaka naj, da pomije posodo, nato pojdeti k vodi nabirat drv. Tisti popoldan namreč ni imela dela po hišah. Nihče je ni bil naprosil niti za ribanje niti za pranje, a je vsako prosto uro izrabila do zadnje minute, da bi ji ne težila duše.

Kuhinja je bila tako majhna, da je bilo poleg ognjišča, mize in velikih posod za pranje komaj še nekaj prostora v nji. Pod nizkim, visečim stropom je bilo tako zadušno, da je Žefu jemalo sapo in so mu debele kaplje potu stopale na čelo. Stene so bile segrete, zrak je zaudarjal, kakor da bi tlela smradljiva pipa. Da bi bil vsaj smel v edino izbo, ki je bila nekoliko prostornejša in lepša! V nji je spal oče. Odkar ni več hodil na redno delo, je opoldne kar oblečen legal na posteljo, preden se ozre po »kakem majhnem zaslužku«.

»Ali naj pripravim vrečo?« je vprašal Žef, ki ga je vleklo na prosto.

Bal se je, da bi mati v njegovem vprašanju ne zaslutila skrite nakane. A bila je zamišljena, med pomivanjem se je le napol ozrla in mu prikimala; potem se je zmrdnila predse, kakor da jo razjeda nekaj nevšečnega.

Na lesenem mostovžu ni bilo tako vroče, rahel hlad mu je spreletel čelo. Z rokami v žepih se je oslonil na ograjo, vtaknil eno koleno skozi lesene palice in se zibal na drugi nogi.

Razgled je bil dolgočasen, kakor le more biti dolgočasna in turbozna dvoriščna plat predmestnih delavskih hiš. Poslopje, ki je bilo z dvema notranjima kriloma zgrajeno v obliki podkve, je oklepalo celo reč kurnikov, drvarnic, razobešenega perila, branjevskih vozičkov in razne ropotije. Iz globine je kakor iz brezna zaudarjalo po kislastem smradu, ki v poletju nastaja iz brozge razlitih pomij in odpadkov.

Edina lepota so bila zelena drevesa tam zadaj, za zidom, kjer se iznenada končuje mesto in se začneja polje. Murve, češnje, breskve, smokve, trte, a med njimi — kakor za prijetno spremembo v zeleni enoličnosti — nizke bele hiše. Toda tisti kos raja je bil za Žefa prav tako zaprt, kakor nekatero drugo čudo, ki mu je vznemirjalo srce. Tam za zidom sta stala na preži debeli kmet in njegov pes, ki sta bila oba enako popadljiva.

Sonce, ki se je razlivalo preko ravnine, preko brd in hribov, je sijalo v levo krilo hiše, se odbijalo od sivkaste stene in ga ščemelo v oči. Čutil je, kakor da ga zbada z iglicami, ga obenem mami in pijani do zaspanosti.

Sedel bi bil na deske, se naslonil s hrbtom in z glavo na zid in zaspal. V dneh, ko je po kosilu ostal sam z očetom, si je privoščil takih omamnih trenutkov pozabljenja in počitka. Ko se je prebudil, mu je še zmeraj ostajalo časa za potepanje in igre. A misel, da ga bo mati morda že v naslednjem trenutku za ušesa potegnila iz spanja, mu je že naprej kvarila užitek. Da bi mogel vsaj k Soči! Toda kopalne hlačke, ki si jih je bil sam ukrojil in sešil iz starih očetovih gat, so ležale v izbi. Bilo jih je nemogoče iztihotapiti, da bi ga ne opazila mati.

Misel na reko in na tovariše mu je do dna zagrenila zavest, da mora z materjo z doma. Pot z njo je bila vselej združena z grenkim sramovanjem. Suhljata in izmozgana, da se je zdela za deset let starejša, kot je bila v resnici, ni nikoli mehko govorila ali celo pela — to bi bil pravi čudež — ampak je tudi najnavadnejše stvari vreščala z visokim glasom. Zdelo se je, da se je do konca skregala z življenjem, ki se ji je zamerilo in mu tega ne more odpustiti. Žef je bil tega vaje, tudi on ji je zadirčno odgovarjal, toda njen glas so paglavci ponavljali kot odmev in ga prenašali z brega v breg. To ga je jezilo in žalostilo, ves je gorel v obraz, ko se je nagibal nad gladino in iskal starih, preperelih polen, ki jih je reka bele in z obrušenimi robovi zagvozдила med skale. Kadar je zagledal kak kos lesa, ga je spretno zabodel s starimi vilicami, ki jih je bil z žico pritrdil na dolgo palico. Včasih se je moral sleči in se potopiti pod vodo, da je z rokami odtrgal plen. Povezala sta butaro, ki jo je mati nesla na glavi. Kratke kose in treske sta zmašila v vrečo, ki jo je Žef vlekel na hrbtu, in je bila neredko tako težka, da je stokal pod njo.

Spočetka ga je to delo veselilo, počasi mu je vedno huje presegalo, tistega dne mu je bilo posebno zoprno. Imel je svoj poseben svet, svoje vrste pogled na življenje in čisto deške nazore o svobodi. Kaj si ljudje vsega ne izmislijo, da dečkom, kot je on, grenijo ure! Tako stojé v življenju kot pes v cerkvi, vsakdo jih sme brcniti, a oni ne smejo niti zarenčati. Vselej govorijo in delajo prav tisto, kar je prepovedano in kar napravi največ spotike v svetu; svet je ograjen s prepovedmi in zapovedmi kot z bodečo žico. Nazadnje jih potegnejo

iz cestnega prahu in blata, jih umijejo in očedijo ter jih pošljejo v šolo, kjer jih neusmiljeno stisnejo med knjige, kot muho ali cvetlico. V Žefovo dobro je bilo, da mati in oče glede koristi šole nista bila enih misli. Glava je bila polna števil, črk in sladkih zgodbic za božje volke, a oči so se ozirale tja ven, kjer so rasle nove hiše, se je spreminjala природа in se je dogajalo na tisoče čudes...

Žef nikoli ni razmišljal, razen če je šlo za kako novo vragolijo ali zato, kako bi dobil nekaj sadja za svoj želodec. Toda trpki ugovori proti okolici, ki mu je svojevoljno omejevala prostost, so mu ležali ko usedlina na dnu duše in mu kdaj pa kdaj zakipeli ko mlado vino. Vse se je uprlo v njem, a iz upora mu je v trenutku pognala neka vabljava misel in mu — kot bi trenil — dozorela v sklep.

Če bi bila mati v tistem trenutku stopila na mostovž, bi bil brez ugovora vzel vrečo in šel z njo. Toda mati je še zmeraj ropotala v kuhinji, a vse je kazalo, da bo s pomivanjem kmalu pri kraju. Treba je bilo pohiteti...

Odtrgal se je od ograje in našobil ustnice, a se ni upal zažvižgati. Po škripajočih stopnicah je hodil tako tiho, da ga nihče ni mogel slišati, a vendar s tako nebrižnim in nedolžnim obrazom, da bi mati nič ne mogla zasumiti, ako bi iznenada pogledala skozi vrata.

Pred hišo je postal in pomežiknil v sonce, ki ga je bila polna ulica. Ta je samotna ležala v cestnem prahu, z grdimi, neprijaznimi, na videz izumrlimi hišami ob straneh. Nikjer ni bilo žive duše. Priropotal je tovorni avto in dvignil oblake prahu.

Žef je previdno, plaho dvignil obraz, in ker ni opazil nič sumljivega, se je tiho izmuznil ob hišah, ob katerih je ležal širok pas sence. Srcé mu je burno razbijalo, glavo je tiščal med ramena, kakor da zdaj zdaj pričakuje udarca.

Šele za ovinkom, kjer bi ga ne mogla več doseči niti klic niti oko, se je globoko oddahnil. In vendar mu je ostalo nekaj zoprnega na dnu duše. Ni ga toliko grizla vest, da je ušel z doma in se pregrešil proti ubogljivosti, zapekla ga je neka druga misel, ki je kot razbojnik tičala v zasedi. Kaj bo, ko se zvečer vrne domov? Imel je že bridke izkušnje; v njegovi zavesti je stalo kot amen v očenašu, da ne uteče kazni. Toda dan je bil tako lep, četudi izredno vroč, občutek svobode tako silen in srcé božajoč, da ga ni kazalo kvariti z bojaznijo. Temu, kar bo sledilo, se s strahom tako ne bo mogoče izogniti. Vse, kar je mogel tedaj pametnega storiti, je bilo, da kar najzabavneje izrabi dan do večera. Grenek okus kazni, ki ga je čakala, je potisnil nekam v ozadje.

Lagodno, kakor človek, ki se mu nikamor ne mudi, je stopal po cesti, palec se mu je prijetno vdiral v prah. Oči so mu švigale na desno in na levo, kakor da iščejo kakega prijetnega opravka.

Udaril je po muhi, ki mu je bila sela na lice in se ustavil ob poslopju, ki je pravkar raslo iz tal. Delavci so v pekoči vročini gla-

dili že drugo nadstropje. Poslušal je ovijukanje škripcev, z očmi je spremljal razkladanje opeke, ki je visela v zraku kot pajek v mreži. Nenadoma se je tega naveličal, zažvižgal, se okrenil na peti in šel dalje.

Kam? V soncu, ki ga je neusmiljeno žgalo, se je spomnil na Sočo in na njene vabljive krasote. A tam je prežala nanj nevarnost, da ga odkrije razsrjena mati in mu vpričo tovarišev navije uro. Pa saj je prjetno tudi pohajkovanje tako tjavendan, križem po ulicah, ko se lahko ustavi kjerkoli, ob kakem predmetu ali delu, ki mu vzbudi zanimanje. In to je še lepše brez tovarišev, ki hočejo vselej uveljaviti svojo voljo. Če mu je nazadnje dolgčas, zažvižga — in to je zmeraj ko vesel pogovor z nečim, kar je izven sveta in življenja.

Nenadoma — sam ni vedel kdaj — se je znašel na poti, ki se je vijugasta vlekla ob živem plotu in vodila iz mesta. Postal je za trenutek, da se je razgledal, a mu niti na misel ni hodilo, da bi se vračal. Ugotovil je le, kje je, nato se je zadovoljno nasmehnil. Na svojih potepanjih se nikoli ni držal kakega določenega načrta, sledil je le svojemu notranjemu glasu.

Pred oči so mu vstale skrivnostne steze, ki so se vijugasto vile skozi goste akacije. Nad njimi so se bočile veje, vse prepletene z lozo in robido, da so delale senčne, temne hrame, hodnike in predore. In so bile vse zastrte s pajčevinami, v katerih so prežali veliki pajki, da si je moral s palico utirati pot pred seboj... Ko je bil prvič stopil v tisti skrivnostni svet, ga je bil obšel tak strah, da bi bil najrajši pobegnil. In vendar ga je neka skrivnostna sila vedno znova vabila v neprodarno goščavo, ki se je zdela mrtva, a je bila vendar stoterno živa.

Zdajci se je podvihal mimo zadnjih hiš, ki so stale v bregu; že se je znašel na stezi med drevjem. V vejah so ščebetale ptice, zemlja je izdihavala močne vonje... Kako vse drugače je bilo tam zunaj. Nič prahu in tiste žgoče vročine kot v mestu, ampak senca, hlad, dišave, da je človeka pijanilo ko vino. Nič razkošnih izložb, da bi se žejno oko paslo na nedosegljivih predmetih, vendar so mu oči švignile v vsak grm, na vsako drevo, parobek in skalo, kakor da bi hotele odkriti kaj užitnega, zanimivega ali kakorkoli koristnega. In vse, kar je nudila priroda in ni bilo zastraženo s psom, je bilo zanj dosegljivo, nikakor zavarovano z debelim steklom in visokimi cenami.

Poškilil je na napis: »Vhod prepovedan,« ki je stal za samostanskim poslopjem. Mimo takih ovir, ki mu jih je življenje vse polno stavilo na pot, je stopal z mrzlo nebrižnostjo, če le ni bilo v bližini psov ali ljudi. Stopil je skozi velika, lesena, le rahlo priprta vrata in stal sredi velike, divje prirode kakor v raju. Nad stezo, ki se je široka in uteptana vila pod vrhom okoli pobočja, se je vlekel živ plot, nad katerim je ležala košenica in ko kapa pokrivala vrhunec griča. Pod potjo je bila ograja iz bodeče žice, ki je bila neusmiljeno speta od drevesa do drevesa. Zapirala je gozd, ki je pokrival pobočje.

Ob plotu je našel jagode. Čeprav se je bal gadov, je počenil v travo in pozobal vse do zadnje. Ulomil si je vejo in stopaje po rdečkasti zemlji odganjal modrasovega hlapca, ki se mu je trikrat zagnal mimo glave. Obstal je ob hrastu, ki je rasel v tri vrhe, tik pred ostrim ovinkom, za katerim se je steza izgubljala tako naglo, kakor da bi jo odrezal.

Žef je vedel, da ta pot vodi daleč tja nazaj, na obronke, ki jih je bila vojna do golote razkopala, a jih je zdaj že obraščalo gosto grmovje. Žef jo je dobro poznal, prejšnje leto je z očetom večkrat hodil po nji. Iskala sta železja, ostankov granat in šrapnelov, bakra in svinca. To je bilo zanimivejše kot iskanje polen v reki in mnogo bolj razburljivo. Kadarkoli je iztaknil košček zarjavelega železa, je zakričal ko norec. Vse, kar sta našla, sta zmetala v vrečico, ki jo je oče na plečih odnesel domov. To je vrglo nekaj denarja... Zdaj ni hotel tja, bilo ga je strah, dasi tega še samemu sebi ne bi hotel priznati. Da se tam zadaj steza cepi v več vejâ in bi torej lahko zašel, se je izgovarjal v mislih.

Pretaknil se je pod žico in stal v goščavi nizkih akacij. Trnjeve, svetlozelene veje so visele čisto do tal. Žef se je ves pogreznil v tisti posebni občutek groze in užival kakor vselej, ko se je sam mudil v gozdu. Prebujalo mu je žejo in ga čudno vezalo v grlu. Toda v tisti grozi je bila posebna lepota, ne bi je odganjal, četudi bi jo bilo mogoče odgnati. Senca in hlad; žarki so se zibali le v vrhovih, polzeli po vejah in se izgubljali na robovih listov. In skoraj popolna tihota. Le sraka je zavpila in sfrfotala med drevesi. Napel je oči, da bi skozi gosta tenka debelca razločil sončna pobočja Škabrijela, Skalnice, Sabotina in Brd. Le rahlo zaznavno se je nekaj svetlikalo skozi rjavo mrežo vejâ.

Stopaje po suhljadi in listju je šel navzdol. Tam spodaj so bile akacije visoke, a nič več tako goste, s tenko podrastjo. Med debli so se vedno razločnejše prikazovale oblike hribov in svetlo nebo. Steza se je vila zdaj sem zdaj tja, izginjala je in se je zopet prikazovala, dokler je ni docela zmanjkalo. Pobočje se je nagubalo, podrast je bila gostejša, drevesa višja. V ozki dragi, ki jo je bila izkopala voda, so vsekrižem ležale težke, z mahom porasle skale.

Ko je Žef obstal ob njih, ki so s svojimi razpokami delale nekake temne votline, se je njegovi tihi grozi pridružil strah. Bajke, ki jih je kdaj slišal, je vedno sprejemal z rahlo nejevero, a v tistem trenutku se mu je zazdelo docela mogoče, da bo izza skal skočil divji mož, ali da ga bo nagajivi gozdni škrat zgrabil za lase. Napel je vse moči, da se ni vdajal drhtavici, nehoté se je oziral, da bi zagledal med drevjem kako »okno«, ki bi mu odprlo pogled v svet...

Tedaj se je zdrznil; skozi drevje je bil zagledal zeleno jaso. Ta je v trenutku povlekla vso njegovo pozornost nase; bila je ko bilka, ki se je je oprijel v svojem strahu. Hkratu se mu je vzbudila rado-vednost — morda mu nudi kako prijetno presenečenje.

Ni se dolgo obotavljal, preplezal je nekaj skal, se povzpел iz drage, že je stal na robu trate... Verjetno, da je bil to opuščen laz, po vsem videzu se tudi trave že dolgo ni dotaknila kosa. In vendar je jasa nudila prijeten pogled. Sredi nje je rasla mlada, precej košata smokev, prav ob grmu, ki je bil prerasel z robido in srobotom.

Žef ni videl drugega kot smokev in je bil ves trd od prijetnega presenečenja. Ozrl se je še dvakrat v goščavo, ki mu je ležala za hrbtom, toda ta pogled ni toliko veljal temnim skalam in gozdnemu možu, kolikor se je hotel prepričati, če res ni žive duše v bližini. Smokve so bile zrele. Poleg zelenih, drobnih sadežev so viseli rdečkasti, polni, iz katerih se je cedil sladek sok.

Na svojih potepanjih nikoli ni mislil na lakoto. Toda ob pogledu na zrele smokve, ki so se mu same od sebe ponujale, se mu je porodila taka neutešna želja po njih, da so mu zatrepetale čeljusti in ga je stisnilo v želodcu. Saj to po njegovem ni bila nikaka tatvina, morda nihče ni vedel zanje, prostor ni bil ograjen, nikjer takega napisa ali psa. Vnovič je previdno ošinil rob trate, nato je zagazil v travo, ki mu je smukala med prsti.

Utrgal je smokev, ki se mu je ponujala z najnižje veje. Bila je čudovito sladka! Uživalo je ni samo telo, ampak mu je bila tudi duša polna njene dobrote. Ves se je predal brezskrbnosti, zlezal v rogovilo, trgal in jedel. Tedaj ni več čutil strahu ne tihe groze, le ugodje vrabca v prosu. Potrgal je vse, kar mu jih je mogla doseči roka, okoli ust in po bradi je bil ves od sladkega in lepkega soka.

Stojé na tleh je z večjim očesom še enkrat pregledal drevo. V vrhu se mu je smejalo še dvoje, troje sadov. Pobral je krepelec in ga zalučal v vejo, smokev je odletela v loku ko velik vrabec in pela naravnost v grm. Žef je z rokama previdno odgrnil veje in robido, pogledal v notranjost kakor v kako kamrico. Opazil je, da grm rase iz nekake kotanje, ki je bila že do polovice zasuta z listjem.

Smokve ni uzrl — a v tistem hipu je bil tudi pozabil nanjo. Zagledal je bil nekaj drugega. Od presenečenja je razprl oči, in kakor da se je prestrašil, so mu roke izpustile veje. Potisnil je roke v žepe, namrščil čelo in rahlo zaprl oči kakor vselej, kadar ga je kaj prisililo k razmišljanju. In kakor da samemu sebi prav ne verjame, je čez trenutek znova pogledal v grm in se dolgo ni ganil. Da, res, ni se motil.

Ves čas je zadrževal sapo; ko se je zopet dvignil, je globoko vdihnil. Nato se je zopet previdno ozrl okrog in okrog, a to pot ne zaradi smokev. Ni hotel, da zve kdorkoli na svetu, kaj je odkril. Nikogar ni bilo. Tedaj se mu je zasmel ves obraz od vratu do svetlih las nad čelom.

Z rokami v žepih, z napetim, svečanim izrazom na obrazu, je stopal navzdol in gledal pod noge kot odrasli. Kar je našel, je bilo tako razveseljivo, da ga je drobno vznemirjalo, a prav na dnu mu je čisto brez vzroka ležalo nekaj težkega, temnega, sam ni vedel, odkod se je vzelo.

Našel je bil stezo in skozi odprto leso stopil na cesto. Tedaj šele ga je nekoliko popustila napetost, pogledal je v sonce, ki je stalo že visoko na nebu. Bilo je še zgodaj, stanovanje bo še zaprto, a se mu je zdelo, da pohajkovanje ta dan nima več pomena.

Pred mrakom, ko je bilo sonce že zašlo in so višnjevaste sence legle na goré, se je Žef vračal domov. Ves sključen, z glavo med rameni, kakor spokorjen grešnik. Grenek okus kazni, ki ga je bil pred urami potisnil v ozadje, mu je zopet splaval na vrh. Biló mu je, kakor da se je ko gnusna brozga razlil okoli njega in ga težko gazi z nogami. Poleg vsega mu poslednje ure do večera niso več nudile prav nikakega užitka. Čisto majčkeno ga je tešila le zavest, da tisti popoldan nazadnje le ni bil popolnoma izgubljen. Nasprotno. In prav tisti »nasprotno« ga je nazadnje tudi grenil. Z njim bi lahko potolažil očeta, a mati — kakor da bi vlil olja v ogenj. Ni bilo nikake pomoči. Če se ne zgodi čudež, bo tepen, da se mu bo črno storilo pred očmi. In od matere ni bilo pričakovati čudežev.

Hodil je, ne da bi se menil za ljudi, ki so odhajali z dela, se sprehajali v nastajajočem večernem hladu, sedeli pred hišami in govorili. Tiho in poniglavo ko neposlušen pes se je pomuznil čez dvorišče in po stopnicah. Na mostovžu so se oslonjena k zidu sušila mokra drva. Pogled nanje ga je tako pretresel, da so se mu zašibile noge v kolenih. Skozi vrata je prihajal materin ostri glas. Šele, ko se je prepričal, da je doma tudi oče, se je upal vstopiti. Očetova navzočnost je zmeraj nekoliko omilila materino jezo.

Vstopil je tiho ko duh in obstal za vrati... Oče je hodil vzdolž stene; kazno je bilo, da je razburjen, ker so se mu krčevito tresli rjavi brki. Mati je stala ob ognjišču, obračala hrbet in srdito mešala po kozici. Po vsem videzu se nista prepirala med seboj, ampak sta v svetem srdu psovala nekoga tretjega, da si olajšata duši. Taki prizori očiščevanja niso bili nenavadni, deček je pogosto nagonsko ujel njihov pravi vzrok... Oči so mu splavale na stenski koledar, ki je kazal prve dni v mesecu.

To ni bilo glavno, kar ga je tedaj zanimalo. V svoji stiski je pomislil, v koliko bo ta okolnost omilila njegovo kazen... Da bi le vedel, kam naj se dene, da bi ne vzbudil preveč pozornosti!

»Tri hiše ima, živi ko svinja, a preži na vsako stotinko ko hudič na dušo,« je bruhal oče. »Da bi se mu zagatilo!«

Mati na to nobene ni rekla. Toda ogorčenje je tako prekipelo v nji, da se je ozrla, kakor da išče nekoga, nad katerim lahko iztrese svojo nejevoljo. Zagledala je Žefa, se okrenila, si uprla roke ob boke in ga uničujoče predrila s pogledom.

»Ti, kje pa si bil?« je zavreščala. »Povej, kod si se potepal, malopridni otrok! Ti meni nič jaz tebi nič si se pomuznil, ko sem ti rekla, da me počakaj...«

Žef se je ves pogreznil vase. Rahlo upanje, da ga bo morda rešila neplačana stanarina, se mu je do konca izjalovilo. In ni mu bilo mogoče najti pametnega izgovora.

»Saj sem vas čakal,« je zajeceljal. »Pa nikoli ne nehate s tistim pomivanjem.«

Odgovor je mater razdražil, da je stisnila pest in planila proti njemu.

»Kaj si rekel? Jaz se tu mučim, ti boš pa ...«

Žef ni počakal, da bi ga dosegla. Smuknil je v izbo, zaprl vrata za seboj in jih tiščal. Skozi les je slišal materine grožnje, ki so kmalu utihnile, zaropotala je posoda.

Paglavec se je ves utrujen opotekel do okna in sedel. Gledal je na drugo stran ulice, kjer so ob hišah hodili ljudje, in obšla ga je taka žalost, da mu je zatrepetal ves obraz in mu je solza pritekla na lice. Zdaj bi se nič več ne branil, ako bi mati nenadoma planila v izbo in ga natepla. Le naj, ubije naj ga! Nič več na svetu bi ga ne moglo privedi do tega, da bi zdaj sam stopil v kuhinjo. Že stokrat je bil sklenil, da pojde po svetu. Zdaj pa res pojde. V Indijo Koromandijo, ki si jo je bil ustvaril v sanjah in ki je pravi raj za dečke.

Ta sklep ga je potolažil in mu zatrl žalost. Vročina in potepanje sta ga bila tako utrudila, da je lezel v dve gubi. Legel je na posteljo, si podvil roke pod glavo in gledal v mrak, ki se je bil zgostil med stenami. Poslušal je glasove, ki so prihajali z ulice. »Sladoled, sladoled!« je vpil nekdo z zateglim, pojočim glasom, voziček je ropotal ... Popravljal si je ustnice, občutil je žejo. In tudi lakoto. In vendar so bile smokve tako zelo dobre. Imel je občutek, da se ziblje v vejah, trga in si maši usta. Ugodje, ki ga je podoživljal, je v strahu, da ga izgubi, držal z obema rokama ... »Sladoled, sladoled!« Glas se je izgubljal v daljavi ...

Prebudil se je, ko ga je nekdo potresel za glavo. Dvignil se je preplašeno, kakor da so ga zasačili pri nečem prepovedanem. Bila je že globoka noč, glasovi na ulici so bili potihnili. Pred njim je stala očetova tenja.

»Pojdi večerjat! In drugič ...«

Oče je hotel še nekaj reči, svarilo ali grožnjo, a ni prišel do konca. Redko ga je karal, še redkeje udaril, kakor da mu je to od sile zoprno opravilo. Bil mu je zaradi tega zelo blizek, napol kot tovariš, ki se mu ni bal zaupati ... In prav tedaj je nosil v srcu skrivnost, ki mu niti med spanjem ni šla iz spomina.

Preden je odprl usta, je vstopila mati; tiho se je izmuznil.

»Da ne pozabiš ugasiti luči,« je zaklicala za njim.

Žef je bil lačen, a ni jedel s tekom. Dan, ki ga je preživel, je bil tako pisan in razburljiv, da ga je docela premaknil iz tečajev ... Ko se je vrnil v izbo, sta oče in mati že ležala. Bilo je temno, le na poševnem stropu sta se odražala dva pravokotnika svetlobe, ki je prihajala od luči na ulici.

Slekel se je in legel k očetu kakor zmeraj, odkar je malce odrasel, a ni mogel zaspati. V sopari so mu kaplje potu stopale na čelo, tanka odeja mu je ko težka blazina ležala na prsih.

Tudi oče in mati nista spala, preveč tiho sta sopla. Gotovo ležita vznak, gledata v strop in se trapita z eno in isto mislijo. Žefu ni bilo težko uganiti, s katero... Zdelo se mu je, da je skozi svetlo liso na stropu kakor skozi okence pogledal na dogodke tistega popoldneva. Misli in predstave, ki jih je zbiral v butaro in v svoji majhni pameti našel rešitev za materino in očetovo skrb. To je trikrat ponovil in trikrat prišel do istega zaključka. Od toplega vznemirjenja se je tresel ko v mrzlici.

Pomaknil se je bliže k očetu in se trudil, da bi ga videl v obraz. Da, bil je obrnjen proti njemu, toda poteze so mu izginjale v mraku, še oči se mu niso svetile.

»Oče!« je dahnil.

»Kaj je?

»Granata!«

Povedal je tako tiho, da je oče le stežka ujel pravi smisel besede.

»Granata? Kakšna granata?«

»V grmu,« je zašepetal Žef. »Našel sem jo.«

Oče je dolgo molčal, kakor da si na tiho ustvarja neke določne predstave. Žefu ni bilo ušlo, da se je veselo vznemiril. Čez minuto je okrenil glavo proti materini postelji, kakor da se hoče prepričati, če bedi. Bila je tiho, a očitvidno ni spala; še njenega diha ni bilo slišati, kakor da napeto prisluškuje.

»Kje si jo našel?« se je oče znova obrnil do Žefa.

»V Panovcu.«

»A!«

Nekaj trenutkov molka; Žefu je drobno trepetalo srcé. Tisti trenutek mu je bil plačilo za vse prestano.

»Ali je cela?«

»Čisto cela. Videl sem jo, dotaknil se je nisem,« se mu je proti volji zvišal glas.

»Tiho!« ga je oče stisnil za roko.

Mati se je bila zganila na postelji. Ni spala, prisluškovala je tako napeto, kakor da bi hotela ujeti še misel. V nočni tihoti in v tesnem prostoru je dobila vsaka beseda močnejši in jasnejši zvok kot podnevi. Kaj imata? Jezilo in žalostilo jo je, da si pred njo šepečeta neke skrivnosti. V grenkosti in srdu, ki sta jo mučila tisto noč, da ni mogla zaspati, jo je to še huje zadelo. Poleg tega je bila razločno ujela nekaj besed. Ni jih sicer mogla združiti v smisel, a so zadostovale, da se ji je na mah porodila čisto določna slutnja.

»Kaj govorita?« je vprašala.

»Nič,« ji je odgovoril mož; da bi se bil kaj izmislil, tako naravnost se ji ni upal lagati.

»Le šepetajta si! Mislita, da ne vem, kaj vama hodi po glavi? Pa ne bo nič iz tega. Sto in stokrat sem že rekla, da ne in ne! Rajši leži na hrbet, pljuvaj v sonce, ali pa z luno igraj moro...«

Oče in sin sta trdó molčala. Tedaj je bil Žef, ki je očeta trdo zgrabil za roko in ga tiščal od razburjenja.

»Le molčita! To ti pa rečem, Peter, grdó je, da poslušáš smrkavca, ki se klati okoli, in mu daješ še potuho... Ti si kriv, če ne uboga...«

»Ana! Kaj porečejo spodaj?«

Žena je umolknila, četudi je imela še polna usta besed, a jih je požrla in obrnila obraz v steno.

Žef je izpustil očetovo roko in se tiho odmaknil od njega. Bil je ves ko v vročici; pred očmi mu je obžarjena od novih dogodivščin plaval predstava bodočega dne.

Tedaj ga je oče znova poiskal z roko.

»Ali je ve-li-ka?« ga je vprašal, kar se je dalo tiho.

»Velika. Tako,« je pod odejo poizkusil prikazati velikost granate.

»Osemindvajseterica?«

»Ne vem... Ali pojdem z vami?«

»Pojdeš. Saj bi je sicer ne našel... Bo-di ti-ho!« se je oče znova ozrl po materi, ki se ni zganila.

Žef je bil tiho, tiho. Pogrezal se je v privide svojih misli, dokler ga ni slednjič zamamil spanec.

Mati in sin sta že spala, le Peter je še vedno bedel. Ni se premetaval, ležal je mirno, kakor da se boji, da ne bi izdal svojih misli in občutkov. Novica, da v grmovju leži granata, mu ni razburila samo duše, ampak mu je ko struna trepetalo tudi telo. Če bi se bilo to primerilo kadarkoli, bi ga ne bilo tako vznemirilo kot tisto noč. Biló mu je, kakor da se je nenadoma prikazala iz teme dobrotljiva roka in ga pobožala po obrazu. Take roke tisti čas niso bile pogoste, on jih je le malo občutil v vsem svojem življenju.

Če se je spomnil dni pred leti, takoj po vojni, se mu je skoraj milo storilo pri srcu. Sreča je konj, ki melje in stopa v krogu; revežem je bila prav takrat pokazala hrbet. Poleg tega je bil Peter nekoč svoje misli neprevidno oblekel v besede in izgubil stalno službo. Zaradi te nesreče se nikoli ni obtoževal, a jo je bridko občutil na svoji koži. Potnik v puščavi, ki se je skregal s kamelo. Priložnostni zaslužki so mu bili zagrenjeni že z mislijo na naslednji dan. Postopanje mu je bilo zoprno, trenutne usluge so bile poplačane z miloščino, a ni ga bilo kislega jabolka, v katerega bi ne bil primoran ugrizniti. Kadar je dišal po darovani pijači, ga je žena sumljivo gledala — ali ni zapil, mesto da bi bil prinesel domov? To ga je jezilo in žalostilo, grizel se je v duši. V takih trenutkih se je znesel nad svetom, ki mu je v samoti kuhinje, kjer ga nihče ni mogel slišati, povedal sto resnic v brk in so grožnje kar tako plavale po zraku.

Pred časom, še pred letom, so mu ostanki vojne nekatero vsoto pričarale v mošnjo. Kadar je našel celo granato, bi jo bil najrajši od veselja objel ko ljubico; to je pomenilo hkratu pol bogastva. Ta služek se je polagoma unesel; preveč jih je bilo, ki so lazili po obronkih in vse prebrskali. Kadar je komu gol slučaj pokazal granato, jo je ljubosumno pokrtil z listjem, preden jo je odprl in odnesel. Nič zato, če je v nekateri izmed njih kot v zasedi tičala smrt in so se množile nesreče. To je bila razburljiva igra — na eni strani življenje, a na drugi beda. In se je stokrat izkazalo, da je beda močnejša kot strah pred smrtjo. Petru je bila do potankosti znana drhtavica smrtne nevarnosti, a je bila ničeva nasproti občutku zmagoslavja nad pokvarjenim mehanizmom granate... Le enkrat, preteklo jesen, je bil le za las ušel smrti; tri je bilo raztrgalo. Ves prebleščen, ko pijan se je bil prizibal domov in se sesedel na stolico. Na to dolgo ni smel misliti...

Poslej ga žena ni več pustila v nevarnost... Kako malo jo je poznal takrat, ko je bila zapustila službo in jo je vzel za ženo! Ko sta bila polizala vso sladkost in jima je življenje pokazalo rogé, je odkril na nji marsikaj, kar bi ga bilo prej plašilo. In vendar... Res, da je bila mračna, brez smeha ko zimska noč, zadirčna, a se ji je pod skorjo trde zagrenjenosti plaho skrivala mehkoba in ljubezen. »Kaj imam od tega, če mi nosiš stotake, a bom nato nekega dne ostala sama?« In so se ji vdrle solze. On pa jo je začuden gledal, preden jo je razumel, potem mu je bilo toplo v duši. Kaj ima od njega? Stokrat se je sramoval, da ga ona živi, a mu tega, kakor je bila grenka, nikoli ni očitala. Pehala se je ko črna živina, brez godrnjanja, brez upora proti svetu in življenju. Kazalo je, da bo umrla ko izgarana kobilica, brez tožbe, da je le imela dom... Včasih se mu je bridko zasmilila, brez otipljivega vzroka se je čutil krivega pred njo...

Roké si je bil podvil pod glavo in moker od potenja ni nehal gledati v strop. Misli so se mu pršile ko kapljice, begale in se prepletale, a so se mu zopet in zopet strnile v svetlo podobo. Iz občutka podrejenosti se je molčé vdajal ženinim željam. Le v eni stvari ne... Samo zato ni več hodil z vrečico na pobočja Sabotina in Škabrijela, ker se mu je to opravilo zdelo izgubljeni čas. Toda zdaj... nima stotinke v žepu, a tu se mu ponuja stotak kar na cesti, treba je le iztegniti roko in ga vzeti. Plačal bo najemnino — za dva meseca — in še mu bo ostala cela reč denarja. Poleg tega je prav v ozadju, na dnu nekje, tičala ko v zasedi strast do igre s smrtjo. Tako rahla, da se mu je komaj dotikala zavesti, a vendar zadosti močna, da mu je drastila dušo. Začarano vino. Če se ga enkrat dotaknejo ustnice, ne izpustijo kupe.

Zganil se je od nemira in zaprl oči, da bi že zaspal, ko je žena zaječala v spanju. Ana je pogosto stokala v sanjah. Preden jo je poklical, se je že pomirila, le prsi so se ji težko dvigale... Petru je postalo bridko ob misli na svoj sklep, težek ko prevara mu je ležal

na duši. Pa se je znova potolažil... Ko prinese denar, bo na videz huda, a se ji bodo od zadovoljstva tresle roke. »Da veš, nikoli več!« mu poreče. »Nikoli več,« bo ponovil.

Ana sinočnjega šepetanja in nekaterih besed, ki jih je bila ujela, ni izgubila v spanju. Zaradi težkih sanj, ki se jih ni več razločno spominjala, se ji je neka temna slutnja še trdovratneje vcepila v srcé. Kazala je mračen obraz kakor še nikoli, bila jo je gola nezaupnost in pazljivost. Dala si je na videz veliko opraviti, vrtela se je po kuhinji zdaj sem zdaj tja, a pri tem moža in sina niti za trenutek ni izpustila iz oči. Kazno je bilo, da ne meri in sodi le njunih kretenj, ampak jima njeni ostri pogledi prodirajo naravnost v dušo.

Ana se ni motila. Res, nista mogla utajiti, da nosita neko nakano pod srajco. Opletala sta okrog, da sta bila drug drugemu na poti, in se brez potrebe sporazumevala s pogledi. Ne, Žef ni prav nič znal skrivati svojih misli. Peter pa se je preveč silil, da bi bil naraven in brezbrizen; prav to ga je najhuje izdajalo.

Nestrpno sta čakala, kdaj bo izginila iz hiše. Saj bi bila že odšla, a jo je zadrževala tesnoba, da kar ni našla skozi vrata. Vrtela se je po vseh kotih, prekladala in brisala, kakor da se nima več vrniti. Stokrat je sklenila, da ta dan sploh ne pojde z doma, a je stokrat zopet ovrgla to misel. Tisto jutro bi morala začeti s pranjem v neki hiši, gospa je stroga, morda jo odslovi za zmeraj, ako ne pride. Škoda je bilo zaslužka. Tičala je v škripcih; od razburjenja jo je žgalo v očeh in se ji gatilo v grlu.

»Za stanarino ti ni treba skrbeti,« je rekla možu. »Prosila bom gospó, da mi da naprej... Ali si slišal?«

Peter, ki si je iz čikov zvijal cigareto, je zamomljal nekaj nerazumljivega.

Ana je prestavila škaf na drugo mesto in sunila smeti iz kota v kot. Izravnala se je in se ozrla okrog; pri najboljši volji ni mogla več najti kakega nereda. Preobula se je in vzela torbo.

»Kam pa si ti danes namenjen?« je vprašala, ko je že stala na vratih.

Moža je jezilo, da mu stavi taka vprašanja, na katera ji je moral naravnost lagati.

»Kam sem namenjen?« je rekel osorneje kot ponavadi. »Nikamor!«

In potem je odšla. Po stopnicah je tekla, kakor da se ji neznan-sko mudi.

Žef je pogledal očeta, obraz se mu je raztegnil v širok nasmeh. Hotel je k oknu, da bi pogledal na ulico.

»Proč!« je zarenčal oče.

Deček je sedel k ognjišču, stisnil roké med kolena in se ves tresel od nestrpnosti.

A oče — kakor da se mu nikamor ne mudi. Lagodno je pokadil cigareto, ki je širila smrad, nato je posedel še nekaj minut. Slednjič

se je leno dvignil in poiskal vrečico, v katero je vtaknil skrhano sekirico s kratkim toporiščem in oboje stisnil pod pazduho.

Stopala sta po ulici, ki je še napol ležala v senci; obhajali so ju tesni občutki plahosti in jima lepili besede v grlu. Šele tam zunaj, izven mesta, v soncu, na cesti, ki se je vlekla preko pobočja, jima je postalo laže. Spogledala sta se in nekoliko pospešila korake.

»Pa veš, kje je?« je vprašal oče.

»Vem. Tam je trata. V grmu poleg smokve leži...«

Oče je kljub kratkim nogam hodil tako naglo, da ga je Žef le stežka dohajal. Zdaj pa zdaj je moral steči za nekaj korakov.

»Če je ni že kdo drug odkril?« je podvomil oče.

»Neee,« je zategnil Žef.

»Misliš, da res ne?«

Peter je bil tedaj ko otrok, ki se boji, da mu kdo odnese igračo.

»Saj je skrita v grmu. Tako je gost, da se nič ne vidi vanj...«

In je tedaj zaskrbelo tudi Žefa, huje kot očeta. Morda ga je videl kdo, ki je čepel skrit v gozdu. Pa je bilo le malo verjetno. Če je pa granata toliko let ležala na istem mestu! Kljub temu je kazalo hiteti. Žefu se je nenadoma bolj mudilo kot očetu.

Ob poti je stalo nekaj hiš, ki sta jih kmalu pustila za hrbtom. Nad cesto se je širil gozd, a pod njo travnik, ki se je raztezal tja do potočiča. Na tisto pobočje je bilo solnce šele pravkar posijalo in se v svetlih curkih razlivalo čez veje. Izmed debel je vel rahel hlad, a iz zraka je že dehtela vročina, ki je naraščala od minute do minute.

Tedaj sta zaslišala za seboj neke klice in vpitje, ustavila sta se in se ozrla. Po cesti za njima je tekla Ana, dvigala pest in vpila.

Oče in sin sta stala kot vkopana, obupno in potrto sta se spogledala. Po poti sta mislila na marsikaj, a niti najmanje na to, da mati preži nanju in ju sledi. Bila sta osramočena zaradi pretvarjanja in laži, tiho ju je grizlo, da je bila odkrita njuna nakana.

»Čakajta! Zakaj sta tako hitela? Ali sta mar mislila, da me bosta ukanila? Drug drugemu podobna — oče in sin — ko krajcar krajcarju... Debelo kožo imata, a vama vidim skozi... prav v čreva...«

Upehana, zaripla v obraz, razburjena je pritekla in se nenadoma ustavila, kakor da se jima ne upa čisto približati.

»Tako torej!« je težko sopla. »Mislita, da nisem že sinoči ujela, kaj pomeni tisto šepetanje... Nisem tako neumna! Ti, Peter, kar nič ne slepomiši in ne skrivaj tiste vreče; tako dobro jo poznam kot tebe... Nisem se vse dni le zato ubijala, da veš... Če bi rad umrl, kar doma se obesi...«

Iz besed, ki so se ji zatikale, sta ji gledala strah in ogorčenje. Glas ji je prešel v jok, se ji prelomil in ji obvisel v zraku. Zadrževala je solze, ki so ji bile navrele v oči, in srdito gledala moža in sina; na dnu zenic ji je kot tih plamenček trepetala ljubezen.

Če je kdaj mislila, da Petra pozna, se je motila... Ako bi bila doma odkrila njegovo namero in vzrojila, bi se morda ne bil upal

iz hiše; zadevo bi bil odložil na drugič. Če bi bila ubrala milejše strune, na katere sploh ni znala brenkati, bi ga bila morda tudi tedaj ganila. Tu pa je vpila nanj, da ga je voznik, ki je šel mimo, meril s posmehom v očeh. Po svojem stvarjenju je bil ko voz, ki drči po strmini; če se je kam zaburil, ga je bilo težko odvrniti... Od kljubovalnosti se mu je potresla brada, okrenil se je in šel dalje; Žef ga je sledil.

Žena ni mogla verjeti.

»Pojdeš? Res pojdeš?« se je grozila. »Dobro,« je brezupno omahnilo v nji, »le pojdi, a jaz pojdem s teboj. Ne izpustim te in vso pot bom vpila. Le sramuj se, ako hočeš, naj le slišijo vsi ljudje... vsak bo dal meni prav, ne tebi... Ti, Žef, smrkavec, si vsega kriv; sinoči si jo bil odnesel, zdaj je pa ne boš...«

Žef se je plaho ozrl, če mu mati ni morda prehudó za petami. Še nikoli mu ni bilo tako strašno pri srcu. V tistem trenutku bi se bil najrajši znašel doma, ali kje daleč proč, toda očeta ni smel pustiti na cedilu. Podvival se je za njim; stopila sta skozi lesa na stezo, ki je vodila v goščavo.

Ana se je sesedla na kamen, ki je ležal ob poti.

»Le pojdiva!« je zavajala. »Le pogubi sebe in fanta! Ne ganem se več, tu bom sedela in mi za nič na svetu ni več mar...« je zahlipala. »Kdo drug naj te pokoplje, jaz te ne bom...«

Bil je zadnji poizkus, da bi omečila in ostrašila moža. Ko je spoznala, da so vsi napor in vse grožnje zaman, je zopet planila kvišku. Molčé, kakor da je izčrpala vse moči in vso zalogo besed, je tekla za njima, da bi ju ne izgubila iz oči...

Jasa je bila vsa svetla, zelena kot prejšnjega dne... Peter je bil za nekaj trenutkov skoraj ves izginil v grmu, le ena noga mu je gledala iz njega. Ko se je zopet prikazal, je nosil v naročju težko, zarjavelo granato, ki jo je postavil na trato.

Obšel jo je in si jo je strokovnjaško ogledal od vseh strani, na obrazu se mu je izražala prav pobalinska zadovoljnost. Kazno je bilo, da tedaj ni bilo zanj nič drugega na svetu, ne žene ne sina, samo ta granata. Otikal je njeno konico. Dvignil se je in zmajal z glavo.

»Daj mi sekirico!« je rekel sinu.

Žef je sekirico izmotal iz vreče in jo je podal očetu.

»Pojdi proč!«

Deček se je umaknil na rob jase in se ozrl po materi, ki je stala na nasprotni strani s prekrižanimi rokami in oslonjena na deblo.

Dotlej je z rahlim porogom opazovala možovo početje, po sili se je bila zakrknila. Le naj ju ubije! Le naj ju razkosâ! Niti z očesom ne bo trenila. Ko se je mož dotaknil granate, je nehote zamižala in vsa otrpnila po telesu. Kriknila bi bila, a nič — zadržala se je. Toda potem, ko je mož poslal sina proč in je spoznala, da sam sluti ne-

varnost, so bili vsi njeni sklepi pri kraju. Ko ptica je poletela k njemu in ga od zadaj krčevito zgrabila za jopič.

»Le daj, Peter! Če umreš ti, naj umrem tudi jaz. Sama ne bom živela... Misliš, da mi je potem kaj mar za življenje... Nič mi ni mar... Le daj!«

»Proč pojdi!« jo je mož sunil s komolcem.

»Ne, ne grem! Nikamor ne grem! Kar je dobro zate, je tudi zame... Oče naš, kateri si v nebesih...«

»Mati!« jo je poklical Žef.

Trata je bila zelena, a vsa zasenčena od dreves, ki so stala okoli in okoli. Skozi krone so se precejali le tenki žarki, ki so ko zlati hrošči plezali po travi. Na visokem javoru sta sedeli sraki in se obirali...

Peter je dvignil sekiro... Obhajali sta ga kljubovalnost in groznica; v tistem hipu ni več mislil na bedo in na denar; stara strast, ki ga je tolikokrat omamljala, mu je jemala razsodnost... Udaril je... Drugič...

»Daj nam danes naš vsakdanji kruh,« je drhté molila žena.

Sraki na javoru sta se nenadoma preplašili in s krikom odleteli med drevesi...

Žef je bil zašel v čisto nov svet...

V dolgi, beli sobi je stalo dvanajst postelj, nad vsako je visela črna tablica.

Žefova postelja je stala prav ob oknu, skozi katero je lilo morje svetlobe. V nji so bile videti rjuhe še bolj bele, tako bele, da se mu je zdelo greh ležati na njih. Bela je bila tudi obveza, ki mu je ovijala čelo, in druga, ki mu je delala iz desnice veliko, nerodno punčko.

Vse tam notri je bilo zanj novo, prvič doživljeno, kljub joku in stoku delec bajnega sveta. Le obveze in bolečina so ga živo spominjale na svet tam zunaj. Spominu nanj se je primešala velika kaplja grenkobe. Misli so mu bile zmedene; preveč je bilo vtisov, da bi jih mogel zbrati in sestaviti pravo podobo.

Saj niti ni vedel, kaj je bilo prišlo prej — pok ali udarec. Ležé na tleh je mislil, da bo umrl, četudi ni takoj občutil bolečine. Preteklo je veliko časa — njemu se je zdelo dolgo — da se je nagnil nadenj materin obraz. Oba, on in mati, sta na glas jokala, ko sta stopala po stezi navzdol. Kri mu je tekla s čela in ga slepila, curela mu je skozi ruto, v katero mu je bila mati ovila desnico. Kljub strahu in bolečini se mu je ko iskra vžgala misel na očeta. »Kje je oče?« je vprašal. »Utekel je, lump,« je rekla mati in zjavkala: »Moj Bog, kaj je naredil, kaj je naredil!« Žefu se je stemnilo pred očmi, noge so se mu zapletle...

Žef ni bil deček, ki bi se mnogo cmeril. Kmalu je z veseljem, šegavim očesom pogledal v življenje. Rana na čelu — prava reč! — kakor da ga je kak paglavec česnil s kamnom. Na desnici mu je

odneslo dva prsta, to je skelelo. Preko vse bolečine ga je mučilo vprašanje, če bo kljub temu še moral hoditi v šolo. Saj ne bo mogel držati svinčnika... Vtisi nove okolice so tudi to skrb potisnili v stran. Jestí petkrat na dan — pa koliko in kakšne jedi — saj to je bila pravljična Dežela Papcarjev. Povedal je veselo neumnost, da so vsi zijali, kakor da je tista soba samo za jok.

In vendar mu je skozi site oči zdaj pa zdaj nekaj trpkega pogledalo iz notranjosti. Zamížal je in zagledal očeta z dvignjeno sekiro, kakor ga je videl poslednjič... Bil je še majhne pameti, vendar je razumel, da se je neka skrivnost ko pajčevina zadrnila okoli njega. To je spoznal po pogledih, ki so se upirali vanj, po bridkih nasmehih, ki so izražali pomilovanje.

»Čudno, da nje ni ubilo,« je rekel nekdo.

»Saj je ni moglo, ker je stala tik za njim. Toda vrglo jo je deset metrov daleč... Sprva je mislila, da je pobegnil...«

Žef je gledal skozi okno na okleščene, z zelenimi mladikami obrasle kostanje, ki so se vleкли tja do ovinka ceste. Vedel je, o čem govorijo, kaj se je zgodilo, nihče bi ga ne mogel imeti za norca. Pred oči so mu stopile vse vesele ure, ki jih je kdaj doživel z očetom. Če bi ga kdo vprašal: Kdo, oče ali mati? — bi se ne mogel odločiti, toda tedaj mu je bil oče neizmerno več, že zaradi tega, ker ga več ni bilo. Saj je komaj slutil skrivnost smrti, a mu je pala v dušo ko kamen v vodo in dvignila mogočen val otroške žalosti.

»Bodite tiho!« je nakremžil obraz. »Saj vem... da je umrl...«

In je obrnil obraz v blazino.

V sobi ni bilo še nikoli tako tiho. Debela postrežnica, ki je imela obraz prav tako bel kot predpasnik, je pristopila tiho, sedla k njemu na posteljo in ga božala po vratu.

Svet tam zunaj je bil ko môra legel tudi med bele stene. In vendar je sijalo sonce, kakor da se čez zelene veje pretakajo zlati valovi. Le iz dna drevesnih krošenj so strmele sence, kakor da smrt preži v zasedi.

EDVARD KOCBEK

TEMNE PODOBE

I

Postal sem tolmač tujega jezika,
čudne podobe me davijo v grlu,
opotekam se med narekovanji,
kolena mi klecajo pod pritiskom loma
bobnečega v daljavi.

Čas je,
da pretrgamo svoj mir,
da se premaknemo iz negibnosti,
obdani od vaz in kanarčkov in žepnih ur.
Čas je, da podremo sadrene kipe in zažgemo lampijone,
da ustavimo sladke pravljice in prijetno petje.

Po družinski vlagi smrdi, po starih oblekah in predalih,
po koledarjih s praznimi zapiski in majhnimi računi,
po albumih s fotografijami in znamkami
in po dnevnikih starih devic.

Oko potepuško, poskoči v daljavo in razširi obzorje,
uho zasušnjeno, izpusti mehko sozvočje
in prisluhni rezkim glasovom v soncu.
In vsi drugi naši čuti, dvignite svoje glave
kakor bodre živali, ki jim strastni jeziki iz gobcev visijo,
planite na vse strani zemlje kakor bliski,
ki za seboj sveži ozon pustijo.

Neprestano slišim rotacijo neutrudnega stroja
in kakor skozi steklo čebelnega panja gomazenje
vidim. Žužnjava pesem dela me draži in sprašča.
Telo drhti. Ves svet pretresa daljno grmenje.

Kamor pogledam in česar se dotaknem, sama kovina:
baker, železo, litij, neznano drobovje zemljé.
Kakor violetna bitja so se izvili iz pratelesa,
novi glasniki čakajo novega gospodarja.

Nove moči se tresejo nepočakano v svetlih telesih,
v višino se urejeno pno, v nižino padajo objestno,
tople transmisije se vrtijo ena čez drugo,
svet se prepleta, vežemo ga v enoto.

Moji dedje v grobu, tudi vi ste v njih,
zliti ste v stroje, in ko jim bom lačnim stregel,
bom noč za nočjo kakor v pripravljenih brodovih
čakal na vaš tihi in neusmiljeni znak.

II

Odkar si vdrla v nas, nas pretresaš,
suvaš nam v živcih, žariš v očeh in v srcu ruješ,
telesa razganjaš in svetove razdiraš, o rdeča kri,
vedno topla in mastna, presladki mošt
stare in divje jeseni.

O sveta človeška kri, iz dlani smo te pili
in iz zlatih kelihov, v vino smo te pomešali
in svoje prapore smo pomočili vate. Cedila si se
trinogu po bradi in v pravljicah si princesam kapljala
iz majhnega prsta.

Vsa zemlja je s teboj poškropljena,
tekla si v pesek, rdečila kamen, močila travo
in ribe hranila. Iz ust si bruhala,
iz strani in bokov udarjala, v tihih progah polzela
in oči zalivala.

Lepljiva zemlja ne vidi več, mrtveci ležijo negibni,
 naša kri ne diši več. Zdaj bodi zvesto do kraja,
 srce brezdanje, zdaj vpij v nas, zavpij
 po izgubljeni grozi, srce ogoljufano, nevarno in žalostno
 kakor blaznež.

III

Globoko sopemo izmučeni,
 življenje zajemamo iz smrti.
 Nikdar nismo nosili toliko ran in zadržali toliko stokanj,
 nikdar nismo ležali v mlakah krvi, zvezani in suvani
 od penečih se biričev.

Krvnik je star in en sam,
 nas je brez števila.
 Težko nas je iztrebiti, vsak dan nam trgajo nohte,
 razbijajo roke in drobijo izmučene noge in vsak dan
 vzraste tisoče rok in nog.

Med mučenjem šepečemo:
 naj se odpro vse rane človeške.
 Če nas obesijo navzgor ali navzdol, če umremo stoje
 ali razčetverjeni, umrimo s ponosom in z najvišjo močjo
 izročimo svojo zakletev.

Brezmejno trpljenje človeško,
 ki smo ti neusmiljeno darovani
 vsi ustreljeni in križani, vsi sežgani in zaklani, vsi razparani
 in potopljeni, vsi v zemljo zabiti in mi do smrti osramočeni:
 razodeni se, razodeni.

PAST

Hubert je bil tedaj že dopolnil štiri in dvajset let in že precej časa sva se poznala. Bil je ptica selivka, od časa do časa je izginil in nisem nikoli prav vedel, kod hodi. Bil je tudi človek, ki si njegov prijatelj, pa se ti zdi, da zelo malo veš o njem. Kadar se je po dolgem presledku spet prikazal, me je poiskal ali doma na kmetih, kamor je hodil na počitnice k neki stari sorodnici, ali pa na stanovanju, kjer sem bival med letom, in izsilil, da sva šla bloditi ven, kam na barje ali proti Krimu.

Bil je zdaj študent, zdaj spet v kakšni majhni službi, skrbel je sam zase, vedno je imel kaj novega pred seboj in vendar ni bil z nobeno stvarjo zadovoljen, vsaj zdelo se mi je tako. Vselej sem se ga razveselil, kajti z njim sem lahko govoril o vsaki stvari, nobenemu razgovoru se ni izmikal. Poln nasprotij v značaju se mi je zdel posebnost. Včasih je bil molčeč in vsakdanji, kmalu nato pa spet poln domislic, včasih čemerem, a za tem vesel na tisti način, ki se mu ne moreš upirati in te potegne za seboj. Bral je kitajsko liriko in detektivski roman hkrati, obvladal imena filmskih pevcev v pravilni izgovorjavi in zasledoval športne tekme. Ko me je nekoč zapeljal na neki večji koncert in ga je prevzelo, je izsilil, da sva takoj odšla, češ da se drugače vse razblini.

»Poblaznel bi ob neki vrsti glasbe, se mi zdi; kot pes, ki tuli v luno,« mi je rekel, norčujoč se iz samega sebe. To je bila njegova navada, da je skrival, kar se mu je zdelo preveč vidno in česar na sebi ni imel rad za dovtip in norčijo, toda navadno se mu to ni posrečilo. Med počitnicami je prišel v to malo, od vsega sveta oddaljeno vas, živel pri sorodnici v majhni hiši pod hribom, ki je bila zidana za igračo otrokom, polna okenc, velikih kot luknja v peči, in na vse strani visečih majhnih streh. Njegova mati ni več živela, očeta pa sploh ni poznal. Mati je služila že pred vojsko nekje med Nemci, odtod tudi njegovo ime, ki se ga nisem mogel privaditi in sem mu zato najraje rekel samo ,ti'.

Skoraj slednji večer sva se sešla na domu njegovega prijatelja Matijca. S tem radovednim kmečkim fantom je imel pogosto dolge in pametne pogovore o vsem mogočem. Večkrat mu je dal brati tudi kako knjigo in mu nato rad kaj pojasnjeval iz nje. Stara, lepa kmečka hiša naju je privlačila. Prijetno je bilo sedeti v veliki veži ob ognjišču, vzeti ogorek in si prižgati cigareto, nato pa se pogovarjati magari o čisto vsakdanjih stvareh šegavo in neprisiljeno. Navadili so se naju tako, da so naju poznali že po korakih. Marinka, Matijceva sestra, je vedno rekla, ko je kateri od naju vstopil: »Vedela sem, da greš ti!« Meni je rekla, da bijem s petami, Hubertu pa, da hodi

po tatinsko. Bila je lepo dekle, gojenka uršulink, tedaj pa je bila doma in se menila o službi. Matije je gledal nanjo s ponosom in bil nežen z njo, ona pa je bila krepkih besedi, včasih kar predrzna in samozavestna.

Opazil sem, da je nadarjena, včasih je presenetila s sodbami, ki so se zdele moške in samostojne. Kadila je cigarete, če je niso domači videli. Trudila se je, zakriti svojo v bistvu vendarle kmečko naravo, in hotela biti gospodična tudi po zunanosti.

Hubert jo je znal jeziti, bil je pokroviteljski z njo, a se ji je vendar kazal drugačnega, kot je bil v resnici. Opazil sem, da se samo pred njo zakriva, česar pred drugimi, ki jih je dobro poznal, ni nikoli delal. Ne o sebi, ne o svojih razmerah in življenju ni rad govoril z njo. Ko smo zvečer sedeli kje skupaj, mu je pustila, da se je igral z njenimi prsti in z rokami in da ji je gladil lase. To so bili njegovi srečni trenutki. Toda drugače je živel revno življenje, vse polno skrbi ga je dušilo, a mi je le vedno govoril: »Boš videl, nekoč pa si bom le priboril toliko, da bom sédel in pričel garati.«

Po prvem jesenskem dežju, ki je lil ves zadnji teden septembra, se je pričel meniti, da bo odšel. Noči so postale jesensko mrzle in jasne, nebo je bilo polno utrinkov. Bukovje je počasi bakreno rjavelo, trepetlike so najprej pordele, nato pa jih je prekril svetel oker in prijetna je bila nežna rumenina brez na temnih ozadjih. Pogosto sva šla skupaj ven, hodila po tistih tako prijetno se vzpenjajočih in razpredenih potih nizkih hribov, ki obkrožajo dolino, obstala sva kje na pobočju in vselej je dejal, ko sva odhajala: »Kakšna paša za oči vse to!«

Nekoč sem ležal doma za hišo v milem jesenskem soncu, ki se nanj hodijo ljudje gret kakor spomladi, in ga čakal. Po navadi je prišel tiho, da sem ga zagledal šele, ko je stal ob meni. Tedaj pa je stal pred menoj zasopljen, kakor da je pritekel, drugače pa ves isti, z malo nagubanim čelom, s skoraj blede poltjo rok in obraza, z zavihanimi rokavi srajce in šopom časopisov v hlačnem žepu. Imel je obraz, kakor da si izmišlja dovtip, s katerim me hoče dvigniti. Zagledal sem se v njegovo zapestno uro, ki je bila pravo nasprotje njegovim zašitim hlačam, ki so bile na kolenih raztegnjene in na robovih razcefrane. Na beli srajci so bili zeleni madeži od trave.

»Hočeš brati ljubavno pismo, nedolžna duša?« je rekel, se prisiljeno smejal in razvijal neki papir. Vijoličasti ovoj mu je padel na tla. Ponujal mi je pismo z zavojito žensko pisavo in s palcem podčrtaval podpis: Marinka.

»Kakor bi me ne videla vsak dan! Ne upa se mi povedati, kar misli, in mi hkrati gledati v obraz!« Vselej, kadar je govoril o svojih osebnih zadevah, sem prisluhnil neki posebnosti njegovega glasu. Bil je nizek, malo zatemnel, brneč in enakomeren, pravo nasprotje njegovemu značaju, polnemu nenadnosti. Govor mu je tekkel z gibkim, okretnim izrazom in razodeval vedno neko silo, kakor da izvira iz

iskrenosti. Tudi kadar se je skrival za norčevanjem, sem čutil v njem dobrega in lepega človeka.

»Ohrani take stvari zase, da ti ne bo žal,« sem se branil. Zmignil je z rameni in istočasno zgrbančil čelne gube. Pomenljivo je gledal v pismo. Ne vem kako, da sem pismo kljub temu vzel v roke. Bilo je napisano v naglici, z mnogimi pomišljaji in pisava je bila neenakomerna. Vendar se mi ni zdelo prav, tako brez ozira vtikati se v to, kar mi ni bilo namenjeno, obenem pa tudi nisem hotel kazati, kako me vendar mika za ta zapletek njegovih odnosov in za vzrok vidne jeze. Vedel sem tudi, kako mi bo pazil na vsako potezo na obrazu, na vsak gib. Tedaj sem mu pismo potisnil v žep.

Kakor da se ne meni za to, se je molče nekam zazrl. Ko se je zdramil, mi je rekel: »Prav imaš, da ga ne bereš, dolgočasno je in smešno. Tudi ne vem, ali je prav, da ti ga ponujam, toda verjemi mi, da se ne morem vzdržati in ti bom prebral najsvetlejše iskre nežnih možganov.«

Sedeč na kupu drv je bral na pol šepetaje. Vse, kar je mogoče najti v takih pismih, kjer mladi ljudje obračunavajo svoje odnose, je bilo tudi v tem že takoj spočetka: da jo omejuje, da je vsa zvezana v njegovi bližini, da že dovolj dolgo trpi vse to, kar je med njima, zdaj pa se je končno opogumila. Noče ga žaliti, vendar čuti, da bo morala postati brezobzirna, če bo hotela kaj doseči.

Pri stavku: »...sam se dobro poznaš in veš, da iz tega ne more nikoli biti nič resnega...«, pa mu je glas narasel, stisnil je zobe, kakor da prav posebno sovraži ravno te njene besede. Čutil sem, da bi bil zaradi teh besed najraje raztrgal pismo in ga poteptal.

Prenehal je, šel z očmi od vrstice do vrstice in iskal, kaj naj še prebere. Ves obraz mu je gorel v zaničevalnem ognju. »Si opazil, da vedno namiguje na mojo ničevost? Ali se ti ne zdi, da se zaveda svoje kmečke bogatije? Stavim, da misli vselej, kadar govori z menoj: 'Ko bi le ne bil tak berač in vagabund!' Počasi jo spoznavam.«

Ozrl se je vstran, proti že rahlo zarjavelemu gozdu in proti jesenskim koprenam nad njim, ker je morda hotel nenadoma skriti vse, kar mu je planilo v oči in obraz. Mislil sem si, kako nenadoma mu je minilo tudi to, kjer si je iskal malih trenutnih sladkosti, da je pozabljal na veliko grenkobo. Sam mi je nekoč rekel: »Življenje je vedno enako nevzdržno, toda vzdržimo ga le, s primesjo kratkih radosti in svetlih trenutkov. To je vsa in edina pomoč.«

»Kaj je vendar z njo?« sem ga vprašal. Vso preprosto zadevo sem lahko uganil sam, vprašal sem ga le, da bi mi jo potrdil. Čisto resno je odvrnil: »Nič ni z njo, samo pametna je. Najslabše v njej je tisti sluteči čut, ki mora vse naprej prevohati, in nato tisti pretehtani sklepi, ki se z njimi zavaruje. Dobro bo živela.«

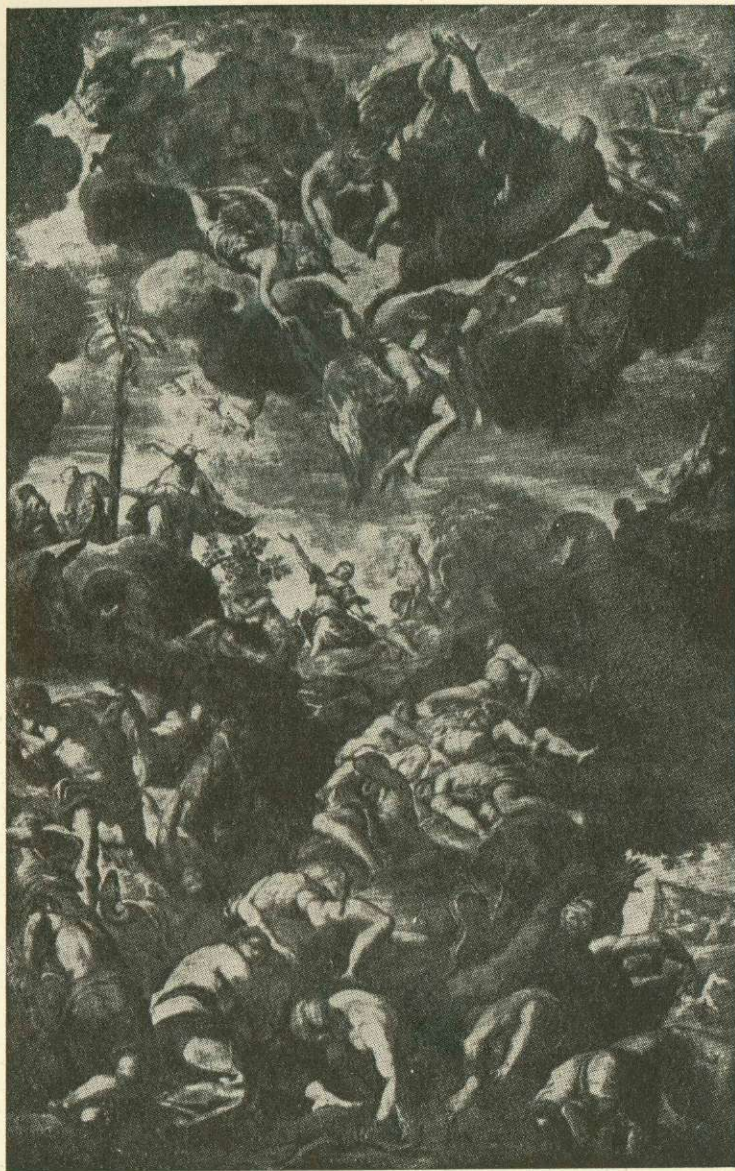
Doslej je bila rada z njim, vsaj videti ni bilo, da jo kaj na njem vznemirja. Zadnje čase pa ga je pričela zbadati in govoriti o njegovi nestalnosti in razbitosti. V njej, sodobni gospodični, je vendarle tekla

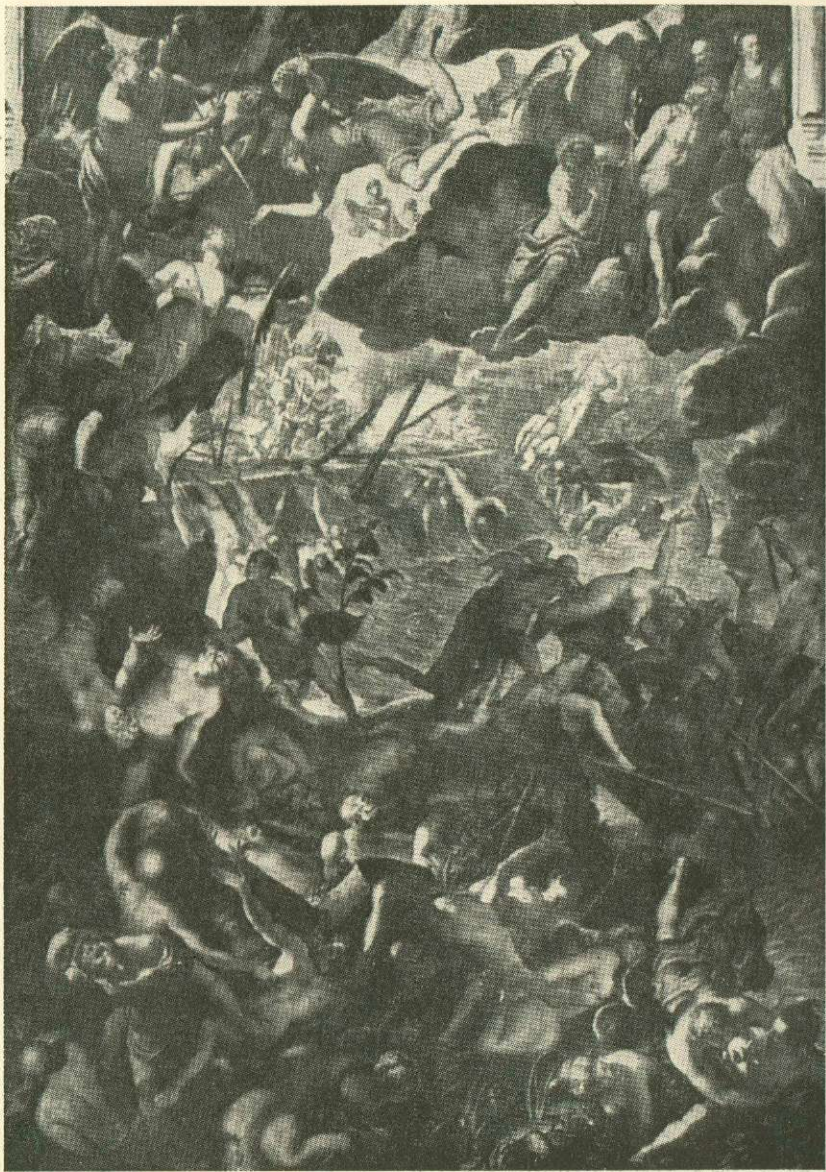
Sl. 20. JACOPO TINTORETTO, ZBIRANJE MANE
(Benetke, Scuola S. Rocco)

Sl. 21. JACOPO TINTORETTO,
SV. MARIJA EGIPTOVSKA (Benetke,
Scuola S. Rocco)

Sl. 22. JACOPO TINTORETTO, BRONASTA
KAČA (Benetke, Scuola S. Rocco)

Sl. 23. JACOPO TINTORETTO, POSLEDNJA SODBA
(Benetke, S. Maria dell' Orto)

kri trdnih in ukoreninjenih kmetov, in tisti hip, ko se je prepričala, da živi od danes do jutri, brez opore in trdnosti, ji ni pomenil nič več. Račun je bil neverjeten in treba ga je bilo prekrižati.

Znova je iskal po pismu in se skoraj zasmel: »Poslušaj še te poučne besede!« Bral je z narejenim poudarkom: »Nočem se več igrati s tem, kar mi je najlepše in kar je drugim sveto in tudi ne več s svojo vestjo. Mnogo stvari je med nama, toda skoraj ničesar ne najdem, kar bi naju vezalo. Prosim Te, res Te prosim, ne sili me več govoriti o tem. Saj bova preprosto prijatelja naprej, toda hudo mi bo, če boš tako pogosto pri nas.«

Na drugem mestu me je presenetil za tako pismo nenavaden naziv: »Ljubi, saj si dober fant, zberi se, moči Ti manjka! Tako lepo bi Te bilo videti, če bi bil bolj moški, tak — mislim, da bi bolj vedel, kaj moraš storiti, vsaj zase in za svoje dobro. Bojiš se truda!«

Srepo me je pogledal, kot da hoče videti, ali pismu skrivaj ne pritrjujem. Rekel sem mu: »Kaj ve taka piška, kaj je trud, kaj se pravi, skrbeti si za zadnji gumb sam in kako se živi v svetu. Toda čemu mi to bereš, ko nimam nič zraven?« Težko mi je bilo, ker sem videl, da ga je zadelo. Ničesar ni mogel skriti in utajiti. Iz nekake zadrege je bral že nekoliko hote malomarno še naslednje: »Ves meglen si, brez upa, kakor oblačen dan. Misli na svoja leta, na to, da teče zadnji čas, preden se boš čisto zavrnel. Hočem, da bi bil nekoč vesel življenja, midva pa se ne bova nikoli skladala, toliko je med nama nemogočega in nasprotnega!«

To je bilo menda zdaj vse tisto, kar se mu je zdelo, da mi mora prebrati. Držal je tisti papir, kot da ne ve kam z njim, in rekel prezirljivo: »Petošolsko pismo!« Toda dobro sem vedel, da to ni zanj nič tako brezpomembnega. To je bila nova potrditev neizogibnosti vse dosedanje in bodoče njegove poti.

Zameril sem dekletu, da se ga je hotela znebiti z očitki tistega, zaradi česar je sam najbolj trpel, skrito, morda zanjo neopazno, toda tem huje in globlje. Bistroidno je premerila njegov značaj in mislila, da bo s pismom, v katerem mu bo povedala vse, kar je našla na njem nemogočega, končano tudi njegovo nagnjenje in da mu bo v hipu vzela tudi vse tisto, kar si je nekako prisvojil na njej ves ta čas, odkar smo bili tako pogosto skupaj. Skoraj slednji večer smo sedeli kje. Lepo je bilo ugibati o bodočnosti in o življenju. Vsak je moral povedati o sebi, kaj hoče in česa si najbolj želi. Glasni poletni večeri so šli mimo nas, nato večeri na meji jeseni, večeri, ko rahlo prši dež, in večeri polni utrinkov.

Marinka je imela vedno umerjene, izpolnljive in mogoče želje, Hubert pa se je rad gledal v pravljičah, rad je postal zavestno otročji, ni ga bilo sram, imeti jahto in jo voziti ob Indiji, biti iznajditelj z mnogimi patentni ali umetnik, pisatelj, igravec brez primere. V svoji mali, ubogi, človeka nevredni vsakdanjosti si je želel velikih stvari.

Tem svojim snom se ni nikoli smejal. Če bi bil kdo drug tako govoril, bi bil gotovo zbijal šale na njegov rovaš.

Še vedno je sedel na kupu drv, lica so mu bila pordela pod očmi, neurejeni lasje so ga delali jeznega in skoraj kot laž sem občutil njegov mirni, zasmehujoči glas: »Malo se bova pa le še pogovorila o tem, se mi zdi. Ob priliki ji bom zaigral majhen vražji ples. Ko bi ti vedel, kako je že trepetala pred menoj, bila je čisto iz sebe, beseda se ji je zatikala in zamižati je morala, ker ni mogla vzdržati mojega pogleda. Zdaj pa govori, kakor bi me od vekomaj poznala in obvladala. Verjemi mi, da bom našel priliko in jo prepričal o nasprotnem!«

Kakor v najtrdnejši volji je stisnil zobe, ob sklepu čeljusti se mu je napela mišica, kar je bila njegova posebnost. Nato me je pogledal in mi kimal z resnim, grozečim izrazom v obrazu. Njeni očitki so ga morili in spoznal sem, da bo odslej premišljal samo o tem, kako ji bo na čisto poseben način povedal, da ni nič slabši od nje, da se ni in se ne bo nikoli sam »zavrgel«.

Končno je rekel: »Taka je, kot so vse druge, meščanka v vsem mišljenju, nevednica za vse tisto, od česar si nič ne obeta in vrhu vsega še ženska, ki vedno računa in prešteva.«

Potem sva govorila o drugih stvareh. Jata vran je letala nad vasjo, pridruževali so se ji vedno novi kričeči tropi. V drevesu nad nama je lahno šuštel.

Nato ga nekaj dni nisem videl. Ko je spet prišel, sem takoj vedel, da se za vnanjo brezbriznostjo skriva namen. Usedel se je v redko travo za hišo, pritegnil noge in jih objel z rokami, z brado pa se je tiščal kolen in govoril s polzaprtimi usti. Njegova navada je bila, sedeti na ta način. Iz žepa je nato potegnil orglice in pihal vanje, brez namena, da bi igral. Med tem se je zagledal predse. Če je prenehal prebirati drobne glasove, mu je roka padla do tal. Rezljal sem palico in ga gledal. Naglo se je okrenil, ujel moj pogled in rekel: »Matijček je tudi tebe povabil, se mi zdi?«

»Kam?« sem vprašal, kot da ne vem, kaj misli. V resnici pa sem se spomnil, da je Matijc prejšnji dan pregledoval svoje stare in zakajene polšje pasti, govoril o žiru, polhih, o lepi noči in mi obetal nekaj posebnega, če hočem noč prečuti z njim ob ognju. Kmalu nato je prišel povedat, da tudi Marinki zelo ugaja tako ponočevanje, da se ji zdi nekaj posebnega in da hoče biti zraven. Za dekleta so take želje sicer čudne, vendar ga tako prosi, da ji ne more odbiti.

»Te je povabil?« je ponovil Hubert, kot da mu je veliko do tega. Pritrdil sem. »Tudi mene je povabil, a sem odbil, ker bi ona sedaj gotovo ne šla, če bi vedela zame. Toda povabil me je — zadnji hip se bom premislil in pojdem z vami. Na klancu vas bom dohitel. Če si ji kaj dober tovariš, ji to zdaj povej in jo vprašaj, ali jo je rado strah. Ves večer ji bom žvižgal čudne pesmi. Ubogi zlodej bo pestil

oholo bahato devico, saj je vrag pri takem lovu od nekda j imel svoje opravke.«

Zazrl se je vame z lepimi, močnimi očmi, kakor da me hoče prisiliti k besedi. Pa je vendar sam prvi začel: »Vedno je bilo tako pod soncem. Nekomu je dano soditi, drugi pa more biti samo obsojen.« Obraz se mu je razlezel v zaničevalno posmehljivost in pobobnal je s pestjo na prsi: »Toda ti ne veš, kakšni nagoni so v meni — podjetnik, tovarnar, trgovec in bankir!«

Zaslutil sem, da mu morda ni toliko zanjo, marveč da ga uničuje večja, silnejša nesreča, ki jo je nosil s seboj, in to je bil vzrok vseh njegovih neuspehov, tisto, zaradi česar ga je tudi ona obdolžila nemoči in zavrženosti in mu prisodila pot v propast.

Sedel je še vedno tako, objemajoč kolena z rokami. Senca drevesnega debla mu je padala po upognjenem hrbtu kakor črn škapulir.

»In ali ni čudno, da je nekdo ves brez cene, da nihče ne ugleda tistega, kar je v tebi? Nihče ne zasluti, kaj plapola in pojema in čemu prilivaš z vsemi napori v upanju, da se bo razplamtelo nena doma v kres, ki boš z njim začudil svet. Živel sem tako zaprto, pohabljen o in topo mladost, samo gledati sem znal. To je bil greh, ki ga še danes čutim.«

Zdelo se mi je, da ga vidim, kako se bije za vsako stopinjo, se spoprijemlje z vsemi lastnostmi človeka ob sebi, kako gre skozi nešteto bednih, groz nih ur, ničla, in vendar več vreden kot stotine drugih, udobnih in spoštovanih, skritih v svojem neskaljenem miru, kako gre mimo njih, berač, a jim bere dušo kot svetnik.

Ko se je bil sam skozi stiske, je postal tenkočuten in poln resničnega sočutja. Če je govoril o barbarski brezvestnosti sveta, o največjem egoizmu, ki je mogoč, o tem, kako se rešuje svet z blebetanjem besede socialnost, o smrtnih greh ih družbe, so mu ostale oči neskaljene in brez sovražnega ognja. In vendar je bil poln obsojanja, vedno je imel polno novih pikrih domislic na ta revni svet, na človeka in družbo. Njegovi izpiski iz knjig, ki mi jih je včasih pokazal, so vsebovali same jedke resnice. Zapomnil sem si nekaj približno takega: »Kakšna himera je človek, kakšna pošast, kakšen kaos, kakšna novost, kakšen skupek protislovij, kakšno čudo, ta sodnik vseh stvari, revni zemski črv, varuh resnice, kloaka laži in zablod, slava in gnus stvarstva.« Tudi v pogovoru je pogosto ponavljal nekaj podobnega.

Ostro je sodil človeška dejanja. Zanj je bil največji greh to, da kdo živi udobno in nevedno, brez smisla za stiske človeka ob sebi, za ta gnoječi se tvor sveta in njegovo bolečino. Nekoč naju je prehitelo dekle na ulici. »Poglej, kako sveža in čista je videti, toda verjemi mi, da je polna skritih grehov,« mi je rekel. Čudil sem se tej obsodbi, on pa je našteval dalje: »Njena meščanska nevednost, njeno brezskrbno življenje, posebno še njeno blagostanje, ki iz njega nikamor ne vidi in ji v njem za nič ni mar, to so sami veliki grehi.« Vse to je govoril z resničnim prepričanjem. Vedno jasneje sem spo-

znaval, kaj se zajeda vanj in postalo mi ga je neskončno žal. Njegova leta so bežala, on pa se je otepal s tisoč neprilikami, ki mu niso dale nikamor. Množica žel ga je bodla z vseh strani. Večna nestalnost je pred njim, nered, strah pred jutrišnjim dnem.

Najbrž je uganil, da premišljam o njem, zato je hotel, da sva šla po najini navadni poti do pobočja in nato po njem. Imela sva vso dolino pod seboj. Govorila sva v kratkih, nekončanih stavkih. Pustil sem ga, da je hodil pred menoj in ga gledal. Zdel se mi je močan, toda hoja mu je bila neodločna in če sem ga gledal od blizu v obraz, je bilo na njem nekaj takega kakor pri zavrženem in sestradanem otroku. Vedel sem, da je v mojem opazovanju njegove narave nekaj grdega in netovariškega. Ko sva se vračala, se je opiral z roko ob mojo ramo in bil skoraj veder.

»Lepa noč bo,« sva rekla oba hkrati in se razšla.

Matijc je že popoldne nastavil svoje polšje pasti, pripravil drva in zvečer prišel pome. Šli smo mimo odprtih vež, ki so v njih sedeli ljudje okoli kupov koruze v motnem soju ognja. Marinka je bila razigrana, čeprav je pihala močna sapa in je bilo nebo precej oblačno. Rekel sem ji: »Strah te bo, ko bo tako tema in ne bo nič lune. Če pa bo, ni Huberta z nami, da bi se norčeval iz te kraljice poetičnih src.«

Preslišala je, najbrž zaradi Huberta.

»Tako sem vesela, saj to je nekaj zanimivega. Brala sem, kako je to Jurčič popisal,« je razlagala Matijcu in se ga držala za pod pazduho. Tudi o romantiki ni manjkalo besedi.

Na klancu nas ni nihče dohitel. Ko pa smo zavili po stezi poševno v reber, je nekdo sedel sredi kamenite poti, ki je na njej že šuštel listje. Gozd je bil strnjen s temo v eno samo gmoto, ki je šumela v sapi. Par korakov pred nami je nekdo vstal in zažvižgal na prste.

»To diši po pravljicah o vragu,« sem se zasmel, ko smo vsi trije obstali. Potem sta ga spoznala po smehu, ki je tudi njemu ušel.

Hubert se je pridružil Matijcu, šla sta naprej in slišati je bilo, da ga radovedno izprašuje, kajti ta kmečki fant je bil pravi gozdni stezosledec. Marinka je zaostala za njima. Jaz sem šel zadnji in nesel košarico s krompirjem in mlečno koruzo. Počakala me je in mi rekla: »Pisala sem mu, da hočem vse končati in imeti mir pred njim. Zdaj je nalašč prišel, da me bo mučil z večnimi vprašanji.« Oba sva sople zaradi strmine. Skozi veje se je videlo le malo neba in še tisto je bilo vsak čas drugačno. Sapa je burila gozd in gnala oblake, šumenje je napolnjevalo vso daljavo.

Zavili smo proti majhni ravnici, nad njo je z brega viselo črno drevo z zvitimi vejami tako nizko, da smo komaj stali pod njim. Ko je zasvetil ogenj, sem se zazrl v njegovo skrivljeno grčavo deblo in zvite veje. Zdelo se je, da so jih pograbili krči in tiho so ječale, kakor v trpljenju. Matijc je pripravil okoli ognja smrekovih vej,

da smo lahko sedli nanje. Sapa je gnala dim nemirno zdaj proti nemu, zdaj proti drugemu, da so se nam solzile oči in smo se umikali. Počasi pa se je umirila, da smo obsedeli zagledani v žarečo in skodrano ognjeno lasuljo in molčali. Žar, ki se je dotikal bližnjih debel in metal naše sence na štiri strani, nam je razgrel obraze, nam bleščal v očeh in jih priklepal nase.

Počasi so tekale ure. Sedeli smo, kot bi se ne poznali že ne vem kako dolgo, ampak kot da smo tu prvič skupaj, spremenjeni in molčeči. Že takoj spočetka je ležalo nekaj med nami. Samo Matijc je bil nekam dobre volje in je kmalu pričel s svojimi malimi šalami. Njej je bila v očeh pripravljenost in prezirna samozavest. Popravljala si je kuštrave lase, ki si jih je pustila rasti preko vratu, grebla je z roko po njih, nato spet ogledovala svoje nogavice, ki si jih je raztrgala med potjo ob trnju. Včasih se je zasmejala Matijcu, a je vselej zategnila ustnice, češ da ji preseda vse in da ji ni za nič mar. Hubert je kazal smešno otožen obraz. Ko sem gledal to malo, na videz nepomembno ljubavno komedijo, kakor jih je nešteto, tisto izbegavanje pogledov in igro obraza, bi se skoraj moral smejati, če ne bi za malenkostmi tako jasno videl nekaj čisto drugega. Bila sva si že precej časa tovariša, toda šele tisto noč ob ognju sem vedel, koliko mi je zanj. Neprestano se je boril v sebi z njeno obsodbo, poskušal igrati brezbriznost, toda bil je ves pretresen od nepopustljivosti vražje sreče, ki se ga je držala, morda si je tudi klical v spomin vse obraze, s katerimi ga je strašila doslej, in končno zastrmel v zadnjega, ki je še nedavno nosil krinko ljubezni.

Če je kdo vstal ali se gibal, je plesala njegova velika senca med bližnjimi drevesi in skalami. Ko je sapa čisto potihnila, smo slišali v vejah nad seboj pretekanje polhov, glodanje in glasove, podobne zabavnemu kihanju.

Marinka pa si očitno ni delala iz vsega tega velikih stvari. Hotela ga je odbiti, bilo ji je potrebno. Toda tudi njemu bi se v drugačnih prilikah in okoliščinah najbrž ne ljubilo priti prepričevati jo o čemerkoli, ko bi spoznal, da ji ni zanj. Zdaj pa, tak, kakršen je bil, je moral obračunati ne samo z njo, ampak tudi s seboj pred njo. Vse tisto, kar se je še upiralo v njem, ves tisti del njega samega, ki se še ni vdal malodušju, tista neuslišana želja, prebiti se do nečesa trdnega in stalnega, vse to ga je sililo, govoriti svoj zagovor pred njo. Preveč je bilo njene obdolžitve zanj, ki se ni čutil prav nič krivega in ni je mogel vzeti tiho nase. Toda, ali ji bo sploh znal povedati, kar je hotel, ali se ne bo dal zapeljati pikrim očitkom, ki so vstajali v njem, da bo končno samo smešen?

V žerjavici ob robu ognja smo si pekli krompir in mlečno koruzo. Tu in tam je kdo vrgel drv na ogenj, da se je razvnel in odnašal seboj z zagonom iskre in goreče listje. Veje nad njim so se tresle od vročine. Bilo je prijetno sedeti ob njem v tej mrzli noči.

»Včasih pridejo hipi, ko človek nima ene same prave besede na jeziku. Molčati moram in igrati pusteža,« sem rekel.

»Kaj hipi!« me je zavrnil Hubert. Z rjavimi prsti je prižgal cigareto ob gorečem polenu. Malo so se mu tresli, kakor od mraza. »Ali nisi nikoli začutil ob kakem človeku, da ni vredno govoriti z njim, da mu ni mogoče ničesar dopovedati? Zdi se ti, da je gluh, ali da ne razume tvoje govorice. Imel sem tovariša, ki sem živel dve leti skupaj z njim. Ni bil neumen, toda ves čas nisem z njim spregovoril za tri očenaše. Z neke vrste ljudmi govorim le z muko.«

Pričakoval sem, da bo zdaj pričel s svojim malim vražjim plesom. Toda utihnil je, ležal in s hrbtom slonel na drevesu kakor ranjen vojak. Ko mu je plamen obsijal obraz, sem videl, da miži.

Sapa je znova zašumela v dolini in v nasprotnih hribih. Nekaj čudnega je bilo v tem prihajajočem šumenju, ki je hitelo proti nam kakor nevidna voda, polna mraza in tesnobe. Vsa nižina pod nami je odmevala v naraščajočem šumu, nato je završalo v pobočju, dokler se niso v mrzlem zavijajočem valu stresle veje nad nami. Ogenj se je razpršil, polegel in nato sikal v vrtincu, dim nam je silil v oči. Kmalu je spet vse potihnilo, potem pa smo zaslišali nov sunek v nasprotnih hribih.

»Zdi se mi, da sem vam vsem nekaj zmešal,« je nenadoma pikro rekel Hubert. Nihče mu ni odgovoril. Marinka se je sklonila pod svojim pletom in stezala roke k ognju. Izzivalno jo je pogledal, ona pa ga je odbila z resnim, mrzlim obrazom. Počasi so se ji napele črte ob ustih, kot da hoče ugrizniti. Dolgo smo molčali. Samo Matijc je včasih kaj dejal in videti je bilo, da se meni sam s seboj. Včasih je vstal in prisluhnil kakšnemu glasu v gozdu, če je sapa utihnila. Tu in tam se je sprožila past v bližini. V dolini so lajali psi.

»Kako je vse čudno ponoči v gozdu. Vsak glas in vsaka senca je nekaj drugega,« mi je rekla Marinka. Bili smo čudni, skoraj sovražni v obraze. Moralo je biti že precej pozno. Nad hribom na levi strani je postajalo vedno svetleje, počasi se je pričela kazati luna. Videl sem Huberta, kako je s prodirnimi očmi iskal njen obraz. Ni ga gledala, a je vendar morala čutiti, kako jo izzivalno gleda. Jezno se je okrenila in vzdihnila. On pa je izrabil priliko in s tenkim, oponašajočim glasom govoril tja, kjer je vzhajala luna: »Siderum regina bicornis, audi Luna Puellas... Od vekov so dekleta vzdihovala k luni, zato je to tudi Carmen saeculare — večna pesem.«

Ta preprosta norčija pa jo je razburila. Zdelo se mi je že ves čas, da na nekaj čaka.

Zdaj pa mu je rekla na tisti način, ki ga znajo izbrati užaljena in jezna dekleta, da te osupnejo: »Čudim se ti, da najdeš povsod priliko za norčevanje in zbadanje. Nikoli se človek ne more zanesti, da bo imel mir pred teboj. In kljub temu, da si poln vseh muh, da ti je vse smešno, kot bi bil samo ti neoporečen človek, kljub temu, da veš od vseh neštevilnih stvari od vsake nekaj, ni nič celega v tebi,

nič trdnega in moškega. Reci,« mu je skoraj grozila, »če nisi prišel sem zato, da bi me smešil?«

V njenem glasu je bila pritajena sovražnost in ves čas ga ni pogledala. Njegov lahni nasmešek pa je izdajal rastočo zadrego. Gledal jo je, kot bi je ne poznal. In kot sem že prej večkrat kljub njegovi navidezni robotosti odkril v njem čudno, skoraj otroško ne-bogljeno dobroto, sem videl, da mu je tudi sedaj nekaj takega za-strmelo iz oči.

Matijc je pometal še ostali krompir v žerjavico in ga zagrebel. Greli smo si roke nad njo in se presedali, da smo čutili toploto od vseh strani. Noč je bila vedno bolj mrzla, ogenj pa je pričel pojemat in tudi drv nam je zmanjkalo. Morali smo jih iskati sproti. Ob robu žerjavice sem naložil drobnih vejic, najprej se je kadilo iz njih, nato je puhnil modrikast plamen in ko je svetleje zagorel, sem tudi jaz legel. Matijc je sedel k Hubertu, menda ga je mislil kaj spraševati, ali pa pričeti pogovor. On pa se ni zmenil zanj in ležal tako, da mu je kazal hrbet. Zato je vstal, nas poučil, da smo še vsi skupaj veliki otroci, in odšel, ker ni strpel mrkosti in molka. Od vseh strani so bile pozne ure, odmevale so in se mešale, da jih je bilo težko razločiti. Nato je bilo nekaj časa vse tiho, samo ogenj je mrmral in nekje med drevjem je visoko in tenko žvižgal Matijc. Med vejami je vedno svetleje sijalo nebo v zelenkasti luči, tudi po tleh so se že poznale svetle lise mesečine.

Ker je Marinko zeblo v noge, je sezula šolne in držala noge k ognju. Hubert je najprej zakašljaj, ker me je hotel opozoriti, potem pa je začel potihoma peti neko zbadljivko o bosih nogah, ki si jo je menda sproti izmišljal. Toda ni se mu dala ugnati. Napadla ga je z istim zagrizeno jeznim glasom kot prej: »Kako se vneta trudiš, da bi ne bil navaden človek. Odkar te poznam, se mi zdi, da bi bil rad nekak Voltaire in Frančišek Asiški hkrati. (Spomnil sem se, kako jo je dražil s svojo narejeno nevero, prav zato, ker je videl nava-jenost in bledost njene vere.) Čudiš se preprostim stvarim in se norčuješ iz njih, izbiraš nenavadne besede, in kar je res čudno, ti je od vekomaj razumljivo. Tak narobe človek si! To je bil od nekdaj tvoj poklic, ker si nisi znal pomagati do drugega.«

»Pripravila se je in vse je premislila,« sem si zatrdil. »Če bi ga ne bilo danes tu, bi ga sama poiskala, da bi mu povedala te zadnje neljubeznive resnice.«

Osupnil je pred njo in ji ni odgovoril. Ona pa si je položila dva prsta v lepo vdrtino na licu, ki je lastnost nenavadnih obrazov. Iz nje-govega molka je mogla sklepati, da je sama v premoči, da ga je prijela na pravem mestu. Jezilo me je, da on sedaj molči in izgub-ljeno gleda, ko sem videl, kako je ves čas iskal prave prilike za besedo. Če se mu je kdaj prej zdelo, da jo mora zavrniti, je to storil z nezadržanim in prostodušnim smehom in vselej mu je pokorno

umolknila. Vedel sem, da ne molči iz omalovaževanja ali brezbriznosti. Kri mu je zalila obraz, kot bi ga bilo sram.

Marinka je imela zgubano čelo nad obrvmi, videti je bilo, da se domišlja, kaj mu mora še povedati, nato mu je z vidno zavestjo premoči očitala: »Mislil si, da me boš kar na lepem imel v zanki in mi gospodoval, pa niti zase ne najdeš moči. Vse, kar sem videla na tebi, se mi zdi potvorjeno. Tebe je sam videz. Ko si človek tebe ogleda, si čisto drugačen. Ne prevaraš ga nikoli več.«

Res, bistro ga je opazovala in poiskala vse, kar je moglo biti njej v prid. Toda tudi meni je bilo tako: moral sem ga opazovati, če sem bil z njim. Pri njenih zadnjih besedah je celo Matijc obstal in jo poslušal. Cenil je Huberta in se najraje pogovarjal z njim, zdaj pa ga je tako poniževala vpričo njega. Vendar ni odprl ust zanj, kot bi se je bal. Klečal je ob žerjavici, brskal po njej in delil pečeni krompir s svojimi smešnimi pripombami, ki se jim pa nismo smejali. Hubert je sedel s prekrižanimi nogami. Marsikaj resničnega je bilo v njenih besedah, vse tisto, zaradi česar je trpel in moral od mladosti hoditi čudna pota, tisto, zaradi česar je obsojal svet in mrzil samega sebe. Toda, ker mu je to povedala ona po svojem jasnem namenu, je čutil vso težo njenih besedi še bolj, čutil je njen ubod, skoraj zloben. Imel sem vtis, da bi jecljal, če bi začel govoriti. Šele nov sunek sape, ki nam je spet puhnil dim v oči in razmršil lase, nas je rešil zadrege.

Po enajsti uri sva se namerila z Matijcem pregledat pasti, in Hubert je ostal sam z njo pri ognju. Skoraj vesel sem bil, da je tako našel priliko, povedati ji, kar je želel, ko ne bo naju zraven. Matijc je vedel za vsak trš in za vsako bukev, kjer je nastavil. Skoraj v vsaki drugi pasti sva našla kaj. Prijemal sem v roke še tople živalce, vrat jim je bil pretisnjen od prijema zmeti, oči izbuljene in črne kot bleščeče se brinjeve jagode. V gobčkih so se jim videli podganji zobje. Ozrl sem se proti ognju — oba sta stala, vsak na enem koncu, med njima je bil živahen plamen. Zdelo se je, da se bojita drug drugega. Ona je bila skoraj upognjena s svojim pletom, ovila si ga je preko glave, kot bi se hotela zavarovati pred njegovimi besedami.

Z Matijcem sva kmalu odšla više v breg in od tam ju ni bilo videti. Pasti so nama nagajale in težko jih je bilo znova nastaviti v temi. Matijc je klel, izgubil zdaj to, znaj ono, in se tipal za žep, ki so mu iz njega gledali sivi polšji repi. O Hubertu in Marinki pa sva molčala.

Šele po polnoči sva se vrnila k njima. Še vedno sta stala, on je bil videti zelo reven. Stopil sem k njemu in mu rekel tiho: »Slabo igraš vraga!« Pogledal me je, kakor bi bil bolan. Marinka je bila bleda, toda na obrazu ji je bilo videti zadoščenje. Ker je ogenj znova pojenjaval, smo vsi pihali v žerjavico, da bi še malo zanetili.

Matije je spet poskušal biti zgovoren. Posadil si je Marinko na kolena, ji dihal v roke in lica, kakor otroku. Ni se branila, toda kmalu je pričela siliti, naj gremo domov. »Zdaj, proti jutru, bo najlepše,« jo je tolažil in jo nežno zibal v naročju. Videti je bila izmučena in zaspana, naslonila se mu je na ramo in mu ležala v naročju, drobna in ljubka. Tedaj ni bilo na njej nič več tiste jezne pripravljenosti, bila je spet taka, kakor sem jo videl navadno. Ko je znova potihlo prosila Matijca, naj gremo domov, jo je naglas pregovarjal: »Zdaj so zadnji dnevi, ko smo še lahko malo skupaj. Kmalu jo bosta popihala, potem bomo spet umirali od dolgočasje.« Skušal je popraviti tisto, kar se je pričelo rušiti med nami, ni mu bilo prav, ko je videl, kako njegova preprosta domača beseda ne vzbudi več prijateljske veselosti in smeha, kako so besede postale tuje in resne. Pričel naju je prepričevati, da bo zelo dolgočasno, ko bova odšla, in dodal: »Vama pa se godi. Poleti poležkujeta v senci s kako knjigo, ali pa brazdata po vodi in se potepljeta. Pozimi sedita na toplem in imata svoje zabave. Dobro greste gospoda skozi življenje.«

Tem besedam se je Hubert odkritosrčno in naglas zasmel. Nato je skoraj kričal: »Dragi klepetec, kako si ti predstavljaš to življenje! Ali pa veš, da grem vedno, kadar odidem jeseni v tisti tuji dež in meglo kot potepuh, ker ne vem, kje bom zvečer spal ali jedel. Misli si: nič nimaš, jezen si na vse, v tebi pa toliko neizvršenega, vse šele začeto. Rad bi se zagrizel v kaj, preril se do konca, pa si razbit v take skrbi, da se ne moreš nikoli zbrati. Ob tebi pa je vse polno takih, o katerih veš, da niti enkrat samkrat niso pogrešali ničesar, da jim je vse nastežaj odprto, vse dosegljivo. Vidiš, tega ne moreš razumeti in nič ti ne pomaga, bítí se po čelu in kresati bistrumja. Nič ti ne pomaga, pisati prošnje in moledovanja, se poniževati, priznavati in popisovati svoj nič. Kar si, si.«

Vedel sem, da govori le zaradi nje, ki ga obsoja in ki se ji je doslej zakrival. Naj ga obsoja, a naj tudi izve še drugo plat resnice. Spomnil sem se, kako je tudi meni kmalu potem, ko sva se spoznala, povedal domala isto. Vračala sva se iz okolice v mesto in zavila po promenadi. Z zaničevanjem je govoril o razkazujočem se svetu udobnih meščanov, o »vetrogončičih« s polnimi usti besed o napredku — morda prav zato, ker si je sam nadvse želel neke mirne brezskrbnosti in udobja, ki ga uživaš, če imaš dom.

Naslonjen na drevo je govoril iz mraka: »Živiš po pasje, nato se ti zgodi, da nenadoma nimaš nobenega denarja več. Stanoval sem pri človeku, ki sem mu ostal ob koncu nekaj dolžan, in na noben način nisem mogel stakniti denarja, pri najboljši volji ne. On pa me je terjal ljubeznivo, z zaskrbljenim glasom in vedel sem, da ne živi na zeleni veji. Potreboval je denar. Tedaj bi se bil najraje zmrvil sam. Skoraj slednji dan sem ga srečal in bil sem ves neroden, ko sem ga skušal prezreti. S stisnjenimi zobmi sem šel mimo njega, ker sem vedel, da me ima za podleža. Sam sebi bi bil pljunil v obraz.«

Da, samo zaradi nje je to pravil. Njegov mračni glas in napeti obraz je kazal, kako ga nekaj sili govoriti. Marinki se je skalil pogled, morda je vendarle začutila, kaj ji hoče povedati in da to mučno razkrivanje velja samo njej. Sedela je še vedno Matijcu v naročju in bila malo zamišljena. Toda kmalu se ji je preko obraza znova razlilo zadoščenje. Bil je premagan.

On pa je še vedno stal ob deblu, kakor da ima še mnogo povedati. Hotel ji je morda dokazati, da je koristolovka in nevedna, ji povedati, da ne bi smela soditi o nobeni stvari, ki je ne pozna, da brezskrben človek ne more razumeti ponižanja in trpeče revščine, in da je še daleč od pravega človeka tisti, ki najprej vidi sebe. Te preproste resnice so podobne naukom v vzgojni povesti, dokler ti živo ne dokažejo svoje resničnosti, ko jih začutiš na sebi. Da ga noče več poleg sebe, to bo prebolel in vse bo v kraju. Čez čas mu bo vseeno. Toda nekaj bo ostalo, z nečim se bo povsod srečaval, s tistim, zaradi česar je po njenih besedah zadnji čas, preden se bo čisto zavrgel.

Nocoj je prišel sem igrat vruga in strašit, mislil je, da se ji bo pokazal tak, kot ga še ni poznala, da bo zbledela in ostrmela pred njim. Toda s samo resnico, ki mu jo je vrgla brezobzirno v obraz, nebrižna zanj, ker je hotela osvoboditi le sebe, ga je zmešala in vsi naklepi so se mu zrušili. Ona je spoznala, da je čisto drug človek, da tiči nekje ujet kakor v pasti, ki se je ne bo mogel rešiti in da torej ni zanjo. Mislila je nase, kaj je z njim, ji ni bilo mar.

Šop las ji je visel na čelo, oči so ji bile en sam ognjen odsev. Mraz nas je silil, da smo še obsedeli pri ognju. Hubert pa jo je še vedno vztrajno gledal. Mislil sem si: še jo bo premagal. Ne vem, kaj bi bil dal, da bi videl, kako jo bo pripravil v začudenje in končno do tega, da bi jo bilo sram same sebe.

Ozki srp je bil že davno nad nami. »Čemu sedimo tu in se dolgočasimo,« sem rekel. Toda nihče se ni zganil. Blizu sebe smo zaslišali preplašen tek neke živali, njeni dolgi bežeči skoki so se slišali v listju. Matijc je takoj skočil pokoncu, stekel v tisto smer in se dolgo ni vrnil.

Gledali smo proti nebu, kolikor ga je bilo videti skozi prepletajoče se črne veje. Marinka je sedela pred njim. Zaslišal sem njegov mehki glas, ga pogledal in se mu začudil. Imel je sicer navado tako poltiho ponavljati kak stavek ali pesem, ki mu je ugajala, zdaj pa nisem mogel uganiti, kaj ga je naenkrat prevzelo. V glasu ni bilo nič norčevanja, roko ji je iztegnil preko ramena, kakor da se poslavlja. Sklonil se je proti njenemu vratu s polglasno pesmico:

»Pridi po žarkih, ki še lijejo,
megla zakriva drhtenje
rož jutranjih...«

Tedaj se nisem več spoznal. Bil je kakor berač ob njej, kakor bi se sam udaril v obraz, da bo zato dobil miloščino.

Da bi ga streznil in preglasil, sem mu rekel jezno: »Odkod imaš to, vem, da sem nekje že bral.« On pa se ni niti ozrl, kakor v sladkem zamaknjenju je govoril dalje:

»Čiste so ustnice in sijejo...«

Že sem mislil, da je to dobra igra, da se bo ta potrti in vdani obraz raztegnil v smeh in da jo bo na ta način razžalil. Umaknila se mu je in vstala, napravila važen obraz in se ni zmenila zanj. Željno jo je gledal. To je bil najmučnejši trenutek, kar sem jih doživel z njim. Najraje bi bil zakričal, ga prijel in stresel. Zdaj ni bil ne strah, ne vrag, marveč klovn svoje muke. Vstal sem in odšel po Matijca.

Nastavil sem roke k ustom in zateglo klical, toda ni se oglasil. Šel sem do male preseke, pogled se je odprl in jasna noč na meji jutra je bila pred menoj. V dolini je bila nizka megla po polju in še v tej mrzli jesenski noči sem slišal čričke. Ozki srp se je nižal in pustil sijati na drugi strani neba vse polno zvezd. Hribi, ki se je nagnil nadnje, so bili kakor izbrisani z obzorja z zelenkasto meglico njegove luči. Na drugi strani pa so ježice črnega smrekovega gozda bodle nebo, daljava se je v tišini še bolj razmaknila.

Znova sem pričel klicati Matijca. Nasprotni breg je odmeval in bilo mi je, kakor da moram vznemirjati tišino, v kateri sem še vedno slišal njegovo beraško prošnjo. Odmevi so trobili ob obronku in se slišali pod visokimi bukvami kot v notranjosti obokane cerkve. Klical sem zaradi mučnega občutka in zaradi jeze, ker sem ga videl takega. Želel sem, da bi me ne bilo zraven in vsaj enkrat bi ga bil rad imel pred seboj trdnega in močnega. Tudi ženske ni zmogel.

Po dolgem času je prišel Matijc po pobočju in se oglasil. Tedaj sem se vrnil k ognju, ki je že pojema. Na žerjavici sem opazil papir, pismo, ki se je dolgo zvijalo, preden ga je objel plamen. Za hip ju je obsvetil oba, ona je bila spet resna in sovražna, na njem je bilo nekaj otroško nebogljenega. In koliko je bilo od tedaj, ko sta se igrala drug drugemu z rokami in lasmi.

Nad kupom žerjavice je letala vešča, v laseh sem čutil vlago rose in vsi smo bili blede v lica. Takoj, ko se je Matijc vrnil, smo se odpravili proti domu. Prej sem še vrgel na žerjavico nekaj svežega smrečja, da je zadišalo in da se je pokadila rdečkasta soparica nad njo. Tako smo delali vedno, kadar smo pasli. Pot je bila še v mraku, šli smo počasi in gledali pod noge. Marinka se je tresla od mraza in šklepetala z zobmi. Opirala se je ob Matijčevo roko. Spet se je budila sapa. Jaz sem šel s Hubertom. Po tem, kako je držal glavo, in po tem, kako je hodil, sem čutil, da je v njem poraženo nekaj velikega. Pridržal sem ga, da sva obstala: »Le zakaj si silil

vanjo!« Ničesar mi ni vedel reči. Drevje ob poti je bilo črno kljub mesečini, in čevlje smo imeli vse rosne, ko smo prišli na stezo nad vasjo.

»Takale ljubica ti lepo pljune v dušo, ko najmanj pričakuješ,« sem ga skušal pripraviti do besede.

Po vasi so se podili psi, tu in tam je bilo slišati skozi odprta okna rezko dihanje in nekje je jokal otrok. Matije je tiho odklenil hišo in tisti z bogom, ki smo si ga rekli, je bil zelo mrzel in tih.

Šel sem z njim proti domu. »Morda ni toliko vredna, da bi bil zaradi nje komedijant,« sem mu znova očital. »Zdelo se mi je, da beračiš. Ali bi ne bilo bolje oditi brez besede — in vrhu vsega, nič ne znaš skriti!« Zavila sva pod hrib in se ustavila pred hišico, kjer je bival. Zazrl sem se vanj od strani in zdelo se mi je, da mu obraz črni kot od strupenega pika, nato pa da ima pretisnjen vrat, izbuljene oči, da visi v nevidni pasti, ki se ji ne bo nikoli izvil. Samo to sem še čakal, da bo spačil obraz, zagrgal, odprl usta in pokazal zobe od strašnega pritiska.

Od hriba, ki je pod njim šumela voda preko jezua, je mrzlo pihalo. Gledal sem ga in se tiho zgrozil. Bil je malo upognjen, glava mu je visela naprej in začutil sem čudno ganjenost ob njem. Neskončno mi ga je bilo žal. Njegova dobra duša bo vedno v stiskah in brezupnosti in bo gledala z jezo v svet.

»Jutri moraš priti, čakal te bom,« sem ga povabil. Nato sem stekel po klancu, nevoljen tudi sam nase, ker mu nisem vedel kaj reči. Vse besede so se mi zdele prazne.

Pred domačo hišo sem se sezul in se splazil skozi okno noter, da nisem ropotal z vrati.

Ležal sem premražen in nisem mogel zaspati. Bil mi je pred očmi tak, kakršnega sem imel pravkar pred seboj, in vedel sem, da sem ga nekoč že videl takega, s poglobljenimi zarezi v licih in mračnega, kot bi imel duha pred seboj. In spomnil sem se:

Nekoč sva šla proti večeru s Šmarne gore. Prehitela so naju tri dekleta, ki sva jih že ves čas slišala peti za seboj, pred nama pa se je zibal na bergljah enonog berač. Ena izmed njih mu je vrgla v razigranosti dinar na tla. Videla sva ga, kako se je počasi spuščal z roko proti tlom, nato pa omahnil in padel prav pred nama, pa je vendar poln hvaležnosti pobral denar.

»Tice,« jih je presodil Hubert. Nato sva šla za njimi, kakor da jih zasledujeva, prav do lepe nove vile na Mirju. »Rad bi vedel, kaj je z njimi, in sploh bi si jih rad zapomnil,« je opravičeval to zasledovanje. V salonu je gorela luč z oranžnim senčnikom, skozi odprto okno je bilo slišati radio. Po vrtu je pritekel velik pes in skakal ob njih.

»Navsezadnje, krasna dekleta,« sem se zasmel. Ena je imela dolge kite. Tudi tisti večer sva bila dolgo skupaj in bil je prav tako

čuden, da sem se bal zanj. Oba sva čutila, kakšen razloček je vendar med človekom in človekom, med njimi, ki morejo vreči beraču dinar v blato, in njimi, ki ga hvaležno pobirajo. Tudi on je bil tak enonog berač. Kolikokrat se bo še sklonil po vrženo mu miloščino, kolikokrat bo še moral pasti v blato in se hvaležno smejati? Trudil sem se zaspati. Toda v neurju duše se je odprl temen studenec in vse do jutra sem moral piti njegovo grenko vodo.

FRANCE KUNSTELJ

NJENI VEČERI

Čudne ptice so spomini! Bele, črne in mehho pisane. Priskakljajo kakor lačni golobje pred tvoja vrata, da jih nakrmiš. Vse gruli in kriči, vse šumi in skače, živo prhutanje te vsega prevzame in zaželiš si, da bi imel ptice za zmeraj pri sebi. Stegneš se, pa jate se vzdignejo, kot bi se spustil mednje jastreb, samo oster piš ti udari na uho in prazno je vse naokrog.

To so večeri, bele ptice iz Korotana, Bog z vami!

Teti je bilo tri in šestdeset let, pa bi ji prisodil najmanj sedemdeset, pa debelih. Slabotna je bila, suhotna in bolehná. Na koščen obraz ji je legla resnost, čudna resnost, ki sem jo opazil samo pri njej in ki jo je znala samo ona spremeniti v živahnost in sladko ljubezen, v tako ljubezen, ki je polna tajinstvenega veselja in ki se ji do dna pozna, da je bila porojena še v sončni mladosti. Lasje so bili ubožici že posiveli, kot bi vanje nasul belega pepela; zadaj nad tilnikom je imela povezane v klobčič. Ko bi otrok vedel, kdaj in zakaj so se ji tako pobelili, o, gotovo bi se zjokal in ji skočil v naročje in jo objel... Pa saj jo je nekaterikrat, samo zakaj? V njenih malih, sivopisanih očeh si videl dolgo življenje, skrbi in trpljenja polno. Pa samo včasih, ko je igrala.

Igrala je. Kvarte, kvarte... Vsak večer.

Z možem sta stanovala zgoraj. Mlada dva in njuni otroci so bili spodaj; čez dan so se držali otroci skoraj zmeraj pri starih dveh.

Mrak se je bil že zgrnil nad pokrajino, ki je odmolila angelovo češčenje. Tiho je postajalo vsenaokoli kakor pred velikim praznikom.

Sedel sem v kuhinji, ko smo dobro povečerjali.

S stricem sta vrgla.

»To hast!«

»Aa! Vergessen!... To, jetzt!« se ji je zasmejala in pogledala ga je v šali škodoželjno v mrke in svetle oči. Sedel mi je nasproti, ona na desni od mene.

»Hm!... Herz!«

Tiho. Nestrpno sta čakala štetja.

»To ich hob' noch viel! Ha-a-a!«

»To hast, na!«

Tleskalo je spet na mizo, šuštelo je spolzko med prsti obema, figure so nenadoma oživele in krožile okoli njunih glav kakor strahovi, ki jih zre otrok v temi. Medla luč je lizala mastne pike in ase, herce, kralje in zavaljene dame. Utihnila sta.

Stric je vlekel iz kratke pipe. Oblaki sivomodrega dima so se muzali nad glavama, nato so krožili v težkih kolobarjih in se izgubljali gori nekje pod stropom.

Še enkrat. Konec igre.

»Fertik! Dreißig, achtunddreißig...«

Ona je dobila. Če je stric zgubil, ga je začela dražiti z veselimi smehljajem na ustnah in takrat sem jo videl, da je bila v obraz kakor dvajsetletna Francka, ki prižene na jesen iz Tirol čredo: vsa srečna je v svoji skromnosti, smeje se kar na glas, ko se zapode janci za plahimi ovci.

»Nochamol,« je s prikrito nejevoljnim basom poprosil, češ zdajle te bom pa že zdelal, če le vrag ne bo.

In spet sta šla. Vrgla sta dvakrat, štirikrat, sedemkrat... Vsak večer. Ne vem, kaj me je prijelo, da sem bil zmeraj zraven, čeprav sem samo gledal in poslušal. Kot bi stal pred obrazom, ki govori vame v čudni tihoti, polni ljubezni in miru, toplote in sladkosti, se mi je zdelo. Dremavec se me je loteval čedalje bolj, pa čutil sem se kakor priklenjenega k mizi, nisem in nisem mogel stran.

»No, gema nochamol!« je dejal, ko je spet izgubil igro.

»A! Bin zu schlafzig.«

Globoko se ji je zazdehnilo, da so ji lica zakrila od luči motne oči, z desnico je segla čez veli obraz in si jih omela. Vstala je in tiho izginila iz kuhinje.

Vsi drugi so že trdno spali. Bral sem naprej časopis. Stric si je dal na nos nove črne naočnike, se zleknil v kot ob mizi kakor pretegnjena mačka in listal po knjigi, ki jo je bil slučajno potegnil iz omare. Enakomerno tiktakanje ure, ki je visela na steni ob oknu, je udarjalo v gluho tišino. Stric je kmalu začel vleči dreto.

Za debelo uro se je že premaknil dolgi kazalec, ko so me začele oči peči. Vstal sem, voščil stricu lahko noč in stopil na balkon.

Čudovita noč korotanska! Jasna svetloba se je razpela nad prostrano dolino, ki je bila tiha, ker je pač sanjala o sveti ljubezni. Tam izza pokojne Osojščice se je bil prizibal mesec, jadral po ogromnem visokem morju in sipal cekine na belo pot, ki se je vila iz mirnih Trebenj proti Beljaku. Zvezde so mu prijazno mežikale in pozdravljale dolino. Lahek vetrič se je prikradel od nekje in mi bušnil v obraz in razgreta lica.

Zemlja Korotana, kako si mi sveta! Vzljubil sem te, kakor sem vzljubil sanje, porojene iz čistega srca, kakor sem vzljubil ljubezen,

ki je spala tam daleč nekje in čakala name, trudnega in lačnega popotnika. Vzljubil sem tvoje ljudi, ki sesajo iz tujčevih prsi, vzljubil sem tvojo kri, vzljubil tvoje dneve in noči, ki so mi dale občutiti dih tvojega srca...

Iz trde teme je nekaj zakašljalo. Ustrašil sem se, da sem se nehote zganil, ker sem bil tako zaverovan v božjo noč. Obrnil sem se tja, odkoder je prišel šum.

Ona je bila.

Skoraj je nisem mogel spoznati. Čepela je tam na koncu balkona ob ozki mizici, samo dolge roke in glavo sem razločil iz teme. Obrnjena je bila v noč, zrla je tja v daljavo proti Beljaku, tja naprej morda za Dobrač proti goram, ki jih je obžarjala bleda mesečina. Iz kuhinje so se trgali plahi prameni svetilke in lizali njene koščene prste, njeno belo glavo, njeno belo dušo.

Še nocoj jo vidim pred sabo, kakor sem jo gledal tisti večer.

»Ti tukaj, teta! Kako sem se prestrašil.«

Ni mi odgovorila, a razumel sem njen molk. Tiho je čebljala češčenamarije in jih spremljala z drobnimi jagodami, ki jih je počasi drugo za drugo spuščala med prsti.

Videl sem jo, sveto mučenico sem videl in zazdel sem se sam sebi majhen, slaboten in grd. Čutil sem, kakor da mi je nekaj pljusnilo iz srca, ki je ležalo globoko doli nekje, kakor na blatni cesti, pljusnilo mi je prah v obraz, na mlada lica in v oči, ki niso marala gledati ljubezni. Kakor otrok, ki je grešil in sedi prvič na zatožni klopi med strogimi obrazi sodnikov, sem stal pred njo.

Pustil sem jo, nisem je hotel motiti, pa saj mi je bilo tudi hudo nerodno. Šel sem potihem skozi sobo, da bi se spravil spat. Težak duh mi je udaril v obraz, smrčalo je nekaj tam v temi, otrok se je zganil in boleстно zastokal:

»Grossmutter, tu...« Mehak glas se je zgubil pod gorko odejo.

Legel sem. Mesečina je risala svetle, dolge pege po zidu in posteljnini. Dolgo v noč nisem mogel zaspati.

Videl sem jo — še zmeraj, kako je ždela tam na balkonu, vsa zatopljena v sveto molitev. Slišal sem njen šepet, slišal sem enakomerne češčenamarije, ki jih je stresala v molek in tiho noč. Predme je stopila kopica otrok, ki so capljali okoli njenega krila in rdečih lic klicali: Grossmutter, Grossmutter...! Da, otroci! Ko bi vi vedeli, kaj ona dela, ko tako sladko sanjate o njeni dobri in polni roki, o njenem veselem in ljubeznivem obrazu; ko bi zdajle prišli k njej in jo gledali, odkod jemlje toliko ljubezni in sonca za vaša, tako živa srca! O, tudi jaz bi se vam pridružil in s sklonjeno glavo stopil prédno in se zgrudil. Začutil bi njeno bližino, njen dih in šepet češčenamarij — o, pa me ne bi bilo sram, ne bi zardel v lica, kot sem nocoj, ne, na glas bi zajokal z drobno Kristino:

»Grossmutter, tu...!«

To so tvoji večeri, teta! To so tisti večeri, za katere veš samo ti in tvoje materinsko čuteče srce, ki ljubi vse od Kristine do Elze, vse... Oni sanjajo, ti jih pa ljubiš.

Vsak večer. Kvarte in molek.

Ne morem zaspati...

Zadnjič — o, kako čudno je bilo! — smo prišli spet na njen dom. Vsi v črnem smo bili in tihi. Stopil sem na balkon. Spet sem jo videl pred sabo, tam v temi je čepela, spet sem jo slišal in solza mi je hotela zdrkniti čez obraz. Ne, nje ni bilo več tam v temi, v hiši je ležala med belimi svečami...

Sivo vreme se je vleklo nad Trebnjami in prepreglo s svojo žalostno puščobo vse ravni tja do pokojnih Osoj ob dolgem jezeru.

Zagrebli smo jo.

Vrgli smo trde zemlje na njeno drobno glavo, na njene pepelaste lase, na njeno bledo in velo lice, na njene sive in jasne oči, ki so spale pod ohlapnimi trepalnicami, nasuli smo črnice na njene koščene roke, počivajoče na mrtvem srcu... Nasuli smo črnice na njene tihe in samotne ure, na njene večere...

Iz črne gneče se je utrgalo tisto bolešno:

»Grossmutter, tu-u-u...!«

Bele ptice so odfrčale, sam sem ostal in čakal sonca.

Njeni večeri so šli z belimi pticami. Da bi se na spomlad ali kadarkoli vrnili...

»Grossmutter, tu...!«

VIDA TAUFER

MLADE VEJE

V gozdu so ob potu mlade veje.
Veter rad se z njimi poigra.
Dež jih moči, sonce se jim smeje,
mesečina v njih se lesketa.

Dež je lil, ko mimo sva hodila,
kaplje so tonile v gozdna tla.
Voda je vso zemljo prepojila
in iskala s svojo silo dna.

Mlade veje so zatrepetale,
v strahu so se vile ko roké.
Dež je tolkel, veje so jokale,
z listja so jim padale solze.

VIDA TAUFER

V MEGLI

Vlažna megla, gosta ko tkanina,
nas objema, sili nam v oči.
V megli spi zelena pokrajina,
megla skriva koč in poti.

V njej smo kakor živi spomeniki.
Vsak v samoti sebi govori.
V skale se gubijo naši kriki,
čakamo svetlobe in moči.

Kakor v sanjah človek v megli hodi,
še resnice včasih ne pozna.
Med plastmi megle privid ga vodi,
da posluša le trepet srca.

VIDA TAUFER

PLANJAVA

Luč, nebo, spominčice na trati.
Ob razorih pladnji sočne trave.
Vsak bi hotel se po njih igrati,
bresti z lučjo po brsteh planjave.

Vsa grivina bilja se leskeče.
Predvečer ob vetru podrhtava.
Tisoč bitij, tisoč sanj trepeče.
Vonj pomladi v dihu trave plava.

Slišim pesem, lije po planjavi.
Luči, travi, cvetju tke pozdrave.
Vsi obrazi so nocoj sanjavi.
Sonce se zamika čez daljave.

DR. ALOJZIJ RES

JACOPO ROBUSTI, IL TINTORETTO

Pokojni A. Res se je mnogo pečal z umetnostnimi vprašanji, čeprav ni bil umetnostni zgodovinar. Imel pa je globok smisel za umetnost in ga je ta stran tudi prav posebno vezala na Benetke. Kako globoko jih je ljubil in razumeval, o tem priča najboljše pričujoči spis o Tintoretu, ki pomenja tudi višek njegove predavateljske delavnosti, kateri je posvetil izredno veliko skrbi. S tem predavanjem je gostoval 27. januarja 1934 v Uraniji na Dunaju in ga ponovil tudi v dunajskem radiu.

Podobne čarovniji, porojeni iz morskih pen, podobne mestu same luči, barve in melodije, podobne v kamen začarani orientalski pravljici, ki opaja naše čute do pozabe resničnosti, blestijo Benetke, mesto med lagunami, pred duševnimi očmi nešteti, kateri so jih videli, in mamijo hrepenenje onih, ki jih še niso videli. Zdi se, da so se vse sile združile, da podaljšujejo iz roda v rod to romantično razpoloženje in ga celo poglobljajo.

Take vstajajo Benetke iz omamljajočega vtisa, kateri nas navda, kakor hitro se spustimo v gondoli po Velikem kanalu ali kadar plovemo skozi zatišne kanale, kjer ždijo v hladni senci hiše in se ti zdi, da so izumrle, čez pa visi kakor nad sotesko bleščeče nebo in se zrcali v vodi, ki trepeče pod udarci vesel. Take doživiš Benetke, ako stopiš v prvem mraku, ko luči še niso prižgane, na Trg sv. Marka in se ustaviš pod stebrišči cerkvi nasproti in z očmi piješ lepoto, ki se ti nudi, ali ako opazuješ, kako osenčene fasade prokuracij še izžarevajo luč, kako plapolajo v zadnji večerni zarji mozaiki cerkve sv. Marka, podobni ognjenim zubljem ter se ti zdi, da visi palača dožev rožnato rumena kakor školjka na svilenem lisastem nebesu. Tak je znani obraz Benetk, tak njihov opoj. Kadar pa se začno plaziti sence s celine preko morja in hlastno požirajo to svetlobno in barvno razkošje, kadar vstopi beneška noč, »zamorska kraljica«, kakor jo je opeval pesnik Sredozemskega morja, Theodor Däubler, »s srebrnim luninim srpom skozi beneška vrata in se lesketajo na njenem pajčolanastem odelu prekrasni smaragdi, na njegovem spodnjem robu in na sandalih pa krvavi rubini«, tedaj

»Frohlocken will die ganze Stadt!
Mit langgezogenen Kantilenen,
Mit eigentümlich süsslicher Musik,
Mit Tönen, welch Lüste nur ersehnen,
Mit Trommelstreichen wie im Krieg,
Mit Lustfanfaren nach dem Sieg
Mag man die Mohrenkönigin empfangen!«

Tak je izraz mesta, ki ga tisoči hranijo v spominu, po katerem deset tisoči hrepenijo. Je to isti izraz, katerega so proslavljali beneški slikarji od Bellinija do Bonifazia, od Giorgiona do Tiziana, od Veronesa do Tiepola; pomenja pa tako potrdilo in tako hvalo življenja, da ne dopušča pozabiti tal resničnosti: pomenja tudi polni užitek življenja, ki se odreka prodiranju v globine duše in nikdar ne vprašuje po začetku ali koncu našega bitja. Čudno je in značilno za beneško ozračje, kako malo del, ki bi predstavljala Jezusovo rojstvo ali Križanje, je ustvarilo beneško slikarstvo, ko so prav te naloge tako značilne za firentinsko umetnost. Priznanje življenja in veselje nad bitjem zveni iz vseh beneških umetnostnih del, noben globlji problem ga ne moti, tople, pristrčne, vriskajoče barve, prepojene in ožarjene od luči ga izražajo. To velja prav tako za pristrčno, radostno liriko Giambellinija, kakor za čisto barvno poezijo Giorgiona, pa tudi za čudovito vzvišeno harmonijo Tiziana in prekipevajočo čutnost Veronesa.

Le eden je izven te skupine, le enemu izmed umetnikov se je posrečilo spoznati drugi, trpeči, boreči se, transcendentni obraz Benetk in ga izraziti v pretresljivih slikah: Tintoretto, osamljeni, borbeni slikar, je prodril začarani krog tradicije beneškega slikarstva in si ustvaril nov, lasten svet.

Proti koncu XV. stoletja so se omajale podlage beneškega svetovnega gospodstva. Njihova svetovna trgovina je doživela prvi grozni udarec: odkritje Amerike je povzročilo, da je postalo Sredozemsko morje celinsko morje in se je os evropske vevlastne politike premaknila na Atlantski ocean; že leta 1498 pa je sledilo še usodnejše odkritje morske poti v Vzhodno Indijo okrog Afrike po Portugalcih. S tem je bila zlomljena beneška samovlada v pomorski trgovini, ki se je razvijala doslej v Sredozemskem morju in je predstavljala hrbtenico beneške svetovne oblasti. Črta razvoja se je povesila navzdol, počasi, neizbežno in neizprosno se je bližal propad.

Toda šestnajsto stoletje ni prineslo Benečanom težkih skrbi in hudih bojov samo gospodarsko, ampak tudi zunanjepolitično. Komaj se je izmotala beneška republika l. 1509 s častjo sicer, toda izčrpana iz vojne proti cambraiški ligi, ki je združila vse sovražnike Benetk od papeža do cesarja, že so se dvignili zopet v orientu grozeči oblaki. Stari sovražnik Benetk, Turek, je zopet začel dvigati glavo. Republika se je sicer izmikala konfliktu, ko pa je papež Pavel III. proglasil novo križarsko vojno proti polumesecu, ni mogla odreči svojega sodelovanja. Morska bitka pri Prevesi l. 1538 se je končala s sramotnim begom krščanskega brodovja. In Benetke so plačale ta poraz: izgubile so Morejo. Komaj par desetletij pozneje je postal Ciper, ki so ga smatrali za ključ Levante, kljub junaškemu odporu Marcantonio Bragadina turški plen. Šele po tem dogodku, ko se je zdelo, da ni več sile, ki bi mogla zadržati polumesec na njegovem zmagovitem po-

hodu, se je združilo krščansko brodovje pod poveljstvom Dona Juana d'Austria z benečanskim pod poveljstvom Sebastiana Vernierja in je izvojevalo pri Lepantu dne 1. oktobra 1571 odločilno zmago nad turško mornarico.

S tem je bilo zaključeno stoletje groznega boja za biti ali nebiti beneške republike. Kljub skrajnemu napetju sil v zunanjih bojih pa pomenja prav to stoletje tudi višek beneške kulture. Prav cinquecento, šestnajsto stoletje, je namreč doba, v kateri so največji mojstri beneške umetnosti, Giorgione, Tizian, Tintoretto, Veronese, Lombardi in Sansovino, ustvarili svoja najodličnejša dela v slikarstvu in arhitekturi. Vendar je bil med njimi samo Jacopo Tintoretto rojen Benečan, on edini je tudi zaslužil, da odмира cela kulturna doba in on edini je zajel ta razrvani čas v njegovem zunanjem sijaju, pa tudi v njegovi notranji bolečini in najgloblji tragiki.

Rojen je bil Jacopo Robusti kot sin preprostega rokodelca, barvarja svile Giovannija Battiste Robustija v tistem znamenitem letu, ko so postavili med radostnim vzklikanjem množice nad veliki oltar cerkve de Frari Tizianovo Assunto — Vnebovzeto. Iz tako skromnih razmer je izšel »mali barvarček«, il Tintoretto, kakor so ga od zgodnjih let z rahlo ironijo imenovali, da poznamo danes samo leto njegovega rojstva 1518, ne pa tudi meseca in dne. Zgodaj je pokazal nagnjenje k slikanju in nekega lepega dne se je oče končno odločil in ga peljal k Tizianu, kateri ga je sprejel za učenca. Toda le kratko je ostal Tintoretto v mojstrovi delavnici. Prezrelemu dečku se je kmalu uprlo, da bi se pokoril tuji volji, pa naj bo to tudi volja kakega Tiziana. Po glavi so mu brodile smeje misli, in samozavestno in odločno je začel iskati lastnega pota. Kakšna bodo ta pota in kam ga bodo vodila, takrat še ni vedel. Le eno je bilo gotovo zanj, da se ne sme pridružiti čisto slikarski tradiciji; da se mora sicer opirati nanjo, da pa mora preko nje, ako hoče oblikovati svet, ki se je začel porajati v njem in klical po upodobitvi. Šel je k Andreju Schiavonu, čigar topli ton in svobodnejši način slikanja ga je mikal. Pri njem se je čutil manj vezanega, naučil se je tehnike slikanja na presni zid in je pomagal pri slikanju fasad palač, ki jih je žal uničilo s soljo prepojeno ozračje, in je od tega odličnega slikarja dosti pridobil tudi po barvni in dekorativni strani.

Michelangelo pa mu je razklenil obzorje. Slava velikega Firentinca je prodrla tudi do mesta med lagunami. V trgovini so se pojavili mavčni posnetki, ki jih je izvršil Daniele da Volterra po Michelangelovih skulpturah v Medicejski kapeli; Tintoretto jih je kupil, jih s posnetki slavnih antičnih kipov vred odnesel v svojo delavnico in začel po njih z vso strastjo risati. Ob njih se mu je odprl nov svet, smisel za formo, ki ga beneško slikarstvo, katero je imelo čut samo za barvni pojav, dosedaj ni poznalo. Za Tintoretta se je s tem pričela doba neumornega študija. Neprestano je risal, najraje po pla-

stikah v vseh mogočih položajih. Risal jih je pri vseh mogočih osvetljavah, da bi zajel igro svetlobe, prelivajoče se preko teles. Pridno je študiral anatomijo; oblačil je modele iz voska in mavca, jih postavljaj v nalašč za ta namen narejene majhne prostore z okni in tako opazoval na njih perspektivne efekte in učinek svetlobe v prostoru. Ker to še ni zadostovalo, je obešal lutkaste figure v vodoravnih položajih na strop, da je mogel risarsko študirati letanje in težavne skrajšave. Ponoči pa je postavljaj za odlitke kipov oljenke, da bi mogel loviti s svojim ogljem po plapolajočem sijaju povzročene begajoče sence, jarko osvetljava delov teles in njihove izgublajoče se obrise.

Tako se je priboril do risbe, ki je postala podlaga in pogoj njegovega slikarstva. Polagoma je suvereno obvladal najtežavnejše, najbolj smeje in skoraj bi rekli, da naravnost nemogoče sestave figur, ki jih občudujemo v njegovih stenskih slikah. Za vsa svoja dela je izvrševal kompozicijske skice, za vsako važno figuro posamezne študije in bil v tem najvestnejši med vsemi beneškimi slikarji.

Po teh študijah je spoznal svojo pot. Z izrazitim, pristno beneškim čutom za barvo, ki ga je še izostril pri Tizianu in Schiavonu, je začel slikati freske na društveni hiši arsenalskih delavcev in na skromnih privatnih hišah. Svoje oljne slike je razstavljal, kakor je bila navada, radi prodaje v Merceriji. Gledalci so osupnili, oglasile so se ostre kritike: saj to niso slike, to so samo poslikane skulpture in pobarvane risbe! Polagoma pa je zmagala sila, ki so jo ta dela vsebovala. Po smislu za trgovino izrazito k užitku nagnjeno, k praktičnemu usmerjeno ljudstvo je zaslutilo v delih mladega slikarja duhovno sestavino, ki je zmagala. »Kaj hoče, kam stremi?« so vpraševali kritiki, ki jih seve tudi takrat ni manjkalo, ko so ogledovali v Merceriji njegovo lastno podobo. Naslikal se je v družbi svojega brata. V roki je držal kipec, ki je pričal o njegovi strasti za plastično formo, brat pa je igral na citre. Obe postavi sta blesteli ostro obrisani pred nočnim polmrakom z zasanjanimi, nekam zagledanimi očmi. Ta slika, ki se žal ni ohranila, je pomenila njegovo izpoved, njegov program. Da ga izrazi v preprosti formuli, da bi že naprej odgovoril na vsa vprašanja, je baje zapisal na steno svoje delavnice: »Risba Michelangelova, barva Tizianova.«

Kmalu so se oglasili naročniki. Bile so to uprave cerkva in laiških bratovščin, zbirajočih se v tako zvanih »Scuole«, ki so se imenovale po svojih svetniških patronih. Te Scuole so bile po starogrškem vzoru združbe obrtnikov in niso zasledovale samo dobrodelnih ciljev, ampak so v njih razpravljali tudi o stanovskih interesih in njihovi obrambi. Tako je dobil Tintoretto od Scuole sv. Marka naročbo, naj naredi za njihovo društveno palačo ob Campu SS. Giovanni e Paolo stensko sliko. Kot pravi sin mesta sv. Marka, ki je svojega patrona skozi stoletja vdano častilo, njegov grob okrasilo s

čudovito baziliko n pod njegovim znakom, krilatim levom, zavojevalo svet, je prijel Tintoretto z vso vnemo svojega dozorevajočega duha za delo in ustvaril sliko, ki visi danes v beneški Akademiji, Osvoboditev sužnja.

Prizor se vrši na dvorišču sodne palače. Suženj, ki naj bi ga mučili, je obdolžen, da so ga molečega zalotili ob grobu sv. Marka v Aleksandriji in leži že slečen na tleh. Dva rablja ob njem se pripravljata, da mu posekata roke in iztakneta oči. Množica radovednežev je že zbrana, nekateri plezajo po stebrih navzgor, da bi mogli bolje videti, drugi se prerivajo naprej. Na desni čaka na vzvišenem podiju sodnik na izvršitev obsodbe. Naenkrat pa se razjasni nebo v nadnaravni rdečkasti svetlobi, in sv. Marko prileti z vihrajočo obleko nad morišče. Zdi se, da še slišimo šum oblek in krik množice, ko se ob prikazni svetnikovi mučilna orodja v rokah rabljev zlomijo in se zgodi čudež osvoboditve.

Slika, ki jo je ustvaril l. 1548 komaj tridesetletni Tintoretto, kaže že vse znake njegove prve slikarske dobe: ploskovita kompozicija slike, ki jo je gojila beneška renesansa in jo je skoraj izključno porabljal še tudi Tizian, je tu premagana in nadomeščena s prostorninsko kompozicijo. Široko se razprostira dvorišče, kjer se ne vrši dejanje, ampak dogodek, izražen v dramatičnem momentu skrajno povišane napetosti. Figure množice so risane s strastnim čutom za plastiko in predstavljajo kos življenja, ki je ohranilo vso svojo svežino in neposrednost. Magična sila prostorninskega sestava privlači gledalca, da se mu zdi, ko da je sam priča čudeža. Vendar je celota še odeta v soj bleščečih barv, po katerih dobiva učinkoviti dogodek nekaj teatralnega. Tizian še vedno oklepa mladega slikarja s čarobnim obročem svojega kolorita. Mogoče je prav to povod, da je slika doživela skoraj splošno priznanje in vzbudila občudovanje celo pri najintimnejšem prijatelju Tiziana in vsemogočnem kritiku Pietru Aretinu. Toda kolikor kaže kolorit še vedno odločilni vpliv Tizianov, prav toliko odseva iz plastičnega oblikovanja figur in stremljenja po monumentalnosti in dramatični razgibanosti enako močen vpliv Michelangela. V naslednjih delih je Tintoretto nihal med vplivom teh dveh velikanov, ki sta podvrgla skoraj vse sodobnike umetniški sili svojih del. Tintoretto se bori, da ne bi zapadel popolnemu, usodnemu vplivu enega izmed njih in da ne bi kakor drugi pokopal stremljenja po izrazu lastne osebnosti v manirizmu. Enkrat se vrača k ploskoviti kompoziciji, kakor v Polaganju v grob, Rešitvi Arsinoe ali v Lotu in njegovih hčerah. Pa se zopet na beneški način pokloni firentinskemu načinu, kakor v Prvem grehu ali Kajnu in Abelu, ki sta sedaj v beneški Akademiji. Enkrat ga mika grupiranje oseb in njih plastični volumen, kakor v Sv. Marcilijanu, drugič zopet Michelangelove vizije.

Značilen primer za ogromni vtis, ki ga je naredil Michelangelo na mladega Tintoretta, sta dve stenski sliki v prezbiteriju cerkve

Madonna dell'Orto, Češčenje zlatega teleta in Poslednja sodba (sl. 23). V gornjem delu slike sodbe sta Kristus in Marija na temnih oblakih, obdana od navzgor stremečih svetnikov in angelov. V sredi pada z uničujočo močjo peklenska reka čez jez v globino, da bi zajela pogubljene, katerih nekateri so že zopet dobili svojo telesno obliko, drugi pa molijo iz odprtih grobov svoje mrtvaške lobanje in tako nudijo pretresljivo sliko vstajenja mesa, in jih odplavila v pekel. Telesa se prevračajo, padajo, beže in obupano oprijemljejo drug drugega. Njihovi kriki tonejo v šumeči reki, samo kretnje in roteče roke nam pričajo o groznem trpljenju. Monumentalna sila kompozicije, pretresljiva terribilità, se izraža že v tem plastično modeliranem klobčiču teles. Manjka pa plastične enotnosti, manjka urejajoče sile in prisiljeni smo misliti takoj na Michelangela, čeprav se že v tem delu jasno kaže globoko nasprotje med obema. Kajti pri Michelangelu prevladuje formalni princip, ki daje njegovim figuram statuarično plastičnost, pri Tintoretu pa se uveljavlja že stilistična vloga luči, ki stremlje k sintezi oblike in barve.

Kakor bi se bil Tintoretto po tem delu, ki mu njegove moči še niso bile dorasle, utrudil, se zdi, ko opazujemo, da se je nato zopet posvetil problemu barve v smislu beneške tradicije. Bleščeča naga telesa, ležeča na žametnih posteljah, ali počivajoča v pokrajini ga zopet mikajo zaradi svetlobne in barvne kompozicije. Iz tega časa je Suzana v kopeli v dunajski Nar. galeriji (sl. 27): romantično nadahnjena park v poznih popoldanskih urah. Suzana se je pravkar okopala in sedi na robu kopalnega bazena; na njegovi levi strani pa se razteza do srednjega ozadja, kakor da jo varuje pred pogledi radovednežev, ograja iz cvetočih rož, tam pa se leno zibljejo na ribniku, obdanem od brez, gosi. Žena ima svojo levo nogo še v vodi, desno pa je začela pravkar brisati z blesteče belim platnom; dvignila je glavo in se pogledala v zrcalu, ki visi na ograji. Njeno telo blesti v večernem solncu, se odraža od temnozelenega ozadja ograje in se zdi, da je iz motnega beneškega zlata. Medeno rumeni lasje so razčesani v kite, da se ne bi omočili pri kopanju. Ob nogah so v travi raztreseni srebrni toaletni predmeti. Prepričana je, da je sama in opazuje z rahlo otožnostjo svojo zrelo lepoto, ki je po kopeli še bolj sveža. Toda že se plazi po trebuhu eden starcev neopažen za ograjo v bližino in uživa z očmi njeno bujno lepoto, drugi pa je manj drzen in se je ustavil na koncu ograje opazujoč lepo ženo iz daljave. Tintoretto je ustvaril s tem delom sliko čudovitega razpoloženja in posebne nežnosti. Pokrajina, ki je spredaj, ugaša, se razteza preko osončenih in osenčenih lis daleč v ozadje in diha globoko naravno poezijo. V ti sliki je Tintoretto na najbolj rafiniran način izrabil svoje svetlobne študije na blestečem telesu, na platnu, na glavi starčevi, na osvetljenih lisah pokrajine, vendar pa zraven še zvenijo tizianski toni, še vedno se nam

predstavlja Tintoretto samo še kot slikar, ki obvladuje vsa tehnična sredstva in ustvarja s tem, da jih brez težav porablja, prekrasno sliko.

Po tej priči pristno beneške tradicionalne barvne umetnosti se je vrnil Tintoretto, ki ni bil nikoli zadovoljen sam s seboj in je neprestano iskal novih potov, k prostorninski kompoziciji in razgibanim prizorom; poleg drugega je tedaj naslikal ogrevajočo lepoto *Svatbe v Kani* v cerkvi S. Maria della Salute in dramatično *Prikazen sv. Marka*, ki visi v beneški Akademiji. Obe kažeta toliko zrelost in jasnost v prostorninski kompoziciji, v stilistični porabi svetlobe in v sestavljanju skupin, da v tem smislu daljnji razvoj skoraj ni bil več mogoč.

Tako je prišlo l. 1560 do popolnega preobrata v slogu in ustvarjanju Tintoretta. Še dalje sicer upošteva tako ploskovite kakor prostorninske kompozicije, toda medtem ko je bil prej glavni motiv v plastični obdelavi figur monumentalne kompozicije ali v barvnem problemu osvetljenih teles, se uveljavlja zdaj ritem valujočih črt in se družita monumentalnost in gracija v novo lepotnost. V tej dobi nastajajo dela tako zvanega »muzikaličnega sloga«, kjer potekajo črte mehko preko obrisov in oblin teles in jih spajajo v prijetnem ritmu, ki izraža vso strast Tintoretta za muziko. Sem spada prekrasna *Madonna dei Camerlenghi* v Akademiji, kjer se družijo opojni barvni toni z muziko linij; tej vrsti pripadajo tudi stenske slike v Anticollégio palače dožev, ki pomenjajo višek tega sloga. Opazujmo n. pr. *Svato Ariadne* in *Bakha*: Ariadna se naslanja veličastveno ob skalo sredi morja, ki se v zelenkasti bleščobi izgublja v ozadje. Z desnico se opira, levico pa izteguje, da sprejme prstan od Venere, ki je priletela v čudovitem zaletu, da položi nevesti venec iz zvezd na glavo. Mladostni Bakhus, ki je ovenčan in opasan z listi vinske trte, stoji na skali in nudi s preklonom svoji boginji zaročni prstan. Toplo se odražata prekrasni, ne bujni, čeprav močni telesi obeh ženâ s svojim jantarjevim tonom od bronaste dečje lepote Bakha. Mehko se preliva luč preko teles, ki tvorijo s svojimi linijami in krivuljami krožno kompozicijo, katere os se nahaja v treh približujočih se rokah. Koliko ogromnega znanja in študija je bilo potrebno za to lahkotno, skoraj samoumljivo gotovost obdelovanja teles, nam je danes skoraj nerazumljivo. Barvni toni te slike ne prekipevajo, ampak se motno pridružujejo s plavino neba, zelenjem morja in rumeno barvo figur linearni muziki teles, ki se kopljejo v bleščečem svetlobnem ozračju in predstavljajo ritmično lepoto nepozabnega vtisa. Tintoretto, ki je črpal iz najrazličnejših snovi, iz mitologije, zgodovine, starega in novega testamenta, alegorije in svetniške zgodbe, reprezentativnih prizorov in portretov, si je ostal v vsakem delu zvest: nikdar se ni prilagodil snovi, ampak jo je prisilil, da se je uklonila njegovemu duhovnemu svetu. Tako je tudi v ti sliki mitologija samo pretveza, da Tintoretto proslavi svoje rodno mesto: Ariadna ni nihče drugi kakor Benetke, kraljica,

ki se poroča z večno mladim morjem, in ji boginja izroča venec svobode in moči.

Najglobljega in najzaupnejšega, kar je mučilo dušo Tintoretta in ga sililo, da je hlatal od enega dela k drugemu, pa doslej še ni izrazil. Na njegovi poti je vedno bolj zrelo spoznanje, da je popolna sinteza Michelangelove risbe s koloritom Tizianovim, to se pravi sinteza sveta forme s svetom barve v smislu tradicionalne osvetljave, nemogoča. Kajti pri Michelangelu si je forma pokorila vsak figuralni element, linija je prevladovala nad barvo, ki ni imela prav za prav druge naloge, kakor da je poudarjala plastični izraz. Pri Tizianu je bilo narobe: formalni princip se je pokoril kolorističnemu, linija se je razkrajala v barvnem tonu. Pri Tintoretu je prodrlo prepričanje, da svetloba ne more imeti samo funkcije, da ustvarja barvne tone in jih ureja, ampak, da more kot edini vir življenja tudi sama obvladati vso kompozicijo ter si pokoriti kot glavni činitelj slike formo in barvo, s čimer ustvarja nov monumentalno dekorativni slog vizionarnega značaja. K temu spoznanju mu je pomagal edinstveni značaj njegovega rodnega mesta. Seveda si ga ne smemo predstavljati v moderni razsvetljavi, ki mu je vzela vse skrivnostno, ampak misliti si moramo Benetke, ko obstoji vsa razsvetljava še iz oljenk, bakel in sveč. Takrat je pomenjala pot skozi labirint malih kanalov pri poznem mraku ali ponoči fantastičen doživljaj. Ko je padla iz vhoda kake palače luč rezko na vodo, prerezala temino in so sence prhale nazaj k stenam; ko je globoko iz soteske kanala priveslala nasproti barka in je plesoča luč bliskovito vzplamenevala na vodi, pa takoj zopet gasnila za oglom; ali kadar je hitela množica ljudi preko mosta, kakršnih stotine preprezajo mesto podobno pajčevini, in so sence padale pošastno preko mostov, je opazil Tintoretto, ki je študiral svetlobne pojave v mračnih in nočnih kanalih, da umetna luč spreminja resničnost in jo pretvarja v vizijo. Obogačen s temi skušnjami je pustil Tintoretto odslej, da je luč neovirano zagospodarila v njegovih slikah.

S tem se je pričela najzrelejša doba njegovega umetniškega snovanja, ki ni bilo prekinjeno prav do njegove pozne smrti in je izrazil v nji vso svojo osebnost v pristnem lastnem načinu v genialnih slikah. V tej osebnosti pa je treba iskati ključ k njegovi umetnosti.

V Benetkah, kjer so se vdajali slikarji, arhitekti, pesniki, učenjaki, kralji in knezi, plemiči in državniki najbolj čutnemu opoju in so plesali okrog zlatega teleta, je živel Tintoretto kot asket, osamljen in zapuščen, daleč od velikega sveta. Nikdar ga ni bilo videti pri praznovanjih in pojedinah, nikdar ni užival z lepimi ženami ob muziki in petju kakor Tizian, Aretino, Veronese in Sansovino tako pogosto in tako rade volje. Tintoretu je bila edino veselje umetnost, v njej se je spočival njegov iskri duh, samo zanjo je živel. Z vso zvestobo, ki jo je zmožen Benečan, je ljubil svoje mesto, bil pokorno vdan Signoriji in se je veselil, če je mogel za slavnostne dvorane palače

dožev vsaj zastonj slikati. Nikdar se ni pehal za denarjem in se je pomilovalno smehljal nad malenkostno poželjivostjo po denarju in skopostjo, zaradi katere je bil znan Tizian; vse časti je vljudno, a odločno odklanjal in tudi poplemenitenja iz rok Henrika III. ni sprejel. Ni se hlinil zaradi naklonjenosti, nobenemu se ni laskal, nikogar ni zavidal; proti zabitežem je bil zbadljiv, s prijatelji pa bratsko ljubezniv. Malo je govoril, zato pa je tem strastneje ljubil in igral muziko. Kakor nobeden izmed slikarjev je iskreno doživljal usodo svojega rodnega mesta, trpel je ž njim vso sramoto porazov in vse udarce usode, ki so prav v njegovem času zadeli Benetke, ter trepetal ž njimi v borbi za obstoj. S pristno beneško samozavestjo je občudoval kulturni in umetnostni napredek Benetk, ni pa zatiskal oči tudi pred slabimi stranmi tega sijaja. Prepojen z globoko ljubeznijo do ubogih soljudi, ki so stanovali v temnih uličkah, kamor sonce nikdar ni posijalo, je poznal vso telesno in duševno boleost nižjih slojev, katero so tolikokrat in tako težko obiskovale vojska, glad in kuga. Odkar se je že v zrelejših štiridesetih letih svojega življenja poročil, je živel samo za svojo družino in svoje delo ter si je kupil daleč od Trga sv. Marka in Velikega kanala v ubožni okolici cerkve Madonna dell'Orto hišo, da bi mogel tam še bolj samotno živeti in prav od blizu prisluškovati bitju srca revnega ljudstva, čigar sin je bil in tudi ostal. Bil je globoko veren in se je pridružil najmočnejšemu duhovnemu gibanju svoje dobe, protireformaciji, ter se trudil, da bi jo v svojih delih izpričal. V njegovi razburkani umetniški duši se je porodilo počasi hrepenenje po nadzemeljskem in neskončnem. V duši, ki je videla toliko gorja in revščine okrog sebe, se je vzbudila v njem volja dati soljudem v tolažbo in veselje najboljše, kar je imela — umetnost. V tem daru se izraža višek, nesmrtna slava Tintorettovega življenjskega dela. Da tega uresniči, se mu je kmalu in pravočasno nudila priložnost.

Za cerkvijo de'Frari je nastala v XVI. stol. krasna stavba. Laična bratovščina, vplivna Scuola Grande di San Rocco, je naročila načrte za svojo palačo pri Bartolomeu Bon. Sante Lombardo in Antonio Scarpagnino, ki je dozidal drugo nadstropje, sta jo izvršila in ustvarila po bogati dekoraciji fasade mogoče arhitektonsko najenotnejšo beneško palačo, ki vzbuja vtis pravljične lepote. Tesno ob palači stoji bratovščinska kapela, v kateri počivajo ostanki velikega svetnika in požrtvovalnega tolažilca kužnih, sv. Roka.

Ko je bila društvena palača končana, je sklenil l. 1564 predsednik bratovščine, podprt z dvetretjinsko večino odbora, naročiti Tintoretu, da poslika stene in strop v zgornji dvorani, ki zavzema vso dolžino poslopja. Pozneje so naročili pri njem tudi poslikanje spodnje dvorane. Po neumornem trideset let trajajočem delu, ki priča kar o nadčloveški vztrajnosti, je ustvaril Tintoretto v 66 slikah, s katerimi je okrasil Scuolo di San Rocco, eno izmed največjih del evropske umetnosti.

Slike, ki jih je Tintoretto tu ustvaril, se nam zde sinteza starega in novega testamenta in predstavljajo v mogočnih prizorih iz sv. pisma vse trpljenje in hrepenenje človeštva in njega odrešitev po Sinu človekovem. Organska enotnost spaja množino umetnin, kjer se veže ena slika simbolično z drugo in se celota gradi v veličastno skupno zasnovo. Naša razprava bi se preveč raztegnila, če bi hoteli vse opisati in razložiti, zato smo izbrali najbolj značilne, ki dajo dosti jasno sliko o celoti.

Kot podobo Vstajenja Kristusovega vidimo tu iz stare zaveze Jono v podobi dosledno modeliranega akta, osvetljenega po nadzemeljski svetlobi. Ko ga je po treh dnevih izbljuval kit na breg, posluša sedaj ukaz Boga Očeta; njegova levica, ki molí iz osvetljene ploskve slike ven, se zdi, da hoče odvrniti grozo, ki se zbira nad Ninive in je popolnoma v senci. Za njim bruhajo nosnice grozne ribe ogenj v temo. Na levi se sklanja Bog, čigar glava se plastično odraža v siju, in govori ž njim. Prizor predstavlja tole mesto iz svetega pisma: »In Gospod je govoril k ribi in ga je izbruhnila na zemljo. In oglasil se je glas božji drugič k Jonu: Vstani, pojdi v veliko mesto Ninive in povej pridigo, ki ti jo narekujem...« Dvogovor neznanske veličine, čigar posledice bodo usodne, dvogovor tolike globine izraza, da je kar nemogoče prekositi jo!

Sledijo na stropu zgornje dvorane trije veliki čudeži starega testamenta. Najprej Zbiranje mane (sl. 20): Hribovita pokrajina ob jutranjem času, ko prodirajo prvi sončni žarki izza hribov težke oblake in osvetljujejo figure. Po strašnih dnevih gladu lovi vse s hvaležnimi pogledi nebeško hrano, celo mojstrsko študirano skupino ovac vidimo, kako obrača glave, da bi se poživila s kosmiči mane; med drevesi so razgrnili kar veliko preprogo. Na levi stoji krasen mladenič, ki se obrača nazaj, na desni pa izteza mogočna postava Mojzesova, obrnjena k nam s hrbtom, roko v globino. Obe figuri vzbujata po svojih stojah vtis globine, na obeh, na polnagi in na oblečeni figuri, vidimo, da sta umetniško izdelani glede na učinke svetlobe in sence. Visoko nad preprogo se prikazuje v tesnini med oblaki Bog Oče in milostno zre na svoje ljudstvo.

Zapustimo za trenutek Scuolo San Rocco in podajmo se na otok San Giorgio Maggiore, nasproti palači dožev, kjer krasita prezbiterij cerkve dve glavni deli Tintorettovi iz njegovih zadnjih let. Zopet Zbiranje mane (sl. 26). Vendar kako se razlikujeta od prejšnje pojmovanje in slog! Tu je zbiranje mane že končano, le v ospredju vidimo še po tleh bela zrnca, ki jih skoraj nihče več ne pobira. Ljudstvo se je nasitilo in se vrnilo zopet k vsakdanjim opravkom. Naslikane so šivilje, perice, predice, kovači, poljski delavci, gonjač z oslom in učenjaki: Hvala vsakdanjega dela, ki se more mirno razvijati samo, če je zagotovljen vsakdanji kruh; globoko socialna poteza torej, ki bi spadala kar v naš čas! Stilistično je ta slika mogoče višek Tintorettove umetnosti; svetloba razdeljuje terasasto pokrajino in figure

enakomerno in jih ureja tako, da doseza najvišjo organično enoto, ne da bi dejanje koncentrično upodobila. Tudi tu jasno vidimo, kako gospodari svetloba sama kot edini, absolutni element kompozicije in se ji popolnoma pokorita barva in linija.

Sledi drugi čudež, Mojzes priklič vodo iz skale — slika ogromne veličine. Mojzes je pravkar priklical iz skale vodo, ki se v treh mogočnih curkih zliva na množico, mučeno od žeje. Prerok se še vedno dotika s palico skale in se obrača z dostojanstvenim mirom k ljudstvu, ki se drenja v dramatični razgibanosti k skali, da bi ujelo vodo. Desno spodaj v kotu vidimo pretresljiv prizor nesebične ljubezni: Mati, ki je vsa izžejana čakala na čudež, nudi detetu, ki ni moglo zdržati, svoje prsi in se ne meni niti za vodo več, čeprav so njene ustnice vse izsušene. Kot globoko premišljeno nasprotje te požrtvovalne ljubezni pa je naslikana v ozadju v izsušeni puščavski ravnini bitka z Amalehiti. Visoko gori pa počiva na mračnem oblaku Bog Oče kot Jehova, kot spoštovanje vzbujaajoča vsemogočnost, kot prasila, iz katere se hrani vse svetovje, in dviga sliko do nadzemeljske monumentalnosti.

Sledi tretji čudež. Ozdravljenje po bronasti kači (sl. 22), v katerem je Tintorettovska *terribilità* dosegla vrhunec. Samo spodnjo polovico vidimo. V gornji plava Bog med grozečimi oblaki nad tragedijo, ki se godi spodaj. Na sedlastem pobočju, kjer je na levi vzpetini obesil Mojzes zdravilno kačo na križu podobno deblo, bijejo bežeči, zvijajoči se in po tleh valjajoči se ljudje obupen boj s smrtjo. Med temi klopčiči teles se dvigajo strašne, grozo vzbujaajoče krilate kače z okroglimi, srepimi očmi in zadirajo svoje strupene zobe v bleščeče človeško meso. Desno spodaj pada skozi odprtino v gorovju pogled v ravnino, kjer divja v taborišču Izraelitov pravtako kačja šiba božja. Z vso prepričevalnostjo kaže Mojzes na zdravilno bronasto kačo, podobo križanega Jezusa, isto ponavlja z obupno kretnjo žena zgoraj: toda le malo število verujočih se vleče navzgor, malodušni in nezaupni pa padajo kot žrtve te strašne smrti.

Okrog teh treh glavnih slik so nanizani še drugi prizori iz starega testamenta, vsi med seboj vsebinsko povezani. Toda nam se mudi k novemu testamentu, iz katerega omenjam kot prvo sliko Marijino oznanjenje (sl. 17): V sobi polrazpalega palazza je sedela Marija in čitala. Naenkrat je priletela v sobo od leve snežno bela golobica, ki jo je spremljala živahna skupina angelov, med njimi nadangel Gabriel v obleki, ožarjeni od zahajajočega sonca, ki ji sporoča naročilo Gospodovo. Začudenje in strah sta prešinila devico, ki je spustila knjigo v naročje in plašno stegnila roke. Levo v dvorišču je razpadla kolarnica, pred katero opravlja Jožef, ki ne sluti, kaj se dogaja, svoje delo. Čudovit kontrast: tu vsakdanje življenje skromnega rokodelca, tam, samo nekaj korakov oddaljena, nebeška vizija blagoslovljene. Oba svetova pa družijo luč v podobo, polno prisrčnosti in zavzetja, kakor v kaki srednjeveški sliki.

V izredno lepi večerni pokrajini si je zamislil Tintoretto Beg v Egipt. Prozorno in vonljivo se preлива zrak čez polja in palme, čez gričevje in grmovje, kakor bi ga bil pravkar razčistil dež. Trudna in ugnana, izčrpana na begu je obstala sveta družina, ko se je približal mrak. Jožef je že odložil v travo brašno in palico in zadržuje oslička. Marija s spečim Detetom se pripravlja, da previdno stopi na tla. Njen obraz je veder, niti senca utrujenosti ga ne mrači. Desno, daleč spodaj na polju so ljudje pred kmečko hišo še pri delu. Tiho šumi listje v večernem vetru, nad vsem veje dih naravne poezije in trpljenje brezdomne, od strahu gnane rodbine se umika vzvišeni lepoti.

Globoko nasprotje k tej sliki nam nudi Čudovito ozdravljenje ob ribniku v Bethsedi. Pred nami je z vejevjem pokrita odprta kopalnica, kakršnih je bilo ob Tintorettovem času mnogo. Okrog vodnega korita so trpeči, ki iščejo zdravja v čudodelni vodi. Na desni se sklanja Odrešenik milostno k nesrečni materi, ki drži v naročju bolno, krasno raščeno hčer in dviga njeno krilo, da mu pokaže rane na nogah. Proseči pogled ima polna vere uprt v Jezusove ustne in čaka na zdravilne besede, ki jih je pred kratkim slišal na protinu bolni in ozdravel: »Vstani in hodi, odpuščeni so ti grehi.« Z globokim simboličnim pomenom nam Tintoretto ne predstavlja čudeža samega, ampak poudarja v tem prizoru samo ozdravitev telesne bolezni po duhovni sili, ki izvira iz vere.

V vzvišenem prizoru Zadnje večerje (sl. 25) nas vodi Tintoretto v dvorano, kjer sprednje in zadnje stopnice odmikajo prostor v idealno daljavo. Poševno je postavljena v globino miza. Na zgornjem koncu mize sedi Jezus in nudi preko v naročju mu počivajočega Janeza Petru sv. hostijo, ostali apostoli pa razpravljajo razburjeno in ogorčeno o njegovih besedah o izdajalcu. V ozadju je kuhinja, v ospredju pa sedita mož in žena, ki predstavljata s svojim mirom kontrast živahni družbi pri mizi, simbolično pa pomenita ubogo človeštvo, kateremu je Jezus prvemu naklonil svojo ljubezen.

Pojdimo sedaj še enkrat v San Giorgio preko Kanala in si oglejmo drugo Zadnjo večerjo (sl. 19), ki jo smatramo kakor Zbiranje mane za eno zadnjih del Tintoretta. V prejšnji sliki Zadnje večerje je Tintoretto še upošteval resničnost prostora, tu pa se je spremenil nočni prizor v mračno grandiozno prikazen in je v najvišji meri stopnjevan do sanjske vizije. Nejasen je prostor, skoraj da nima mej, samo ena edina svetilka ga osvetljuje. Poševno stoji miza od leve proti desni, tako da padajo desne figure v diagonalo ž njo. Pravkar je Kristus izgovoril besede: »Vzemite in jejte, to je moje telo«, in umaknile so se stene, v prostoru se je prikazala skupina angelov, svetniški nimbi Krista in učencev pa so zažareli in napolnili prostor z nadzemeljsko svetlobo. Po valovih senc plavajo angeli in vse prisotno je obvladalo gibanje. Kristus je vstal in obhaja svojega ljubljenca, Janeza, na desni v ospredju pa se služabniki in služabnice še vedno ukvarjajo s pripravljanjem jedi in se prav nič ne zavedajo, da se sedaj deli

druga, božanska hrana. Zopet opažamo med levim in desnim prizorom globoko pomembne kontraste, trditi pa si upamo, da ni nikdar noben slikar tako srečno postavil nasproti resničnosti sprivnostnemu in vsakdanje zemeljskega nebeškemu, kakor se je posrečilo Tintoretu v tej podobi, katero je z neverjetno genialno močjo ustvaril na kraju svojega življenja.

Preden preidemo k trpljenju Kristusovemu, si oglejmo še eno sliko, ker je polna etične veličine in skrivnostne lepote, S v. M a r i j o E g i p t o v s k o (sl. 21), kateri je naslikal v isti dvorani kot dvojnico Marijo Magdaleno. Na prvi pogled ne spoznamo zveze med to sliko in slikami iz starega in novega testamenta, razumemo jo pa, kakor hitro smo doumeli Tintorettovo idejo, da bi zajel vse fizično in duševno trpljenje človeštva in njegovo odrešitev. Ta slika namreč predstavlja skupno z ono Magdalene zmago odpovedi nad čutnim užitkom, duha nad mesom. Pred nami je orientalska, fantastično osvetljena pokrajina. Na podnožju gore leži mesto, kamor vodi v velikih ovinkih široka cesta. Spredaj žubori potok. Svetloba se vliva skozi oblake, curlja čez vrhove dreves in po deblih, se razliva preko ceste in trepeti na valovih pred nogami male, nežne deklice, pred katero se je doslej preklanjala vsa Aleksandrija, Pariz starega veka. Magdalena se nam ne predstavlja kot spokornica, kakor jo poznamo iz del baročnih umetnikov, ampak kot skesana grešnica, ki je našla v Bogu svojo srečo. Ne kaže se nam kot bujna, sentimentalno čutna žena, ki koprneče ponuja svoje telo in se poigrava z mrtvaško glavo, ampak kot čisto, prav majhno bitje, ki pa je notranje tako veliko in vzvišeno, kakor more biti velika samo zmaga malega človeškega sveta nad slepo, elementarno, mrko naravno silo.

Samo dve sliki iz vrste, ki smo jo izbrali za našo razpravo, si oglejmo še pred viškom Tintorettove umetnosti, Križanjem. Prva je Kristus pred Pilatom, kjer se je ravnokar končalo zasliševanje in je vse objelo kot svinec težko molčanje. Pred nadzemljsko močjo, katera veje iz izmučenega Kristusovega bitja, se nihče ne gane. Sliši se samo curljanje vode, ki jo vliva služabnik Pilatu čez roke. V bleščeče beli obleki, ki visi brez življenja na izsušenem telesu, stoji Kristus pred sodnikom, ki se obrača stran, kakor bi se sramoval. Tako stoji brezmočna Pravica pred slepim Zakonom, ki ga obdajata razkošje in sila. Tako pa brezmočna Pravica nemo sicer, a tembolj zgovorno obtožuje Zakon. Nikdar niso bile umetniško tako resnično izražene besede svetega pisma »In luč v temi« kakor v ti sliki, katero pretresa najgloblja tragika.

Druga slika je Pot na Golgoto. Počasi sope žalostna procesija na goro. Na spodnji stezi vidimo oba razbojnika, zgoraj na zadnjih stopinjah svojega križevega pota pa vleče Jezus svoj ogromni križ po tleh, da se zdi, da se bo zopet zgrudil. Z vso krvoločno močjo stopa pred Njim možak in ga vleče z vrvjo okrog vratu kakor tovarno

živino. Nepopisno, nemo trpljenje, ki ga podčrtuje brezbriznost radovednežev in surovost možakarjev, veje iz slike.

Križanje (sl. 24), ki je bilo slikano celo desetletje pred ostalimi slikami v Scuoli San Rocco in stilistično ne pomeni zadnje besede Tintorettove kakor opisani monumentalni deli v San Giorgio, predstavlja vendar višek Tintorettove umetnosti. Prizor z množico, katerega sila in enotnost doslej nista nadkriljeni, se gnete na sliki. Kljub temu pa ga oko spoznava in objema v vseh podrobnostih. Na trikotni, ostro osvetljeni skalnati plošči je v prednjem oglu, ki štrli daleč v ospredje in vzbuja vtis precejšnje globine, postavljen križ, os, okrog katere se vse vrti, idealno žarišče vsega, kar se dogaja. Od polkrožne gloriole ožarjen visi na križu Sin človekov, ki je pravkar izrekel besede: »Žejen sem«. Takoj hiti možakar na lestvi pomakat gobo v žolč. Desno na tleh leži križ enega izmed razbojnikov, ki se besno brani križanja. Zadaaj in ob strani so vojščaki, jezdec, radovedneži. Spredej na desni koplje mož luknjo za drugi križ. Takoj na levi odtod kocka skupina drugih na bregu brezskrbno in neopaženo za Kristusovo obleko. Na levi so drugega razbojnika že privezali na križ, katerega postavljajo pokoncu. Oni, ki je našel milost pri Kristusu, obrača s križa svoj krvavi obraz ves vdan h Kristusu. Zadaaj sedi na konju rimski stotnik in opazuje sklonjen naprej dogajanje. Levo od njega je zastavonoša z rimsko vojno zastavo. Pa zopet radovedneži, jezdec, kamele. Nad vsem pa mesto Jeruzalem. Pod križem skupina žalujočih žena, Janez, katerega oko se srečuje z Jezusovim, in Jožef iz Arimateje, klečeč s prekrižanimi rokami pred Materjo božjo, ki se je od bolečine zgrudila. Nad to skupino se temno dviguje Magdalena, ki gleda z razprostrtimi rokami k svojemu Rešeniku, a mu ne more pomagati. Nepopisna boleost te skupine, h kateri se Kristus sočutno sklanja, je prevpila šum množice, kričanje najemnikov, udarce kladiva, povelja, cepetanje in sopihanje konj. Vsaka posamezna figura tega ogromnega prizora, vsaka podrobnost je vestno izvršena, strahotno mračna luč sončnega mrka pa obvladuje, urejuje, združuje in stopnjuje vse z mogočnim patosom do tragične veličine dela, ki spada formalno in vsebinsko med najpomembnejše umetnine vseh časov. S tem zaključkom ne stoji Scuola San Rocco samo enakovredna ob Sikstinski kapeli v Rimu, ampak jo celo prekaša po organski zasnovi, ki družni v enoto množino 66 slik.

Takole opisuje to delo Henry Thode: »V tri čudeže je strnjena zgodba odrešitve iz človeške bolečine. Iz starega testamenta so to prizori, Mojzes izvablja vodo iz skale. Dež v podobi mane in Bronasta kača; njim odgovarjajo trije dogodki iz novega testamenta, Krst, Zadnja večerja in Križanje. Troje telesnih bolesti, Žeja, Glad in Bolezen, je postavljenih nasproti trem duhovnim in duševnim dobrinam: žeja po resnici, glad po ljubezni, odrešitev od smrti. Trem telesnim boleznim odgovarja v starem testamentu voda, ki privre iz skale, kruh, ki dežuje izpod nebes, ozdravljenje po bronasti kači. Moč vode,

ki opira grehe, se javlja v zakramentu svetega krsta, moč kruha v zadnji večerji, odrešenje od smrti v križanju in vstajenju Gospodovem. Troje kraljestev je postavljenih drugo na drugo: svetno kraljestvo, kjer naj vlada ljubezen do soljudi, čudežna vladavina božja v starem testamentu, ko je Bog tešil telesne bolečine izbranega ljudstva, in kraljestvo Kristusovo, ki daje človeštvu moč in sredstva, da se odreši greha, duševne bolečine in duševne smrti.«

Po tem delu stoji Tintoretto pred nami v vsi svoji strašni veličini (*terribilità*). Tu je napravil zadnji, odločivni korak do upodabljarja sveta: svoje dogodke je iztrgal resničnosti in jih prestavil v vizijo, ki ne pomeni neomejene domišljije, ampak elementarno, vse materialnosti oropano življenje. Tu ni več opojnih barv, ampak skrivnostna nasprotja med svetlobo in senco, ki grebejo po slikah kakor bliski in jim dajejo magično moč. Tudi prostor ni več omejen; ni več dvoran in dvorišč, kjer bi se odigrali ti v množicah zasnovani dogodki iz zgodbe trpečega, gladujočega, žejnega in borečega se človeštva, ampak pokrajina, ki se razteza v neskončnost kakor pravljичno megleni kosmos. Sledeč temu nagonu si zamišlja Tintoretto svoje prizore v mraku, v poltemi in v nočeh, da tako izrazi vizije, ki ga mučijo in silijo, da jih uresniči; zanj so te vizije bolj resnične kot resničnost sama in le po njih more s sebi lastnim izrazom sporočiti človeštvu, kar ga muči. Sedaj svetloba ne poigrava več po telesih, ne seva več skozi bujno meso in napete mišice, ampak bega po slikah jarka, ublažena, begajoča, reže prostor, mu daje obliko, veže ljudi v skupine, pa jih zopet ločuje. Ljubkost pregibov, ki je bila lastna prejšnjim delom, melodija, katero je tako ljubil, se umika sili, patosu, etični *terribilità*.

V nenavadno poduhovljenem lastnem portretu, ki visi sedaj v Louvru, se je Tintoretto sam upodobil. Z velikimi, zastrtimi, trudnimi očmi gleda v svet, z očmi, ki so videle najgloblje in najbolj skrivnostno; tak je bil Tintoretto na kraju svojega življenja in svojega stoletja, ko je l. 1594 umrl kot glasnik tistih drugih Benetk, o katerih svet tako malo ve; oblikoval je ta drugi obraz Benetk, ki sta mu dala življenje borba in trpljenje, stiska in žalost, omahovanje in odrešenje in ga dvigal s svojo umetnostjo iz opajajočega tkiva barv in luči iz uživanja in veselja visoko v transcendentalne višine, kjer se prikazuje človeški duši zadnja, večna luč...

(Iz nemščine prevedel Fr. Stelè)

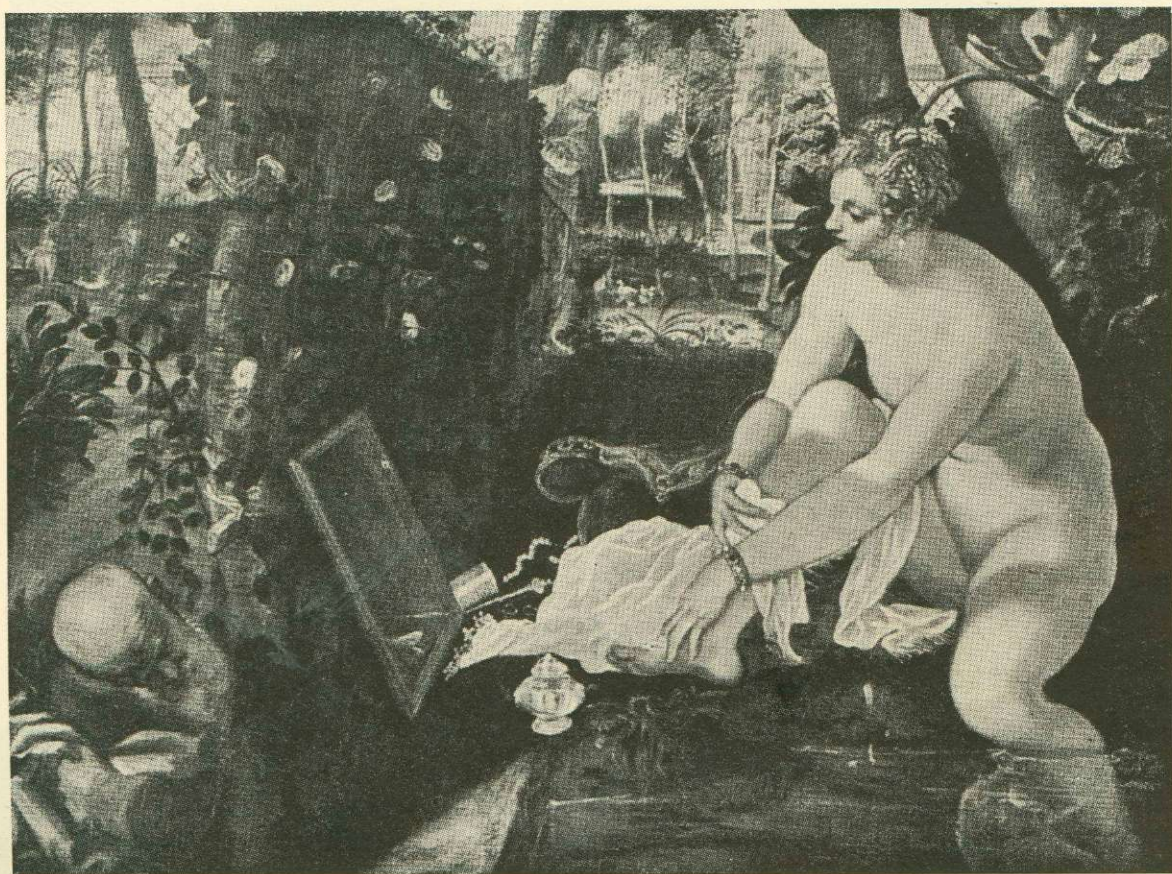
Sl. 24. JACOPO TINTORETTO, KRIŽANJE (Benetke, Scuola S. Rocco)

Sl. 25. JACOPO TINTORETTO, ZADNJA VEČERJA (Benetke, Scuola S. Rocco)

Sl. 26. JACOPO TINTORETTO, ZBIRANJE MANE
(Benetke, San Giorgio Maggiore)

Sl. 27. JACOPO TINTORETTO, SUZANA V KOPELI (Dunaj, Nar. galerija)

NAVZKRIŽJA IN NASPROTJA

Ze nekaj časa leži nad našim kulturnim prizadevanjem čudna teža; ne moremo si prikrivati, da je naša katoliška skupnost zlasti v kulturno-vzgojnih zadevah prepojena z nezaupanjem, zagrenjenostjo in nasprotovanjem. Posebno ob pismu Edvarda Kocbeka »Enemu izmed ozkih« (DS 1935, št. 3) se je pokazalo, da so med nami velika nesporazumljenja glede osebne oblikovanosti, glede življenjske pripravljenosti, glede sredstev v javnem delu in tudi glede poravnavanja nesoglasij med seboj. Vse to nas sili, da pogledamo v neposredno preteklost, se porazgovorimo in odločimo, kako bo z nami zanaprej, zakaj današnji čas, ki vsako javno delo postavlja v novo preizkušnjo, terja najprej zaupanja, spoštovanja in časti med nami samimi.

V resnici je največ vznemirjenja vzbudilo pismo E. Kocbeka. Zato je najprej važno, da se to pismo ni sprožilo kar samo po sebi; pisatelj odgovarja na dejstva, obrača se proti trenjem, ki so se zadnja leta očitno in prikrito uprizarjala med nami, najprej kot boj apriornega čistega prepričanja, nato kot zahteva apriorne katoliške radikalnosti, kar se je godilo posebno, odkar je v jeseni l. 1935 začela nova struja katoliških akademikov izdajati »Stražo v viharju«. Kocbekovo pismo zavrača zlasti najvidnejše tipične lastnosti onega dela današnje mladine, ki išče rešitve v shematični organizaciji, varnem pokroviteljskem zatišju, in prav zategadelj krivo sodi vsako osebnostno prizadevanje v duhovnem življenju ter napoveduje boj tistim, ki se ne zadovoljujejo s povprečnostjo.

Vse tisto nasprotovanje, ki se po tem pismu ni pokazalo javno, se kajpak upira javnemu razčiščevanju, čeprav je značilno za tabor, iz katerega je prihajalo; razni javni odgovori pa kažejo, kako so se posamezne skupine trudile, da bi obrnile pismo nase in si pridobile delež po krivici preganjanih. Te skupine bi bile rade pokazale, da slovenskemu katolištvu pretita nevarnost in ponižanje iz njegove lastne sredine in da je treba kaj ukreniti. Pa prav tu se odkriva posebno vodstvo tega vznemirjenja; vse kaže na tisto staro anonimno središče, ki zanaša v novi čas svoj davni boj za avtoritete, spušča vanj posamezne osebe, samo pa tudi sedaj ostaja v stratežičnem ozadju. Tako si razlagamo, da se je oglasil najprej fantovski list »Kres«, za njim dr. Aleš Ušeničnik v »Času« kot branilec »mladcev« in proti zadnjemu še »Lenček« v dijaškem kongregacijskem listu »Naša zvezda«. Vsi glasovi merijo očitno ali prikrito na »Dom in svet« in njegove sotrudnike. Toda čeprav branijo avtoritete, ki jih nihče ne izpodbija, vendar vsi odkrivajo tisto nesoglasje, ki v resnici obstoji in vse kaže, da si nismo edini v dojemanju in preoblikovanju sodobnega življenja. Ker ta nasprotja v taki ali drugačni obliki skušajo ukloniti ali utesniti predvsem notranjo svobodnost kulturnega dela, namesto da bi ga pospeševala in bogatila, se jim končno vendarle moramo upreti. Vsak dan bolj čutimo, kako se v borbo duhov vnašajo pretiravanja in kako se zaradi osebne razdraženosti poudarjajo

manjše vrednote; v takih razmerah se utegne vsako dobro prizadevanje spremeniti v prazno delo, v trenje mlinskih koles brez pšenice, ali pa se končno upre tudi dobra volja, ker se bo brezuspešno otepanje marsikomu pristudilo.

I

Odkod naša nasprotja? Zaradi načel samih? To nesoglasje je v svojem zarodku splošno, ni niti naše domače in ne posebej katoliško. Kakor nasprotja v človeški skupnosti večinoma izvirajo iz dvojne življenjske osnove, iz sprejemajoče in preurejajoče narave, tako je tudi vzrok današnjega nesoglasja prav v tej dvojnosti. Povsod, v narodno politični, družabni ali verski skupnosti se čuti razlika med pristašem, ki sprejema in potrjuje, in med osebnostnim človekom, ki razmišlja in preureja. Pristaš je zvest ali nezvest, se pridruži skupini ali nazoru in oboje lahko zapusti brez posebnega notranjega obračuna in globokih posledic; osebnostni človek je poln nemira, sprejema zdaj z vdanostjo zdaj s trpljenjem, pa se ob marsikateri nujnosti ustavi celo za ceno svoje sreče, dokler ne dozori v njem tisto, kar je drugi sprejel brez težav in pomislekov. Osebnostni človek se odločuje za resnično in dobro iz notranje svobode, zanj svoboda ni pravica do zmote ali hudega; nasprotno, svobodna izbira resničnega in dobrega je za takega človeka najplemenitejša resnica in dolžnost. Ta nasprotja tedaj niso razgiban okras življenja, posledica samovolje, spozabe ali celo objesti, ampak segajo v dvojni namen in zmisel življenja, ki hkrati ohranja in ustvarja. Politične, družabne, kulturne in verske skupine, ki združujejo ljudi različnih značajev in različne življenjske usmerjenosti, se opirajo na obojno vrsto ljudi, ker so jim oboji potrebni. In življenje, ki v urejenih časih pozna več potrpljenja, dobrote in ljubezni, kakor poznamo vsega tega danes, že samo po sebi ta nasprotja premaguje in uravnava. Vendar se ta nasprotja včasih nujno zgostijo in udarijo na dan s tako silo, da si ljudje istih nazorov postanejo težki, nespravljeni, celo sovražni. Tako je pri nas danes.

To se dogaja že dobrih deset let, vse od tedaj, ko je v križarskem ali mladinskem gibanju vidneje stopilo v ospredje osebnostno načelo kot osnova zasebnemu in javnemu življenju. Čeprav to gibanje dejansko, načelno in miselno ni podiralo nobene obstoječih vrednot, tudi discipline ne, pač pa zavračalo le vsako svojevoljno in neopravičeno avtoritativnost, ni našlo ne priznanja ne milosti. Ker je postavilo v ospredje vsakega dela osebno doživetje in organsko duhovno zrast, je sprva res premaknilo dotedanjo zunanjo aktivnost v razmišljanja in nova iskanja, poglobilo pa se je prav tako v tradicijo in skušalo podedovano duhovnost spojiti s sedanostjo in najti živ stik z novimi vrednotami življenja. Prav iz tega je jasno, da to osebnostno načelo ni bilo nikak nov liberalizem ali oživitev starega individualističnega humanizma; spomnimo se na poudarek, da vera ni zgolj stvar razuma, ampak vsega človeka; to mladinstvo je prvo prineslo k nam liturgično gibanje in v njem največ delalo; ne pozabimo poglobitve narodne zavesti; poudarilo je širše pojmovanje katolištva, ki sega daleč preko samega izpovedovanja in strankarske opredelitve v dejansko bogoljubno življenje in v celotno do-

brotnost, kjerkoli živi in ustvarja; prav zato je odprlo tudi nove poglede v družabna vprašanja. To gibanje je bilo iz tedanjih vsesplošnih duhovnih tokov nujno, saj se je svet začel drobiti, ko je v vojski spoznal slabotnost in neveljavnost vezi dotedanjega reda. Toda naš starejši rod, ki se je bil zadovoljil s staro organizacijo in se utrdil v avtoritativni zvestobi, je gledal na nove pojave večinoma z nerazpoloženjem in nezaupanjem. To nezaupanje je bilo vsaj deloma razumljivo: v njem je bila skrb za skupnost, celo skrb za nedotakljivost duhovnih osnov, po človeško: tudi skrb za dosedanje mirno posest svojega ostro zarisanega nazora in vrtoglava nejevolja ob drznem poletu mladine; vse to je razumljivo. Zgledi resnične vihravosti ali celo izguba krščanstva za križarstvo ne veljajo, saj se taki primeri dogajajo povsod, tudi v vrstah zgolj pasivnih, le iz organizacije raslih ljudi. Mladinsko gibanje je bilo zaradi svojega zagona v duhovni svet koristno, v tem gibanju so se poživile ustvarjajoče sile in prinesle sadove, ki se jih katoliški skupnosti ni treba sramovati; prav v njih se je katoliško delo uveljavilo celo v širši slovenski skupnosti. Pa če ostanemo kar doma, priznajmo, da je to gibanje vplivalo na vse naše katolištvo, ne izvzemši skrajno desno krilo, saj rabi pojme in izraze, katere je mladinstvo uvedlo ob hudem odporu, ki pa so danes že globoko vsidrani v katoliški zavesti in miselnosti: ideja ponotranjevanja, nujnega doživljanja in osrednjega pomena religioznega okolja je danes splošna dobrina vsega katoliškega gibanja, pa jo je pri Slovencih prvič naglasilo in uresničilo križarstvo.

Čemu še enkrat o tem? Zato, ker so tokovi tega gibanja prišli tudi v »Dom in svet« in se združili z njegovo umetnostno in kulturno smerjo. »Dom in svet« se je zadnja leta trudil, da mladinsko vprašanje razjasni, da odkrije bistvo nasprotij in da pokaže, kaj loči struje, kaj posameznike ter končno najde pot do tiste skupnosti, ki lahko v različnosti združuje vse smeri našega javnega življenja. Pri tem javno poudarjam, da je uredništvo načelno odklanjalo vsako osebno vmešavanje v list, ker je hotelo, da se vsa nesoglasja obravnavajo brez kulturno neodgovornih vplivov. »Dom in svet« se je postavil v sredo slovenskega javnega življenja zato, da pomlaja in oblikuje slovensko duhovno rast; zato duhovna svoboda in osebnost katoliškega človeka odklanjata vsako obstransko nestrpnost. Kakor brez duhovne svobode ni živega prepričanja, tako brez osebnostnega življenja ni ustvarjanja. Tudi v času duhovnih in družabnih akcij ne smemo pozabiti, da mora vsako življenje izhajati iz globin ustvarjajočega duha, ne iz zunanje in niti iz same notranje discipline; ni dovolj, ohranjevati in zbirati, ampak je treba preurejati in prestvarjati. Duhovno življenje kristjana mora biti osebnostno, čeprav velikokrat omaguje v lastni trpkosti in bolečini, v boju in tveganosti, saj Cerkev ni samo ohranjujoča organizacija, ampak ustvarjajoči organizem.

Prišel pa je mlajši nasprotnik. Brž ko je začela izhajati »Straža v viharju«, se je že v svoji 5. številki (8. dec. 1934) neprijazno obregnila ob »Dom in svet«. Nasproti razpravam o krizi duha, o mladinskem vprašanju in osebnostnem človeku je »Straža« postavila nepodpisan napad z naslovom »Kriza besede«. S trditvijo, da predmet naših razprav ni, »katera pota naj si utira

sodobna mladina, temveč predvsem, po katerih in kakšnih potih je mladina pred leti hodila,« je anonimni prokurator začel soditi vrednost mladinskega gibanja. Uspehi so mu zgolj negativni, ne pozna drugega kot »negativistično gledanje na probleme takratnega duhovnega življenja in nekritično kopiranje drugod zraslih in za nas prav nič perečih ideologij«; pisec ugotavlja, da sicer eni trdijo, češ da je »osnovni ton tega gibanja hotel biti obrat h Kristusu in proč od oportunističnega in liberalnega krščanstva,« to pa bi moralo roditi pozitivne vrednote vsaj za sedanjo dobo, če jih že za takratno iz vojne došlo mladino ni rodilo. Nazadnje pisec pove, čemu ugotavlja vse to: »Zato, da ne bi kdo sodil sodobne katoliške mladine po onem, o čemer še danes niso nehali neki 'mladini' razpravljati. Pa tudi zato, da tem 'mladinom' izbijemo vsako misel, da bi mogli tudi v sodobni akademski mladini vnesti svojega duha neizvestnosti in nekega narejenega 'bogoiskateljstva'... Zato nasproti dosedanjemu pojmovanju postavlja mladina novo pojmovanje ter pravi: Mi smo mladi katoličani le v toliko, v kolikor je v nas več vere, več upanja in več ljubezni, v kolikor je v nas več moškega teženja po bogopodobnosti, v kolikor je v nas resnično revolucionarni duh Kristusa in večno obnovitvena sila Njegovega nauka. Samo po takem mladinstvu težimo. Vse to je za nas tako jasno in določno, da bi bilo razpisovanje o vsem tem nezvestoba napram samim sebi. Kličemo vsem onim, ki se ne morejo vživeti v to, da nam s kopo protislovnih besed prav nič ne imponirajo, naj vendar čisto jasno in nedvoumno povedo svoj 'Credo'.«

Iz teh skoraj prevzetnih in udarnih obdolžitev, iz te samohvale boljšega krščanstva, popolne izvestnosti, jasnosti in določnosti je E. Kocbek v svojem pismu skušal zajeti jedro. Kakor je brezimni pisec o »Krizi besede« priostril svoje nasprotovanje v varno versko proklamacijo, o kateri naj bi se ne smel nihče več razgovarjati, tako je E. Kocbek še enkrat odprl vrednost mladinstva za duhovno življenje in povedal, da podoba takega mladega človeka, ki hoče danes nastopati v imenu krščanske obnove, ni pomlajena podoba kristjana, pač pa na novo obrnjena spremljevalka več ali manj interesnih organizacij, ki jim konservativno obličje zemlje pač ni ljubo zaradi čudno lepih davnih vrednot, zaradi globin preteklosti, ampak zaradi lagodne povprečnosti, zaradi »popuščanja univerzalne polnosti današnje mladine.« Kocbek govori zlasti o oblikovanosti mladega človeka, ki v imenu zvestobe do verskih resnic izzivalno smeši vsak osebni boj za življenjsko ravnotežje, ki pred mukami vsakršnega duhovnega iskanja beži v svet idejnega reda in ki v resnici ne stremi v živo načelno, pač pa v tipično življenje. To je podoba lagodnega statičnega človeka, »ki išče varnosti v mislih in čuvstvih, besedah in dejanjih in opuščanjih« (DS 1935, 114), obenem pa iz svoje privzete trdnosti obsoja vse, kar ne gre v njegov odmerjeni kolobar, brez dobre volje, da bi prišel do svojega tovariša ali se vsaj približal vzroku njegove vznemirjenosti. Glavni namen tega pisma je bil, da v zadnjih posledicah pokaže oblikovanost takega pristaša, ki z zavestjo svoje trdnosti kliče na boj in ki z mnogo preglasno demonstracijo poudarja svoj življenjski nazor; zakaj tisti, v komer je »več vere, upanja in ljubezni,« bo razumel, da ima teženje po večji vernosti tudi drugačne oblike kakor so manife-

stativne in da v jedru duhovno življenje ne obstoji niti v načelni neoporečnosti, ampak celo in vse prej v »bogoiskateljstvu« človeškega nemirnega srca. Tako je razumelo to pismo uredništvo »Doma in sveta« in tako ga razume še sedaj.

To je bil začetek novih sporov in novih »akcij«. Čeprav je »Straža v viharju« kasneje tu in tam svojo sodbo omilila, ni prvotne krivice in svoje neprijaznosti nikoli popravila.

II

Čeprav je E. Kocbek določno povedal, da ne govori proti načelom in da nič ne taji dobre volje do sredstev, s katerimi hoče ta mladina služiti svojim načelom, ampak da ga boli ožina, s katero se načela uveljavljajo, se je oglasil sam dr. Aleš Ušeničnik s člankom »O statiki in dinamiki« (Čas 1934/5, št. IX.—X.) in se obrnil proti »Domu in svetu«, češ da je »prinesel na uvodnem mestu tako zaničljivo sodbo o naši katoliški mladini, da ne moremo iti molče mimo.« S presenetljivo gotovostjo sklepa, da ta sodba »meri očitno posebno na mladce Kristusa Kralja.« Dr. A. Ušeničnik morda ni vedel za pisanje »Straže v viharju«, zato tudi za postanek Kocbekovega članka ni mogel vedeti, kakor Kocbek ni vedel, da »mladci« sploh so, toda tisto anonimno središče, ki tako rado išče nekorektnih ljudi, nevarnih in sumljivih in ki tako uprizarja idejna in načelna nasprotja, je tudi tu nastavilo svojo rano.

Dr. Aleš Ušeničnik proti svoji navadi ni hotel imenovati podpisanega pisatelja; obrnil se je naravnost proti »Domu in svetu« in poudaril: »Dom in svet pravi,« »naj se Dom in svet nič ne izmika«, »Dom in svet bo bržčas dejal« itd. S tem je pač imel namen, ki utegne izvirati iz njegovega osebnega razmerja do lista; morda je čutil, da smo prizadeli nekaj posebno hudega, toda pri tem ni pokazal naše zmote, pač pa svoj premišljeni zamah. Tako se ni niti z eno dobro mislijo ustavil ob očitni bolečini Kocbekove javne izpovedi, ki je tvegala svojo popolno odkritosrčnost, četudi v obliki, ki je ostra za nasprotnika, celo za takega nasprotnika, ki naj uživa mnogo avtoritativnega varstva. Kocbekovo javno pismo dr. A. Ušeničnik nasmehljivo imenuje »zelo moderno razpravo« in ga predstavlja tako, kakršno ni ne po svojem nastroju, ne po ureditvi misli, ne po vsebini. Na eno stran je odbral vse slabe besede, naj si bodo v taki ali drugačni zvezi, na drugo stran vse dobre in pokazal to pismo kot psovanje mladčevstva in samohvalo »Doma in sveta« in »njegovih«. In vendar v tem pismu ni ne zaničevanja ne lastne hvale, pač pa določitev načelno tipičnega in načelno osebnostnega človeka v njunem problematičnem nasprotju. Nedopustni način polemike, ki ga dr. Aleš Ušeničnik doslej gotovo ni še nikoli uporabil, se stopnjuje v njegovem posebnem poudarku »statičnih« vrednot: Bog, Kristus, Cerkev, ko se vprašuje: »Ali je zlasti vzgoja za ljubezen treh prvih osrednjih življenjskih vrednot pogrešna? Ali vsaj za »človeško oblikovanost« in »življenjsko temeljnost« brezpomembna, nerodovitna, prazna? Vzgoja za ljubezen do Boga, do Kristusa, do Cerkve? do Boga, ki je cilj veseljstva, do Kristusa, ki je resnica in življenje, do Cerkve, ki je od Boga poslana učiteljica narodov? Naj se

»Dom in svet« nič ne izmika, da je mladcem priznal zvestobo do verskih resnic. »Dom in svet« je potegnil v svojo dinamiko tudi svetovni nazor in krščanskega svetovnega nazora brez teh osrednjih resnic ni! Človeku zastane sapa, kako je primerjava statične in dinamične oblikovanosti mogla izzvati to zadnjo alternativo. Ne, v tej pasti nas ni! Vse, kar jih je dr. Aleš Ušeničnik v hierarhičnem redu naštel vrednot za živ in poln krščanski življenjski nazor, postavljamo tudi mi v osredje svojega dela, kljub vsem očitkom o modernizmu in katoliškem liberalizmu. Čeprav se upira, da bi pred tako naperjenimi očitki še posebej poudarjali svoje življenjsko prepričanje, moramo te poizkuse najodločneje zavrniti in vendarle povedati, kaj nas loči.

Loči nas ožina, s katero se verske in druge življenjske vrednote postavljajo v sam razumski red, v tipično bitnost, da se marsikdo čuti varnega samo v taboru in je že v samem okviru priznanih vrednot popolnejši človek. Svet se res danes vnovič zbira v tabore, na desni in levi; nevidni igralci hočejo potegniti črte in utesniti pota in tako skušajo ohraniti sebe. Umiriti hočejo človeka, odtegnili bi ga radi vsaki problematiki, zato mu postavljajo izgotovljene oblike o sedanjem duhovnem in družabnem redu. Preveč jim je človek vznemirjen, preveč jim čuti odgovornosti za vse, kar se dogaja okoli njega. Kdor ne more in noče v njihovo dograjenost, je že njihov načelni nasprotnik. Upam, da ne bo kdo omejil te trditve na izključno verske in večnostne resnice, češ, da o stvari ne sme biti govora. Vse življenje se danes tako oblikuje. Zato nikakor nočemo goniti mladine v neizvestnosti, nihče med nami je ne zbira za to in zločinsko bi bilo, ko bi ji kdo branil, da se v novi ločitvi duhov tudi ona utrdi v krščanskih načelih in v krščanskem življenju. Vsak kulturni delavec je vesel, da se v dobi celo metafizične revolucionarnosti resno utrdi v načelih in nihče ne odreka pomoči pri tem delu. Saj se bo tudi ta mladina, kakor vsaka, sprostila, prej ali slej. Toda nasproti še tako trdno oblikovani načelnosti še vedno postavljamo živo težnjo po preoblikovanju vsega, kar v duhovnem, družabnem in kulturnem življenju prehaja v same oblike, ali kar živi v sami nekoristni avtoritativnosti. In tega je tudi v katoliški družbi dovolj, če ne že preveč.

Zato nas boli tudi marsikak zgled v naši preteklosti, ko smo morda celo iz gorečnosti do najvišjih vrednot, do Boga, Kristusa, Cerkve zožili katoliški življenjski nazor in pripravili vse preveč dokazov okrnitosti, ki katoliškemu človeku ne delajo časti. Tako smo v napačnem strahu za največje vrednote pokazali toliko same logične neizprososti, da se posledice predolgo čutijo v vsej naši novejši kulturi. Saj načela nikogar ne dušé, dušé ljudje, ki ta načela zaganjajo v ožine. Zato n. pr. priznavamo vso Mahničovo načelnost in celo to, da smo iz nje utrjeni dorasli, ne priznavamo pa njene ozke uporabe.

Loči nas občutek nezaupnosti in sum, češ da v svojem delu za katoliški življenjski nazor zamenjavamo in mešamo vero z osebnostno kulturo, kakor da se vera in kultura izključujeta in ne dopolnjujeta, ali kakor da se ti dve vrednoti lahko kar zamenjata. To je resničen strah pred širino katoliškega kulturnega dela. Res da strokovna verska vprašanja more reševati

samo strokovnjak, ako gre res samo za tiste tako rekoč tehnične vezi med tezami enega sistema, ki so nujno potrebne za njegovo logično izdelanost in dopolnjenost; toda kadar si kakršnokoli resnico osvajam in jo postavljam v živo preizkušnjo, ko se borim z njeno kratko obliko za njeno široko življenjsko vsebino, ko jo predstavljam v druge samostojne in odvisne vrednote, ne more biti svobodnost mojega dela v nasprotju z mojo vernostjo. Kdor zavesti te svobodnosti nima, v resnici ne more biti drugega kot pasiven, neosebosten vernik. Loči nas neharmonično negovani intelektualizem, dedič prosvetljenega racionalizma, ki je pravi nasprotnik vsake življenjske polnosti. Zakaj bi torej ne smel o osebnostnem sprejemanju verskih resnic govoriti tudi neduhovski človek, ko si vendar ne lasti učiteljske oblasti, še manj pa jo popravlja ali taji.

Kar nas končno loči, je neznosnost ljudi. Zaradi svojega trdega značaja se ne morejo vživeti v noben tuj značaj, ne razumejo človeka, ampak zahtevajo od njega same discipline. Ko je dr. A. Ušeničnik razložil bistvo mladčevske vzgoje, se vprašujemo, zakaj je prav zaradi te organizacije in iz nje prišlo toliko hudega nasprotovanja, ki ga pač ni mogoče tajiti. Tudi to naj se pojasni in računi se bodo bolj ujemali. Prav to! Zato je bilo zelo zelo odveč, zlasti za tistega, ki pozna ljudi, da je dr. A. Ušeničnik pod črto pripomnil: »Podtikanje, da so mladci nezavedne žrtve nekih ljudi, ki stoje za njimi z neduhovnimi interesi, spada pred drug forum. Mladci so cerkvena organizacija!« Drug forum? Cerkven? Ni bilo treba zadeve tako priostriti, kateregakoli foruma bi si želeli, da si ljudje pogledajo iz oči v oči!

III

Po daljšem presledku se je brez vsake potrebe oglasil pravi mladec in se ogrnil v plašč — kongreganista. V »Naši zvezdi« (1935/6, št. 7) je »Lenček« (dr. Ignacij Lenček) speljal Kocbekovo pismo v nasprotje z vzgojo v dijaških Marijinih družbah. Tudi ta Lenček je značilen zaradi načina, kako najprej predstavlja predmet, o katerem naj razpravlja; že v uvodu pravi, da so »jedke puščice tega pisma bile namenjene proti neki skupini katoliške mladine, a so slabo zadele: nekatere so zadele le piščev privid, le neko fato morgano v puščavi njegove fantazije, druge pa so zadele ves mladi katoliški rod, ki se danes zbira v dijaških kongregacijah.« Kakor je nespodoben način, s katerim si je mladec poiskal bojišča v dijaški kongregaciji, tako je še bolj nespodobna svobodnost, s katero si je prilastil nagib svojega pisanja. Česar nihče ni storil, to Lenček kar javno trdi in brani: »Koliko je bilo pri nas zadnje čase pisano in govorjeno proti načelom in proti načelnosti, seveda z raznimi dostavki in klavzulami« in »javno propagiranje protikatoliških načel je javen napad na katoliška načela.«

Dolgo res ne vemo, kaj hoče v kolobarju se vrteči načelnik zaradi načela, končno se vendar oglasi moralist in estet ter pove, da brani kongreganiste tudi pred očitki ožine, kadar se bore proti zmotnim načelom, ki so zavita v plašč umetnosti. Če bi ga vprašali, kdo se bori, kdaj in kje, bi bil v zadregi, ali pa bi najbrž odgovoril, da se sploh in vedno bori. Če

bi ga še vprašali, koliko kongreganistov in voditeljev je z njim istih misli, in kdaj so se kongregacije, ki imajo večje naloge kakor idejne boje, čutile prizadete, bi mož najbrž ostal sam. Ta mladec vedne borbe je vendar tako daleč od resnice, da sodi našo umetnost in kritiko, kakor da širita samo zmoto in nalezljivo zablodo. To je storil najbrž samo zato, da more uporabiti nekaj splošnih gesel in da se končno lahko razkorači: »Nikakor ne priznavamo vidika kvalitete za najvišje merilo v duhovnem življenju.« Saj ta Lenček res ne ve, da so »Dom in svet« in njegovi sodelavci že davno utrdili načelo ideje in kvalitete, ne ve, da ga povsod poudarjajo in se po njem tudi ravnaajo; ne ve, da je bilo prav zaradi tega njihovega načela že mnogo javnih debat. Na še bolj nepoznana tla pa si upa, ko govori o gledališču. Ta Mirko iz »Dvanajstih večerov« je daleč zaostal za svojim prednikom; iz samozavestne načelnosti je bolj apriorističen kot sam dr. Junij in dokazuje, da mu je njegovo bojno načelo ljubše kakor resnica. Dvomil bi, da se je ta varuh čiste umetnosti kdaj srečal z njo, tako suverena je njegova ločitev pravega in krivega, tako brezobzirno trdi so njegovi vidiki. Vse bolj razkriva, kako mu je lepota tuja, kako majhno je napravil resnico, njeno skrivnostno sestro. Kako bi se tedaj s takim možem spuščali v nasprotje! Vse ima prav in naj ima!

Le še tole! Potem, ko je preganjalec »širokogrudnosti« in »krivih načel« opravil svoje delo in se je ponosno stisnil v skrajno ožino (»če pa je resnica ozka, smo ozki tudi mi! Kar ponosni smo na to ožino«), postane naenkrat silno širok: »Široki pa hočemo biti vedno napram onim, ki so v dobri volji na napačni poti! Occidite errores, diligite errantes!« Dasi ne vemo, kdo je na napačni poti v dobri volji, kdo v hudobni, moramo ta konec odkloniti že zategadelj, ker popolnoma nasprotuje Lenčkovemu delu. Po nedognanih, izvitih in krivičnih očitkih si je ta prokurator načel umil roke z ljubeznijo! Sicer se njegovo izposojeno načelo ljubezni sliši kar otročje, toda če ga jemljemo resno, je vendar nerodno, da je iz prvih mladčevskih vrst prišel tako čuden primer oblikovanosti.

Tudi tako nastanejo tabori in duhovne vojske.

IV

Kako načelno nasprotovanje preide tudi v organizirane sovražnosti, dokazuje lanski letnik »Straže v viharju«. Res se bije velik boj za podobo sveta, za premoč ali duhovnih ali materialističnih sil, vere in nevere, toda le čist boj na vsaki strani preizkusi vrednost in moč idej. Vse preveč se zdi, kakor da ob krščanski ideji in požrtvovalnem junaštvu hoče prevladati podoba taktičnega manifestanta, ki zamenjava bojna sredstva duha z bojnimi sredstvi političnih metod. Vsaka strategija in diplomacija z verskimi vrednotami rodi dvomljive uspehe in doživi prej ali kasneje svoj poraz. Do popolnega poraza, v izgubo svoje vsebine, v golo načelno sovraštvo pa vodijo vse materialistične bojne metode, ki si jih izposojujemo iz slabega političnega življenja.

Tako je »Straža v viharju« poizkusila tak boj tudi v kulturnih vprašanjih in ga napovedala tistim, ki takih vprašanj nočejo in ne morejo reševati s silo ali celo z neresnico. Ta struja je bila naenkrat postala zelo mogočna; postavila se je v sredo kulturnega življenja in v raznih vlogah: zdaj ostra opazovalka in sodnica, zdaj stražarka reda in — nazadnje celo življenjske zrelosti; toda njeno orožje je bila povsod sila. Tako je načela najprej gledališko vprašanje, pa v svojih sodbah ni mogla postaviti niti ene vredne misli; ko v svojih nastopih ni našla odziva, se je morala obrniti v lastno stran in jo začela črniti, da se izogiba »načelnemu gledanju« (Straža 1935/36, št. 3. Gledališče); pri tem je prezrla vse, kar je kdo drugi uveljavil načelnega.

Še mnogo nespodobneje je opravljala svoje nasprotovanje, kadar je poročala o kulturnih vprašanjih, ki so jih v predavanjih Akad. zveze obravnavali razni sotrudniki »Doma in sveta«. Ta poročila niso bila samo površna, ampak večinoma v jedru neresnična, da se je zdelo oboje: anonimni poročevalec ne more ali noče razumeti ničesar, kar presega kalup njegove apriorne pripadnosti. Kaj rado se je poročilo končalo s takimi in podobnimi besedami: »Svoje mnenje o problemu bomo povedali ob drugi priliki.« Tega »svojega« mnenja pozneje ni. Ali ga ni povedal kdo drugi, večji, ki bi ga bil moral, ali ga ni bilo več treba, ne vemo. Namen je bil dosežen: načelni dvom o človeku je ostal, nezaupanje proti neljubi struji se je poživilo. Kdo bo dajal račun za neresnico, sum in dolžni ugovor? Nihče, saj anonimnost daje pravico kolektivne neodgovornosti.

Tudi to našo podobo je bilo treba pokazati. Nevidni igralec mora na dan, ali pa naj s poštenjem krije svojo brezimnost. V politiki časti vredni ljudje stopajo z odkritim obrazom in polnim imenom, celo tam, kjer se brez imena rada zateka vsa brezosebna strast. Kako naj sodimo o akademiku, ki je morda celo viden javni delavec, kadar v načelnem boju skrije svoje ime, da bi lažje pokazal svoje nasprotstvo? Naj se tudi tu kaj spremeni v prid pravemu krščanstvu. Morda so znamenja boljšega časa že tu; letos kaže »Straža v viharju« več volje do stvarnosti, po nji bo javnost sodila njeno vrednost.

V

Če hočemo zaključiti misli o nasprotjih v našem kulturnem življenju, si moramo končno ogledati obe podobi, ki v svojih skrajnostih hočeta vplivati nanj. Prvi je do racionalizma izčiščeni načelni katoličan, drugi je v gesla in udarnost zaupajoči manifestant; prvi izhaja iz starejšega rodu in si skuša vzgojiti razumsko trdno, načelno neizprosno mladino, drugi, ki je akademski, postavlja katolištvo v vsakdanjo taktično preizkušnjo. Oba poudarjata moč organizacije, eden v centralni disciplini, drugi v periferični udarnosti. Čeprav si nista prijazna, se oba srečujeta na isti točki: v boju proti tistemu, ki ni z njima, in mu zato očitata pomanjkanje načelnosti. Razmerje do prvega smo že povedali in vnovič poudarjamo, da katoliško kulturno delo ne sme živeti v ožinah, ki v resnici obstoje, glede drugega trdimo, da prav zaradi svoje prevelike zunanje sile resno ne more prodreti

do kulturnih vprašanj; njegovo delo utegne biti koristno kjerkoli, v katoliški kulturi ne. Lepo je gledati zdrav rod, pripraven za vsako delo, zvest svojim voditeljem, brez strahu v svojih načelih — toda ne smemo soditi vsega najvišjega z vsakdanjo mero. V življenju in človeku so velike reči, ki se jim je treba počasi približati. Vse prevečkrat se slišijo na nepravih krajih besede o »večno veljavnih načelih«, ne da bi pri tem mislili na kaj drugega kakor na veljavnost svojega mnenja. Tako se zdi, kakor da so svetovnonazorski idejni kompleksi že sami vrednostni pojmi, s katerimi plačujemo drug drugemu dolžne odgovore. Neprestano vezanje svoje ideje s cerkveno in božjo voljo je tako nepremišljeno, da ponižuje najvišje njene ustanove in pogosto vodi k zlorabi in krivici. Zlasti nikar ne sodimo vernosti tistih, ki niso v vsem osebnem gledanju z nami. Pomislimo, da vera sama združuje najvišjo človeško moč in največjo onemoglost: onemoglost pred stvarmi, ki so preko nas, in moč, da pritegne nase vso našo bit in je ne izpusti. Nepomirljivo valovanje med nadnaravnim in naravnim razodetjem, teženje v dno duše in v neposrednost z Bogom ni sama razumska izvestnost, ne manifestacija; vera kristjana kloni pred Bogom in njegovo vzvišenostjo, lepoto in dobroto, se približuje in odmika v vsej svoji veliki malovrednosti, sprejema in daje; sprejemam, da živim, dajem svojo slabost, svojo ničnost, »harfo, ki jo prebira Gospod.« Izvestno je zame Njegovo bivanje in moja odvisnost od Njega; izvestno je spoznanje, da nisem nič in vendar živim in sem nekaj v Njegovem namenu, izvestna je Njegova milost, s katero me odrešuje smrti, da iščem miru v Njem, in zato hočem biti kristjan. Z bolečino mi večkrat udari v misel izpoved tistega daljnega prijatelja in sodobnega iskalca vere, ki ga je privzdignil pogled na verno množico, pa je šel v samotno cerkev in se je vrnil tuj, ker ni našel takoj pogovora z Njim — pa še hujša mi je misel na vsako lahkomišno demonstracijo za Boga. Zato mu blagor, kdor dogradi Bogu svojo kamrico in v nji vse uredi in polepša, da mu je svetlo in živi v skriti tihoti z Njim. Pa nič zato, komur Bog ni dal dograjenega sistema in filozofskega miru; morda mu je dal živo središče, v katerem se tiho tareta um in srce. »Kar Bogu žrtvujemo, mora boleti,« je zapisal moderni dramatik. Pravi kristjan mora biti hvaležen tudi za ta nemir, za sladko breme življenja. Tudi to breme se bo samo v sebi olajšalo in dušna motnjava se bo zjasnila. Kdor občuduje svetnike, mora razumeti tudi živega človeka.

»Premalo jasno,« reče morda urejeni mislec, »premalo načelno,« utegne dodati programatični organiziranec. Tu mi hodi v misel marsikako delo Petra Lipperta, zlasti ono o sodobnem vernem človeku (*Stimmen der Zeit*, januarja 1934), kako loči svet idejnega reda in osebno verno trpljenje, kako čudovito pojasnjuje trojno podobo vernega človeka: bogoiskatelja, božjega služabnika in božjega prijatelja. Spomin na tega velikega sodobnega kristjana in duhovnika mi je prav ta trenutek še svetejši, ko se zavem, da ga ni več. —

Ni bil namen tega pisanja, ki se je dolgo obotavljalo, da bi si razjasnili sama nasprotja, še manj, da bi se kakorkoli opravičevali — tudi ne vemo, komu — ampak vse prej, da bi si napravili gaz preko predsodkov

in ovir v svobodnejšo skupnost. Mi se vsi preveč trudimo, vsi preveč trpimo, in brez pravice do zasluženja. Ozračje zadnjega časa nas je začelo dušiti, namesto da bi šli naprej, se neprestano ustavljamo. »Dom in svet« je res do danes užival vso svobodo in le redko so se primerile nevšečnosti, ki so se dotikale bistva in smeri katoliškega kulturnega dela. Toda posamezna znamenja ne izključujejo, da bi se kaka »načelna« akcija utegnila približati tudi kulturni smeri in bi s svojo razčiščevalno tehniko dokazala celo nevarnost našega dela. Odrežite vse, kar ne spada v vaš strogo obmerjeni okvir in ostalo bo samo anonimno središče! »Dom in svet« je prav zaradi svoje notranje stiske zadnja leta zamudil marsikaj, kar bo težko dohitel v prihodnosti, zato potrebuje samo ravne poti.

Pa še zaradi nečesa je potrebno, da govorimo o vsem tem. Odkod delavci? Iz prvega tabora utegnejo kdaj priti, iz drugega, ki prehaja celo v politično vsakdanjost, najbrž nikoli. Rajši pa bi se tudi tu motil, seveda bi se morale spremeniti metode. S strahom gledamo, kako se prikazuje nova podoba sodobnega človeka, ki postaja vse splošnejša in prikriva tisto, kar tihega nastaja v globinah. To je podoba mladega voditelja, glasnega in gotovega si samega sebe, sodobnega realista, ki izgublja sramežljivost pred samim seboj, se že čuti javno osebo ter zahteva za svoje prepričanje priznanja. Že stopa na ulico in tribuno, iz stranke dograjen delavec, zaslužen mož. Sami premočni glasovi, da bi še kdaj slišali, kako se rodi bolečina mladosti in kako se iščejo studenci pod površino. Na debelo sprejeta in preživeta življenja zaustavljajo nedoživete rasti. Zato s skrbjo mislimo, kaj bo z našo kulturo, ko kmalu ne bo nikogar, ki bi se še hotel zatopiti v naše izročilo, se zamisliti v zemljo in davnino ter iz njenega bogastva in pravice graditi naprej. Nam je vse dogotovljeno! Naše narodno vprašanje nam sicer ni rešeno do kraja, ali kolikor bo treba, za to bodo poskrbeli višji voditelji; človeška družba sicer ni v redu, toda pravila za dobro človeško družbo so tu — vse sprejemamo brez bolečine, z razumom in zaupanjem v konjunkturo. Rod pravih delavcev je začel odmirati, na njegovo mesto bo stopil civiliziranec, slovenski civiliziranec, recimo tudi katoliški civiliziranec, morda celo gosposki dedič, ki ne bo vedel, kam z očetovo dediščino. Ne zapirajmo si oči! Nacionalizem se druži v smešno nasilni rasni enakosti, ni nam žal zanj. Socializem na novo uveljavlja človeške pravice in zbira delavcev iz razžaljene zavesti in ekonomske neurejenosti; vidiš delavce, ki prihajajo, le od tvoje strani jih ni. Kdaj se odpro usahli studenci, kdo jih oživi?

Čutim, da sem se vrnil k začetku in da sem povedal vse.

RAZGLEDNIK

KNJIŽEVNOST

France Bevk: **Kresna noč. — Vihar.** (Izbranih spisov II. zv.) Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani, 1935. Str. 314.

Med slovenskimi sodobnimi pisatelji je gotovo najplodnejši in v zadnjem času tudi najpomembnejši France Bevk. V primeri z Ivanom Pregljem, ki pomeni v novejši naši književnosti največje iskanje izraznih in oblikovnih novosti, poglobljanja v formalne probleme umetnostnega sloga in kompozicije, v nazornost prostora in rabo notranje ekonomije, često seveda v škodo čustvene toplote, domišljije in zgodbe, je Bevk v nekem smislu njegovo nasprotje: zgodbe se mu rajajo z neverjetno hitrostjo druga za drugo, v vedno novih inačicah se mu kaže odnos moža do žene, bujna domišljija se sama prehiteva ter prav tako kakor čustvena napetost sili pisatelja, da se ne ustavlja ob problematiki prostora, izraza in umetnostnega zgoščevanja, temveč da reši v čim hitrejšem tempu in načinu življenjsko razglasitev v dušah svojih junakov. Tega, v čemer kaže Pregelj uboštvo, ima Bevk v izobilju: bogate fantazije ter življenjske tople neposrednosti. Če je torej Pregelj večji umetnik, s smislom za oblikovanje izraza, polnost sredine, svojevrstnost klime, historičnost časov, toda često izduhovičen in izumetničen, je pa Bevk nedosežen pripovedovalec, življenjsko neposreden in svež, čustveno topel in preprost, neizčrpljiv, pa tudi bistveno — neizpremenljiv. Vsekakor pa je danes eden največjih slovenskih pripovednikov, ki opravičeno stopa pred Slovence že s svojimi »Izbranimi deli«, s katerimi se uvršča med slovenske klasike XX. stoletja.

Po prvem zvezku, ki je prinesel njegovi najboljši realistični kmečki povesti »Pod Osojnikom« in »Krivda«, je zdaj izšel drugi zvezek, obsegajoč »Kresno noč« in »Vihar«: dva romana, ki prehajata tako v romantiko kakor tudi v neko pravljичno eksotičnost, v pesem visokih gora in pesem globokih voda, pesem čiste planinske ljubezni in obmorske strasti, v dve tragediji človeških src, polnih ljubezni in sovraštva obenem.

Ljubezen in trpljenje ob ženi, sovraštvo iz ljubosumnosti je osnovni motiv vseh Bevkovih povesti in vodi redno v zločin in tragedijo. Bevkovi junaki so v najvišji meri čutni, prvotno prirodni in nepotvorjeno strastni, ki pa ne vidijo problematike izven žene:

vse napore posvečajo samo za njeno pridobitev, potem pa v ljubosumnosti trpe največje muke, zore v sovraštvo, dokler se v njih ne sprostijo zločinska narava, ki spi skrita v vsakem človeku. To je v bistvu naturalističen človek. »Kresna noč« pa naj bi bila čista, skoraj pravljica podoba lepe in strastne ljubezenske idile. Zato jo pisatelj postavi visoko v planine, pod same zvezde, v preprosto pastirsko kočo, v svet, poln duhov in rož, čarov in dobrih živali. To je svet ljubezni in čistosti, ki ga živi pastir Jure, sin ubijalca, in lepa Svetka, nezakonsko dete fevdalca, ter jima tovariši spokornik Ivaniš Matija, čudovito oblikovana postava, neznani oče Juretov, zaščitnik miru in etičnosti v domačem ognjišču. To je sončna stran tega romana: ljubezen individualističnega upornika Jureta proti fevdalnemu redu srednjega veka, proti umazanosti nižine. Idilično poglavje v »kresni noči«, v katerem se je pokazala Juretova ljubezenska strast v najvišji podobi, se je zaključila z groznim zločinom in veličinsko smrtjo ter prešla v legendi.

In Bevk je vso povest komponiral kot legendi, kar dokazuje uvodni in zaključni okvir — odmaknil jo je namenoma današnjemu času in postavil v pravljici srednji vek, kjer govore živali in bilje, kjer živijo maliči in vedomci in čarodeji, v čas, ko se poganski svet presnavlja v krščanskega, ko se poganska strast kroti v krščanski samozataji, individualizem v kolektivizmu. Sicer ta zadnja misel ni tako jasno izražena, kajti Ivaniš kakor tudi Jure sta se uprla le krivici, pasivnemu prenašanju nasilja, in le Jure tudi socialnemu fevdalnemu redu. Toda pri obeh je človeška strast prevpila božji zakon: »Ne ubijaj!« za kar se vdano hočeta pokoriti. Poganstvo in krščanstvo v človeku! Ni pa nujno, da bi radi te misli stavil vso zgodbo v srednji vek. Bevkovi ljudje so vsi v bistvu naturalistični in se dajo voditi po čutnem nagonu in šele potem, ko jih mine strast, spoznajo smisel svojih dejanj in skušajo dobiti zopet ravnovesje v etičnem svetu. To se pravi, da Bevk sam gleda na svet idealistično, gleda ga v zornem kotu etičnega zakona, ki urejuje in barva potek njegovih zgodb. Zato je v bistvu tudi ta srednjeveška zgodovinska novela prav tako samo nova variacija Bevkovih modernih motivov: psihološkega problema ljubezni in uboja žene. Kot taka je zanimiva, polna čudovitih domislekov in nepozabnih podob. Zgodba je živa in prepričujoča, da si zelo romantično pobarvana, ter more veljati kot lepa pesem ljubezni in strasti. Toda okolje, ta »pravljica zgodovinski« okvir ni zadovoljivo rešen. Ves zgodovinski svet ni podan v objektivni zgodovinski plastičnosti, temveč samo v romantični poetičnosti, le v čustveni barvitosti. Ko bi iz te povesti izbrisal nekaj zgodovinskih izrazov (kapomažo in drugo), nekaj pravljice okrasja, folkloristične motivnosti (kresna noč, pogovor živali), bi imeli lepo moderno realistično psihološko ljubavno tragedijo. Zato ta zunanje prevzeta draperija ni bistveno važna za problematiko celotne podobe, in močna zgradba nima pravega ozadja. Neskladje vidim v tem, da si Bevk sam ni bil na jasnem, ali piše zgodovinsko povest iz srednjega veka, ali izrazito pravljico snov, ali moderni psihološki roman. Popolno umetniško skladje bi dosegel, ko bi se predal ves bodisi samo neomejeni nerealistični pravljici, ali pa ves realistični psihološki študiji. Tako je »Kresna noč« nekje na sredi.

Toda kljub temu s svojo močno zgodbo, strastno in polnokrvno človečnostjo priveže človeka nase, po nekaterih prizorih (kresna noč, poroka in konec) spada pa nedvomno med najboljše Bevkove stvari.

Prav tako je nekaj poetične simboličnosti tudi v drugi povesti »Vihar«, ki je še posebej zanimiv donesek k slovenski obmorski povesti sploh. Simbolični smisel zgodbe se kaže v pravljici mornarja Mikole svojemu sinu, deloma pa tudi v stilizaciji obeh bojov v čolnu sredi morja, ki sta skoraj dobesedno ponovljena. Pa tudi sicer je motivnost precej ista kakor v prejšnji povesti ter tako tudi snovno spadata v en zvezek: borba za ljubezen ter sovraštvo ob ljubosumju, ki vodi v zločin. Če se Mikolče bori za nevesto Maro, ki jo odvzame Toninu, mu Tonin jemlje mater Juco. Oče Mikola hoče tekmece ubiti, pa Tonin njega prehití in uboj naprti Čožotom. Mikolče spoznava jasno zločin. Tonin pa se ženi pri materi vdovi. Toda — za oba protivnika ni mesta na zemlji. V novem boju na morju ob nevarnosti nevihte se zgodi nov uboj: Mikolče ubije Tonina, sam pa se komaj reši iz nevihte, se obtoži, pride pred ljudsko sodišče ter uide v prostovoljno pregnanstvo. Grehu bo zadoščeno. To je ozko jedro romana, ki kaže življenje ob slovenskem bregu med Devinom in Trstom ter je že zategadelj slovenska literarna zanimivost. Tudi v tej povesti ni strogo določen čas dogajanja, toda po nekaterih znakih sodeč, tudi zgodba te povesti sega v preteklost; godila pa bi se prav tako lahko tudi v sedanjosti.

Kot že rečeno, Bevk ne dosega svojih umetnostnih uspehov z realizmom kraja in časa, s svojevrstnim vonjem in posebno barvo miljeja, temveč s človeško zgodbo, ki jo zna čudovito napeti, krvavo življenjsko podati ter jo neprestano spreminjati. Bevkovo umetnostno sredstvo je čustvena toplota ter nepričakovan kontrast, duševni, čustveni in stvarni. Nikola gre na morje, da ubije Tonina: dogodek zna Bevk čudovito zaplesti ter v največji napetosti razplesti v prav nasprotno: Tonin ubije Mikola; drugič nepričakovano: zopet Mikolče Tonina. Vsaka podoba ima dve čustvene plati: Mati trepeta — za moža, misli občinstvo, ne — za ljubimca. Občutek imam, da so Bevkovi prizori kakor švigajoča riba v vodi, barvani s posebnim čustvom: vsak hip se zasveti od druge strani. Ljudje te povesti so zdaj mili, zdaj strahoviti, zdaj tihi, zdaj divji, vedno pa je njih razpoloženje odvisno od ženske, ki je gibalno življenja, edina povzročiteljica duševnih razpoloženj. Ima pa »Vihar« mnogo več ozadja, kakor »Kresna noč«, stoji na bolj trdni zemlji, dasi ne na dovolj lokalno omejeni in svojstveno izraziti, temveč bolj na splošno morskem pejsazu, slikovitem in čustvenem.

Ti povesti kažeta, da Bevk ni nepristransko realistični epični oblikovalec, temveč impresionistični, osebno soudeležen iskalec barvnih pejsažev, ki se prilegajo razpoloženjem njegovih junakov. Je pa neizprosen in dosleden zasledovalec duševnih sprememb, zapisovalec hipnih, naturalistično utemeljenih dejanj ter strog sodnik, ki naj uravna zgodbo v nadosebnem etičnem svetu, ki je višji, kakor pa sproščenost človeške strasti. Ima pa neusahljiv vir domišljije, ki mu tvori iz razmeroma malega motivnega bogastva — ponavadi zakonski trikot — vedno nove tople in včasih čudovite prizore, vedno nove ljudi z istimi znaki ljubezni in sovraštva, zločina in kazni, ter išče

zanje vedno nove svetove, ki pa jih ne zna prikazati izrazito svojstveno, v njihovi objektivni vrednosti, temveč v čustveni barvitosti. Toda kljub vsemu je zgodba sama vedno živa, zanimiva, napeta in resnična in pripovedovanje vedno temperamentno in polno čutno, nepretrgano kot napisano v naglici s potezo enega samega peresa. Tine Debeljak

John Habberton — Bogomil Vdovič: **Helenina otroka**. Založila Družba sv. Mohorja v Celju 1936. Mohorjeva knjižica 82, str. 179.

Ljubezniva in veselja polna knjiga iz ameriškega leposlovja je bila vredna prevoda, kakor je tudi že zdavnaj prevedena v evropske jezike. Literarno predstavlja odrastek klasicizma z izborom lepega življenja brez senčnih strani, rodbinska sreča imovitih ljudi, v katero ne sega delo in skrb. — Tak je tudi slog. Svet je dvignjen iz neposrednega občutja v misel, v konvencionalno lepe predstave o svetu, življenje je lepo oblečeno in miselno razloženo, kakor ustreza pogledu večinske volje in meščanske tradicije. Vse se izteče v nedolžno veselje, obrobjeno z nekoliko predrastično otroško naivnostjo. Prav za prav je cela povest nekak vzpon iz konvencionalnosti, iz trdno določenih izrazov čustva, v otroško naivnost in odkritosrčnost, od površine v to, iz česar bi morala zrasti. Prav nazorno pokaže pisatelj suhoparno in okleščeno pripovedovanje odraslih oseb in naivno poetično govorico otrok. Prvo poteka iz čustva, ki vedno gleda, da ga ni sram pred množico, medtem ko iz otroka govori še neokrnjeno obilje narave. — In vendar ta pretirana naivnost še ni narava ali vglobljenje v skrivnostni svet narave, ampak v svet, kakor bi moral biti, v religioznost in odkritosrčnost, ki jih v resnici še zdaj ostreje vidimo iz ameriškega življenja. — Prevod je v lepi slovenščini, novi pravopis bi pograjal le besede: nečak, smel, slika in dojmiti se. Dr. J. Šilc

Vojeslav Molè: **Ivan Meštrović**. Kraków 1936, Gebethner i Wolf. Prace polskiego towarzystwa dla badań Europy wschodniej i blizkiego wschodu. Nr. XIII.

Naš rojak, profesor umetnostne zgodovine na Jagiellonski univerzi v Krakovu, V. Molè, je napisal to ilustrirano knjižico kot pripravo za Meštrovićevo razstavo, ki naj bi se bila vršila po njegovih razstavah v Nemčiji v Warszawi. Do razstave nazadnje ni prišlo, izšla pa je vendar ta knjižica, ki dobro uvaja v Meštrovićevo umetnost. Prednost Moletove študije je predvsem, da se ne spušča v jalove spekulacije o Meštrovićevi umetnosti, ampak se opira vseskozi na realna dejstva sredine, v kateri je Meštrović preživel mladost in v kateri se je razvijal v priznanega umetnika, ter na lastne izjave Meštrovića samega in verodostojnih prič. Posrečeno je oprl svoja razmotrivanja na začetne misli Skrivnostnega v umetnosti v Otokarja Březine zbirki *Godba virov*, kjer pravi Březina: »V dolgih razgovorih, ki jih duša vodi v samotah, stoje nemi in skriti odgovori pred vprašanji. Odgovori so večni, vprašanja čakajo, da pride njihov čas in se bodo smela odeti v svetlobo in zvok. Ure, ki nas vodijo s plamenečimi baklami, spreminjajo njih jasnost po moči našega pogleda... Po globini vprašanj mérite višino duše, kajti po njih se meri notranje bogastvo odgovorov.« V tej mistični formuli je v resnici

ključ do spoznanja globine in vrednosti Meštrovičevega življenjskega dela. Kdor bo pravilno formuliral vprašanja, ki jih je Meštroviću stavilo življenje, bo tudi pravilno razumel vsebino njegovih del.

V sledečih poglavjih skuša Molè formulirati Meštrovičeve umetnostne odgovore na vprašanja, ki mu jih je stavilo življenje. Značilno je, da Meštrović sam smatra svoja dela samo za neke vrste beležke in študije, samo za odlomke tistega velikega odgovora, ki bi ga moral dati na vprašanja, ki nosijo njegovo inspiracijo vedno dalje in više. Molè se peča najprej z Vidovdanskim svetiščem in poudarja pravilno, da je bil ta občudovanja vredni zamisel skupne umetnine arhitekture in kiparstva neobhodno potreben, ker bi izdelane plastične posameznosti zaživele v vsej polnosti svoje vsebine šele v prostoru, v katerem bi jih umetnik razpostavil. Ta veliki formalni okvir pa mu je potreben posebno tudi, da uresniči tisti patos, ki je značilen za vso njegovo umetnost. V moških figurah kosovskega cikla je to patos življenja junakov, pa tudi globoki patos narodne zgodovine in borbe naroda z usodo. Moški element tega velikega koncepta bistveno izpopolnjuje ženski element, uresničen v Kariatidah, Vdovah in Materi. Bolestni patos vdov primerja Molè s patosom Sužnjev Michelangela. Vse vsebinsko veže elegični akord.

V 3. poglavju razpravlja M. o medvojnem religioznem ciklu Meštrovičevem. Telesna lepota se je sedaj umaknila duhovni pomembnosti, izraz je postal do skrajnosti ekspresiven. Kljub zunanji sorodnosti s srednjeveškimi umetninami pa so umetnine tega cikla popolnoma sodobne in jih je mogel ustvariti samo človek, ki je podobno Dostojevskemu videl in spoznal najglobokejše pregrade človeške duše in nosi pri tem v sebi patos pokolenja, katero se je borilo za svobodo in doživelo katastrofo svetovne vojne. Prednja moška figura tega cikla, Križani, bi zaslužil ime »Križani XX. veka«. Središče ženskih tem tega cikla so Madone. Svoj najpopolnejši izraz je našla Meštrovičeva religiozna umetnost v cavtatskem mavzoleju.

Življenje pa je širše od heroizma in religije in vsebuje vse, kar človek doživlja kot osebnost in kot družabno bitje. Glede portretov meni Molè, da se Meštroviću posrečijo le, kadar jih more navdahniti s svojim patosom. Zato je najbolj v svojem elementu, kadar ustvarja idealne portrete. Tu razpravlja Molè o značilnem razmerju Meštrovića do Michelangela. Po njem se ta borba z velikim genijem visoke renesanse končuje vselej v nečem, kar je sorodno začetkom baroka pri Michelangelu. Za to razmerje je značilen idealni portret Michelangela. Odtod je le še korak do še večjega stopnjevanja plastičnih možnosti človeške figure, do spomeniške plastike, ki zavzema v Meštrovičevem povojnem delu eno prvih mest. Ta monumentalnost posega celo v oblikovanje čisto osebnih nalog, ko M. plastično oblikuje razpoloženja, katera sama nimajo monumentalnejšega značaja. To je vrsta novejših ženskih figur in statuaričnih nalog, katerih tema je muzikalna. V teh figurah je umetnik združil vse: vizije heroičnega rodu, upodobljene v sklenjeni kladi plastičnega življenja, patos hrepenenja in lirizem tihega, enostavnega bitja. Te figure so le še čista plastika, muzični element pa je samo podčrtanje tiste harmonije, ki predstavlja njih vsebino. — Moletova knjižica je dragocen donesek k razumevanju Meštrovičeve umetnosti.

Frst.

GLEDALIŠČE

Drama v sezoni 1935/36

Tuji spored ni bil samo obsežnejši, saj je štel devet desetih vseh premier (osemnajst), marveč je bil očitno tudi skrbneje izbran glede na vsebinsko in umetniško pomembnost. Priznati moramo, da nam je zaradi tega na splošno bolj ugajal kakor slovenski. Ta spored je obsegal v preteklem gledališkem letu poleg ruskih in angleških (ameriških) dram v prvi vrsti dela iz nemške, zlasti avstrijske dramske književnosti, h katerim pa moramo prišteti še dve srbski in eno hrvatsko delo.

Prvič torej vidimo, da je dramaturško vodstvo naše Drame v tej sezoni opustilo tradicionalni vidik, po katerem naj bi bilo vsako leto upoštevanih čim več narodnosti vsaj z enim delom. Čeprav temu načrtu ni kaj oporekati, opozarjamo vendarle na presenetljivo dejstvo, da je popolnoma izostala na primer romanska drama. Druga značilna stran sporeda v minuli sezoni pa se nam kaže iz prizadevanja, uprizoriti čim več del iz polpretekega in najnovejšega časa. Najbrž zaradi tega nismo videli v tem obdobju v našem gledališču prav za prav nobenega klasičnega dela, razen če bi šteli le-sem obe začetni predstavi, namreč »Kralja Edipa« v Hofmannsthalovi predelavi in Puškinovega »Kamenitega gosta«.

Vprašanje je kajpada, ali dela klasičnih avtorjev res ne ustrezajo več duševnosti in potrebam sodobnega človeka, ali pa se je le današnje občinstvo — morda tudi po krivdi gledališča — že preveč oddaljilo ne samo veliki umetnosti, marveč tudi pravi poeziji. Vzgoja okusa in poglobitev kulture po klasikih se nam zdi še vedno in tudi dandanes važno vprašanje.

Potrebo po izbranih klasičnih (kajpada ne samo antičnih) delih, ki bi prav gotovo ne motila ubranosti in organičnosti današnjega gledališča, smo začutili ravno spričo lanskega, skorajda izključno »sodobnega« sporeda, ko smo ob marsikaterem delu spoznali ne le umetniško šibkost, marveč tudi vsebinsko revnost in idejno neuravnovešenost. Vse to pa že nekoliko globljega človeka, ki živi s časom in si želi duhovno enotne kulture, katere podobo naj mu kaže tudi gledališče, prav nič ne zadovolji. Tega se nismo zavedeli samo ob tako imenovanem »lahkem« sporedu, marveč celo pri nekaterih delih na splošno slovečih modernih pisateljev.

Gledališko leto smo začeli precej pozno (1. oktobra) s Sofoklejevim »Kraljem Edipom« v Hofmannsthalovi predelavi. Uprizoritev tega dela nam je pokazala zanimivo združitev klasičnega in modernega duha. Čeprav moramo priznati, da se je ta poizkus pesniku, ki je prav s tem pokazal svoje mojstrstvo, posrečil, se smemo vendarle vprašati, ali nam kaže njegovo delo podobo klasičnega ali modernega gledališča. Nedvomno se je Hofmannsthal s tem, da je okrnil zbor in mu vobče spremenil pomen, prav tako pa tudi z vsemi ostalimi spremembami zelo oddaljil od starogrške tragedije. Vendarle pa je »Kralj Edip« v njegovi pesniški in dramaturški predelavi ohranil vseskozi globoko нравno resnost in tragično veličino izvirnika. Delo, ki ga je uprizoril režiser O. Šest z velikim razumevanjem, je zapustilo v nas boljši vtis kakor poizkus s Sofoklejevim »Kraljem Oidipom« pred leti. Prav zaradi tega nam je bilo žal, da smo morali isti večer gledati sicer zanimivo

in pesniško slikovito Puškinovo poemo »Kameniti gost«. Vendarle pa smo čutili, da se tragedija, ki smo jo pravkar doživljali, ne da združiti s svetom, polnim romantične fantastike.

Tako se je takoj spočetka, čeprav ni bilo v nas nič malovernosti ali celo nezaupanja, izkazalo, da roka, ki izbira in ureja gledališki spored, šele tipaje išče, namesto da bi imela na dlani že ves načrt bodočega gledališkega leta. Le tako si moremo razlagati, da smo v treh mesecih od začetka sezone do božiča videli le tu pa tam kaj takega, kar nas je moglo vsaj zanimati.

»Med včeraj in jutri«, igra v treh dejanjih, katero je spisala Božena Begovičeva, hčerka znanega dramatika nas je zanimalo že kot delo novejše hrvatske književnosti, pa tudi kot proizvod ženske pisateljice, do katerih smo vendar tako radi nezaupni. Že naslov sam določno kaže v vsebinske in oblikovne osnove drame. Delo hoče pokazati, kako med splošnimi družabnimi spremembami tudi žene doživljajo preobrat v svojem gledanju na svet in na življenje. Pisateljica je skušala pokazati to spremembo zlasti v zvezi z vprašanjem vzgoje in zato kaže njeno delo na videz podobo ideološke drame. Vendar pa je ves potek dejanja podprla bolj čustveno nego idejno, prav tako kakor je tudi vsebinsko nasprotje poudarila bolj iz različnih značajev kakor iz načelnega dualizma. To kaže smisel za dramatski prijem in je nedvomno tudi pripomoglo k temu, da je občinstvo njeno delo, ki sicer ni v ničemer nadpovprečno, sprejelo s simpatijami. Uprizoritev je vodil Jerman, ki se je izkazal kot dober režiser.

Pravi »enfant terrible« našega gledališča v minulem letu pa je bila Škvarkinova sovjetska komedija »Tu je dete«. To umetniško solidno delo ni samo značilen primer sodobne ruske dramske književnosti, marveč je prav tako zanimiva slika današnjih prizadevanj v ruski duhovnosti in umetnosti. To, česar iz pričujočega dela ni mogoče prezreti, je prvič očitna naslonitev na kulturno izročilo preteklosti, ne glede na to, ali je bila ta preteklost »meščanska«. Za to jamči poleg oblikovnih sestavin zlasti še Puškinovo ime, v katerem moramo videti del izpovedi avtorja pa tudi pokolenja, ki je našlo v njem svojega glasnika. Nič manj pomembne pa niso duhovne osnove dela, ki v okviru resda areligiozno zamišljenega življenjskega reda vendarle iščejo naravne etične lepote. Delo je izraz življenjske svobode, ki se upira slehernemu idejnemu diktatu.

Koliko življenjske sproščenosti in pesniškega bogastva ima Škvarkinova komedija, je pokazala tudi uprizoritev na našem odru. Kajpada je k temu uspehu veliko pripomogel režiser B. Stupica, ki je v »Tujem detetu« našel svojemu realistično-likovnemu gledališkemu pojmovanju nadvse ustrezajoče delo. Hkrati pa je v vlogi študenta Jakova pokazal, da ima tudi izrazite igralske sposobnosti, če najde sebi primerne junaka. Prav tako so bile odlično odigrane vloge starega glasbenika Karaulova (Lipah), njegove žene Olge (Nablocka) in njune hčerke Manje (Severjeva).

Zaradi tega moramo obžalovati, da je dijaško stojišče s svojim »marksističnim« in »protimarksističnim« pojmovanjem umetnosti skušalo napraviti iz tega kulturnega dogodka politikum. Pri tem so prvi, ki očitno ne razlikujejo književnega dela od manifesta, prezrli, da so nadvse trdi marksisti

tod in onod škvarkinovo delo odklonili. Pa tudi drugi, ki so videli propagando tam, kjer je v resnici kritika, se pač niso zavedeli neodgovornosti svojega početja, in so za to kajpada tudi prejeli svojo lekcijo.

Izmed nadaljnjih predstav, ki smo jih dobili v tem obdobju, nas je še najbolj zadovoljil Schawov dramski prvenec »Kako zabogatiš«. Pisatelj tu sicer še ni tisti, kakor ga poznamo n. pr. iz »Svete Ivane«, vendar pa že tudi to začetno, čeprav ne zgodnje delo, kaže vse poglavitne sestavine njegove umetnosti: aktualno snov, trdno gradnjo, ostro risanje značajev, duhovitost. To je tudi tisto, kar dela njegovo igro še vedno živo in zanimivo. Žal pa je za pisatelja poleg vseh odlik značilen tudi nekak miselni larpurlartizem, ki se kaže v načinu, kako Schaw rešuje življenjsko problematiko. Režiser (B. Stupica) je dal igri dostojno odrsko podobo. Poglavitno skrb je posvetil vprašanju prostora, medtem ko je igranje samo prepustil bolj ali manj svobodi posameznih igralcev. Med temi so omembe vredni zlasti Cesar kot Sartorius in Sancin kot Lickcheese, pa tudi Severjeva kot Blanche, čeprav je v odločilnem trenutku (prelom v drugem dejanju) z glasom pa tudi v zunanji igri izgubila čut za pravo mero.

Niti malo pa nas ni mogla ogreti komedija Hermanna Bahra z naslovom »Otroci«. V središču tega naturalistično-romantičnega dela je motiv ljubezni med bratom in sestro; ker pa je to razmerje samo navidezno, se drama ne razvija tragično, ampak se zaključi z veselim koncem. Kljub tehnični spretnosti, katere pisatelju ne moremo odrekati, nas je delo pustilo nekam hladne. Čutili smo, da spada v čas, ki se nam je že dodobra odmaknil. Ljubavni par domnevnega »brata« in »sestre« sta dobro igrala Drenovec in A. Levarjeva. — Samo oddihu in zabavi pa sta bili namenjeni veseloigri »Od krojačka do ministra« (Drinkler) ter »Vesela božja pot«, dramatizacija po noveli P. Rosseggerja.

Pomanjkanje na novo pripravljenih del se je posebno čutilo v času okrog božiča. Ta zadrega je bila bržkone vzrok, da je gledališče kaj neprimerno ravno za sveti dan uprizorilo »Molièra«, dramo Mihaila Bulgakova. Avtor je Rus, vendar pa je značilno, da ga najnovejša ruska literarna zgodovina imenuje »buržujskega« pisatelja. Tudi iz duha, ki preveva pričujoče delo, lahko spoznamo, da je prejšnja oznaka pravilna. Pisatelj je usmerjen v smislu meščanskega, voltairjanskega liberalizma in tako je razumljiva tudi njegova podoba in življenjepis Molièra, velikega klasika francoske komedije. Avtor ne samo, da ni verodostojen prikazovalec zgodovinskih dejstev, marveč se nam tudi kot razlagalec teh dejstev, zlasti pa njihovih medsebojnih razmerij, pokaže kot pristranskega tolmača, ki mu manjka pravega etičnega odnosa do resnice. Zato Bulgakovljeva podoba Molièrovega življenja ni velika, čeprav se mu je kljub temu posrečilo prikazati gledališki in igralski pomen, pa tudi pretresljivo tragiko tega nenavadnega človeka, ki se nam odkrije posebno močno v šesti sliki, ko Ludovik XIV. odtegne Molièru svojo milost, in v predzadnjem prizoru (Molièrova smrt). Tudi v oblikovnem pogledu bi mogli to delo imenovati prej življenjepisno reportažo v slikah kakor pravo dramo. Zato pa odpira »Molière«, ki se odlikuje z blestečo teatraliko, tem več možnosti gledališču. Uprizoritev v

režiji B. Krefta je bila pomemben umetniški dogodek, čeprav nista uspela — zaradi pomanjkljivih sredstev — ne prizor v cerkvi ne zadnja slika. Posebej moramo omeniti nepozabni lik Molièra, kakor ga je ustvaril Levar.

Kmalu po Novem letu smo videli »Pesem s ceste«, komedijo ali bolje »igro s petjem in godbo«, kjer nam avstrijski pisatelj Pavel Schurek prikazuje malo, a pristrčno življenje pocestnih muzikantov. Delo je zgrajeno zelo preprosto s ponavljajočimi se motivi ter z vložki pesmi, ki urejajo to v bistvu ljubezensko in bohemsko zgodbo v zaokroženo sliko veselega in hkrati otožnega značaja. Režija B. Stupice je bila domiselna, vendar pa ni pomenila takega odkritja kot pri »Tujem detetu«. Pri premieri je praznoval petintridesetletnico svojega odrskega delovanja g. Daneš-Gradiš, ki se je v družbi s Kraljem in Sancinom odlikoval v tercetu »pohlevnih muzikantov, ob katerem se je prav dobro uveljavil tudi Potokarjev Konrad. Izmed ženskih vlog nam je ugajala zlasti Kati M. Danilove.

Vobče smo čutili v tem času nekoliko boljšo voljo in prizadevanje, da se sezona čimbolj poživí. Posebno smo se razveselili uprizoritve Wildgansove tragedije »Dies irae«, čeprav smo mnenja, da je prišlo to delo kot izrazit dokument povojnega duha mnogo prepozno na spored našega gledališča. In vendarle nas je še danes, ko se zdi, da gre čas popolnoma drugam, močno prevzelo. Dasi je avtorjevi misli, češ da starši rode otroke ne le telesno, ampak tudi duhovno, posebno v taki ostrini in doslednosti mogoče oporekati, je pa vendarle tudi res, da se je pisatelj s svojo analizo in kritiko meščanskega zakona, ki mu manjka predvsem čistih erotičnih osnov, dotaknil enega izmed najbolj žgočih sodobnih problemov. Delo je sicer močnejše kot izpoved nego kot dramatska izoblikovanost življenja, a je kljub temu ne le vsebinsko, marveč tudi pesniško pomembno. Uprizoritev (C. Debevca) je dosegla višek v nepozabnem prizoru med Hubertom (Jan) in Reziko (Šaričeva). Odrsko učinkovita je bila tudi zadnja slika.

Ob ta spored se dostojno uvršča tudi Galsworthyjeva pol vesela, pol žalostna komedija »Družinski oče«, ki se prav tako dotika vprašanja današnje družine, čeprav se mu pisatelj skuša približati iz drugačnih osnov pa tudi s popolnoma drugačnimi prijemi. Popolnoma pa sta nas razočarali obe srbski deli, ki sta bili igrani kmalu drugo za drugim. Vesnićevi družinski tragikomediji »Gospodski dom« manjka predvsem vsebinske globine in oblikovne moči. Pa tudi Nušićeva reportaža »Pot okoli sveta« ni zaslužila truda in velikega aparata, ki ga je bilo treba za uprizoritev.

Bog védi zakaj je prišlo na vrsto šele v zadnjem obdobju gledališkega leta (april-maj) nekaj najodličnejših predstav vse sezone. Semkaj sodi najprej zgodovinska drama »Juarez in Maksimilijan«, s katero je znameniti ekspresionistični pesnik Franz Werfel pesniško upodobil tragedijo avstrijskega nadvojvoda in mehikanskega cesarja Maksimilijana. Pisatelj ni razgrnil pred nami toliko zgodovinskih dogodkov, marveč ga je v prvi vrsti zanimala osebnost in usoda glavnega junaka Maksimilijana, ki je šel v Mehiko, da bi tam ustanovil »radikalno« monarhijo in tako uresničil sen, ki ga je nosil v sebi: vladati brez politike le v duhu dobrote in človečnosti. Prav ta pokorščina notranjemu ukazu, ki vodi Maksimilijana v

navzkrižje z načrtom zgodovine, pripravlja njegovo katastrofo. Kajpada pisatelj opozori na zunanje vzroke tragedije, na razne politične spletke, tako da se skladno dopolnjujeta osebna Maksimilijanova drama in podoba časa. Kar moti v tej drami, je predvsem epsko-široka gradnja. Ta je ovirala tudi uprizoritev, ki je bila tako scenično kakor igralsko na višini. Režiral je B. Stupica, naslovno vlogo je igral Levar.

Še zanimivejša pa je bila uprizoritev »Prve legije«, drame iz sodobnega jezuitskega življenja, katero je napisal ameriški katoliški pisatelj Emmet Lavery. To delo sega z vprašanji, ki se jih dotika, v globino današnje duhovne problematike in je hkrati tudi oblikovno tako močno, da odtehta marsikatero delo novejše dramske književnosti. »Prva legija« je izrazito religiozna drama. Njen pomen je zlasti v tem, da nam docela neaprioristično, svobodno in psihološko prepričljivo razkriva svet človekove borbe za Boga, za vero, ki je po besedah patra rektorja »največji čudež božji«. Delo ne premaguje človeka toliko z motivom ali miselno dialektiko, marveč v prvi vrsti z življenjsko resničnostjo in prepričevalnostjo. Debevečeva uprizoritev je dobro prikazala duhovni značaj igre, a zdi se vendar, da je primanjkovalo igralcev za nekatere vloge. Res dobri pa so bili patri Ahern (Kralj), Quarterman (Levar) in rektor Duquesne (Debevec).

Uprizoritev komedije »Gozd« nam je prvič predstavila znamenitega ruskega dramatika A. N. Ostrovskega (1823—1886). Delo nam predstavlja zgodbo dveh potujočih igralcev, a je hkrati tudi podoba ruskega družabnega življenja, zlasti plemiškega. Pisatelj nam slika dve vrsti ljudi: dobrega človeka z mehkim srcem in čistim hrepenenjem, kakor ga je upodobil v likih igralcev Genadija Nesreče in Arhadija Sreče; nasproti pa postavi svet vsakdanjosti, uživanja in prevare, ki je poosebljen zlasti v graščakinji Gurmižski in trgovcu Vasnibratovu. Delo je tudi slavospev gledališki umetnosti in hkrati obtožba ruskih socialnih razmer, ki jih avtor primerja ogromnemu gozdu. Tako dobiva igra tudi simboličen pomen. Uprizoritev je skrbno pripravil B. Kreft.

Primer moderne biografske drame smo dobili s »Tiranom«, igro R. Besiera, ki nam prikazuje prav tako čudovito kakor nežno ljubezen dveh zgodovinskih oseb, pesnika Roberta Browninga (1812—1889) in njegove srečne žene Elizabete (1806—1861), avtorice slovitih »Portugalskih sonetov«. Vendar pa je to razmerje vklenjeno v mračno ozračje Elizabetinega doma, kjer vlada njen puritanski oče Edvard Moulton-Barret kot pravcati oče tiran, ki zaradi lastnega razočaranja brani otrokom ljubezen. Boj med hčerino ljubeznijo in očetovo voljo, je osnova pričujoče drame, ki se konča z zmago elementarne ljubezni. Podobo okrutnega očeta je dovršeno podal g. Milan Skrbinšek, ki je pri premieri slavil petindvajsetletnico svojega gledališkega ustvarjanja. Pesniška ljubimca sta bila Jan in Šaričeva kot Elizabeta Barret in Rudolf Browning. Režija C. Debevca je bila zgledna.

Na kraju sezone smo videli še Lichtenbergovo veseloigro »Mladi gospod šef«, ki pa je končno ubranost sporeda prej kalila kakor dopolnjevala. Na splošno smo bili pa v preteklem letu z uspehom zadovoljni, razen če izvzamemo nesmotrno razvrstitev.

France Vodnik

ZAPISKI

Gide se vrača

Ko sta se pisatelja Liam O'Flaherty in Panait Istrati vrnila z deljenim mnenjem iz Rusije, so njuna poročila bila še zelo nejasna. Od takrat je Rusija postala dežela romanj in izletov. Razdalja med novim in starim svetom se je zmanjšala, začelo se je skrito in javno pretakanje, množila so se izkustva in pričevanja. Zadnja leta so se posebno med Francozi oglašali mladi ljudje, ki so se iz komunistične dežele vrnili razočarani (Brice Parain,¹ Jean Fontenoy² itd.). Posebno močno je bilo slišati glas pisatelja Viktorja Sergeja³ (pravkar je uredil posebno številko 'Od leninizma do stalinizma' v dokumentarni reviji »Crapouillot«), ki ga je Stalin dal vreči v ječo, mu par let zabranil sleherno pisanje in ga izpustil šele na Gideovo posredovanje. V Parizu je začel razkrivati Stalinovo strahovlado in pisati Gideu javna pisma,⁴ da bi mu odprl oči za rusko resničnost, saj je bil Gide postal največja slava evropskega komunizma. Gide je končno šel na pot, ki jo je vedno usodno odlašal. Tri mesece zatem so se v Rusiji dogodile edinstvene stvari in Sergeova odkritja potrdile. Sedem Leninovih sodelavcev se je skrčilo na enega samega, Stalina, drugi so bili pomorjeni, razen Trockega, ki je bil že prej izgnan. Takrat se je Gide že bil vrnil iz Rusije, pa tudi iz boljševizma.

Kdor je zasledoval Gideov razvoj od leta 1932 naprej, je opazil stalno nagibanje v družabno reševanje človekovega problema. Če je do tega leta dajal prednost moralnemu vprašanju, ga je zdaj podelil socialnemu. V njegovih glasovitih odlomkih iz Dnevnika prevladujejo sentimentalni nagibi, zabeleženi v ostrih domislicah in zamišljenih razpoloženjih. Gide zahteva za slehernika osebno odrešitev in srečo, ki pa se more dvigniti do njiju le takrat, če se brez izjeme vsi ljudje postavijo na enaka družabna tla. Ker pa je vedno bolj videl, da je nemogoče postavljati moralne zahteve brez družabne revolucije, je v imenu človečanstva stopil na stran komunizma, ki je po odstranitvi religije iz njegovega notranjega življenja bil najnaravnejša oblika za utelešenje njegovega individualizma. Med komunizmom in individualizmom ni videl nasprotja. »Komunizem mora izkoristiti vse vrednote individua.« Gide je v tem smislu razvil veliko delo, četudi ni postal strankar in je le s kulturnim namenom predsedoval mnogim mitingom, ki so bili dve leti v veliki modi. Vztrajno je čakal na novega človeka, zato je skozi ista vrata, skozi katera je prišel v ta svet, tudi odšel. Tako priča njegova knjižica »Retour de l'URSS«.⁵

Že prve dni po svojem prihodu v Rusijo, kjer so ga pričakovali že dve leti, se mu izkustvo razdeljuje, nova proletarska Rusija ga s svojimi ljudstvi, zdravjem in neposrednostjo močno pritegne, odbija pa ga stranka, njeni nosilci, njihov birokratizem, njihova omejena miselnost. Zanima ga dinamični

¹ Brice Parain: *Retour à la France*, Grasset.

² Jean Fontenoy: *L'école du rénégat*, NRF.

³ Najbolj znan je njegov roman: *La ville conquise*, Stock.

⁴ *Esprit*, junij 1936, str. 438.

⁵ A. Gide: *Retour de l'URSS*, NRF.

del te ogromne stavbe, straši ga pa naraščajoča statika. Z njo se vedno bolj bori. »Izredno je bilo vedno doseženo za ceno ogromnega napora. Napor ni vedno in povsod dosegal tega, kar je doseči hotel. Večkrat si mislim, da to še ni mogoče. Večkrat pa dobro stvar spremlja slaba, ki je dvakrat večja: človek bi si mislil, da je celo njena posledica.« Gide je kot pravoveren komunist videl resnico v proletariatu in njegovi diktaturi, v vedno živem razredu delavcev in kmetov, in ni priznal druge sile; zato je bil hudo razočaran, ko te proletarske oblasti nikjer ni videl, pač pa terorizem ozke skupine, oziroma enega samega človeka, ki je uvedel v Rusijo konformizem. Gide je ugotovil, da se je Stalin občutno oddaljil od leninizma; svojo smer je z vsemi policijskimi sredstvi proglasil za pravilno, pravoverno komunistično svetovno revolucijo pa za kontrarevolucijo. Strahovlada v Rusiji je po Gideovem trimesečnem izkustvu tako velika, da v kali zatira sleherni mnenje, ki se ne sklada s Stalinovim pojmovanjem. Posledica tega je mogočna strumnost, ki je s svojo enoličnostjo in brezpogojno poslušnostjo dosegla stopnjo uničujoče depersonalizacije. S to formulo je Gide najmočneje zaznamenoval nevarnost sedanjega ruskega režima in to neizprosno ugotovitev si velja enkrat za vselej zapomniti.

Gide, eden največjih živečih umetnikov, doživlja to nevarnost najjasneje na svojih lastnih tleh, v kulturi. Ob začetku svojega potovanja je že javno izjavil: »Usoda kulture je v naši zavesti zvezana z usodo USSR«, ko pa se je vrnil v Francijo, je napisal: »Nič bolj od tega duha (duha USSR) ne izpostavlja kulturo nevarnosti.« Med tema stavkoma leži izrazito izkustvo človečanstvu in resnici zvestega človeka. Takrat, ko je po svojim prihodu govoril na Gorkijevem grobu kot predsednik londonske konference za obrambo kulture in slovesno izjavil, da bo branil kulturo, ni vedel, da jo bo moral najprej braniti pred njimi samimi, ki so mu čez par dni odklonili govor, napisan za književnike in akademike in ki je v njem govoril o neprestani pripravljenosti za nove življenjske probleme. V novem govoru je zahteval od režima popolno svobodo, od književnikov pa resnicoljubnost. Svoboda mu je bistveno zvezana z revolucionarnostjo, sleherni umetnik mora biti neprestan napredovalec v bodoče in resnično, odpiralec vedno novih problemov. »Vrednost književnikova je zvezana z uporno silo.« Ta upornost se po njegovem še niti v Rusiji ne sme spremeniti v priključitev, ruski književnik mora ostati upornik in protestant. Rešilni klic zveni njim in ostalim na svetu: »Moje oči spoznavajo stvari, ki so pomembnejše od mojega jaza, ki so pomembnejše od Rusije, to je človeštvo, njegova usoda in njegova kultura.«

Gide si zastavlja odločilno vprašanje: ali je ruski neuspeh pripisovati režimu ali ideologiji, ali je kriva Stalinova roka ali Leninovi možgani, ali predstavlja neuspeh le slučajni skok v stran, ali pa je »usodna posledica nekaterih prejšnjih dispozicij«? Odgovor na to vprašanje ni jasen, pač pa pretresljiv: »Če ni Stalin tisti, ki razočarava, potem razočarava človek, človeško bitje.« Te besede so globoke, z njimi ni zadeta le marksistična vzgoja človeka, ampak tudi njen veliki poudarek na novem družabnem človeku, na novem nadčloveku. Marksistično doktrino izdaja tisti človek, ki je vanj

polagala vse upanje. Gide se ne obotavlja pred najhujšo obsodbo strankarske kaste, nad »revolucionarno banalnostjo« spačenih, zoženih in praznih ljudi. »Ljudje imajo tako oblikovano duševnost, da jim je prilagodljivost lahka, naravna, da je ne čutijo...« Berdjajevljeva slutnja se je uresničila v Gideovih besedah: »Bojim se, da se kmalu razvije nova vrsta zadoščenega delavskega meščanstva, zelo podobnega našemu malomeščanstvu. Povsod vidim njegove prve znake.«

Take izjave dajo vedeti, da stoji Gide že prav na robu »novega sveta«, vendar priča zadnje poglavje, da je ostal še dalje komunist, njegov zvesti glas podkreplja na eni strani Trockijeve obtožbe, na drugi strani pa znova odkriva demokratično Francijo in njeno organsko kulturno rast. Brez dvoma je francosko javno mišljenje s to izpovedjo prebolelo krizo, ki se je v njenih krčih previjalo zadnja štiri leta. Od vseh strani prihajajo glasovi olajšanja, ki beležijo Gideovo knjigo kot novo neomajno postavko in se vesele svobodnega in francoskega ustvarjanja nove družbe. Od nadčloveka se vračajo k človeku, spoznanja gredo v družabno-nujno in osebno-svobodno smer. V tem smislu je še pomenljivejše posvetilo knjižice Eugènu Dabitju, ki je Gidea spremljal na poti po Rusiji in v Sevastopolu umrl za škrlatico. Dabit je bil eden redkih mladih levičarjev, ki je izšel iz proletariata in rasel z njim mimo komunistične stranke, oziroma celo kljub njej, saj je zadnje čase stal blizu gibanja Esprit.

Tesnobo, ki jo je Gide doživel v Rusiji, je povedal v zadržani, z občudovanja vrednim ravnotežjem izraženi in v naravnost klasično napisani obliki. Goethejeve metode še nikjer ni uporabil s tako vzornostjo kakor v tej kratki potopisni knjižici. Poudarek stalno prehaja na živega človeka: »Prenehajmo z ogledovanjem poslopij, množica je tista, ki me tu zanima.« V ruski množici je doživel pravo, resnično veselje. V tem veselju smo združeni z njim tudi mi ostali, predvsem Slovani. Rusija ne bo izgubila nikdar svoje vrednosti, njeno mesto in njen smisel se ne dasta zapraviti. Rusija je neumrljiva; kakor je premagala caristično nasilje in omejenost, tako se ohranja pod tehničnim faraonstvom boljše vizma. Gide čuti klitje heterogenih sil, valovi novih rodov razganjajo dogmatično stavbo. Hvali izreden čar ruske mladine in globoko človečansko čustvo ruskih ljudi.

Ko človek bere v Predgovoru samoobtožbo: »Če sem se v začetku motil, je najbolje, da čim prej priznam svojo zmoto, kajti v tej stvari sem odgovoren za vse, ki jih ta zmota zavaja,« se spomni vse komunistične inteligenčne množice, ki krčevito živi od pričevanj in se lovi za časovnimi zvestobami. Najmočnejši se rešujejo v tako zvano življenje, v tako zvano resničnost in kulturo, pri drugih nastajajo preocenjevanja v smislu humanizma in lokalnih naporov. Morda se bližamo neki jasnosti v človeškem izkustvu, morda pa se bližamo novi idejni diktaturi, panfašizmu, ki bo mnogo teh ljudi vsrkal vase. Legije kulturträgerskih komunistov v Evropi bodo morale slediti svoji žalostni dialektiki. Razpadanje komunizma bo hujše od njega samega, kritika njihove prakse je namreč nujno kritika nauka samega, kajti zgodovinski kriterij mu je najvišji, in ko se ta zruši, se zruši vse. Horror vacui se že javlja.

Edvard Kocbek

9/10

PREJELI SMO V OCENO

Mustafa A. Mulalić, **Orijarh na zapadu**. Savremeni kulturni i socialni problemi Muslimana Jugoslavena. Beograd, Grafički institut 1936.

Prešeren I. Pesnitve, pisma. Izdajo priredil Francè Kidrič, založila Tiskovna zadruga v Ljubljani 1936. VIII + 408.

Pearl S. Buck: **Mati**. Prevedel Vl. Levstik. Založila Tiskovna zadruga v Ljubljani 1936. Str. 290.

Anton Melik: **Slovenija I.** Drugi zvezek. Izredna publikacija Slovenske Matice 1936.

John Habberton: **Helenina otroka**. Prevedel B. Vdovič, ilustriral M. Sedej. Mohorjeve knjižnice 82. zv. Celje 1936.

Fran Zwitter: **Prebivalstvo na Slovenskem od XVIII. stol. do današnjih dni**. Razprave Znanstvenega društva v Ljubljani 14. Ljubljana 1936.

Jugoslawische Frauenlyrik in deutschen Uebersetzungen von Lili Nowy. Izd. Belo-modra knjižnica, Ljubljana 1936.

Joža Glonar, »**Slovenski pravopis**«. Ljubljana 1936.

Časopis za zgodovino in narodopisje l. XXXI., snop. 2. Maribor. (Iz vsebine: Minařik Fr., Celjska družina Klansov; Zelko I., Donesek k prekmurski zgodovini; Longer Fr., Izkopavanje rimske naselbine v Grobelcah; Slovstvo; Društveni glasnik; Arhiv za zgodovino in narodopisje II.).

Vítězslav Nezval, **Akrobat**. Iz češkoga preveo Dragutin Tadijanović. Zagreb, Hrvatska revija 1936.

Bogdan Radica, **Leo Ferrero** ili sudbina jedne generacije (prilikom treće godišnjice njegove smrti). »Obzor«, Zagreb 1936.

Grazia Deledda, **Golobje in jastrebi**. Roman. Ljudska knjižnica 60. Ljubljana, Jugoslovanska knjigarna 1936.

Inž. Drago Mattanovich, **Elektrotehnika II**. Proizvodnja, razdelitev in uporaba električne energije. Ljubljana, Jugoslovanska knjigarna 1936.

Knjige Družbe sv. Mohorja v Celju za leto 1936:

1. Koledar Dr. sv. M. za l. 1937;

2. J. Mal, **Zgodovina slovenskega naroda**, zv. 14;

3. Življenje svetnikov, 11. snop;

4. Leopold André, **Elektrika**;

5. Jan Plestenjak, **Lovrač**. Slovenskih večernic 89. zv.

Janez Cigler, **Sreča v nesreči**. Cvetje iz domačih in tujih logov 11. Priredil dr. R. Kolarič.

Narte Velikonja, **Naš pes**. Mohorjeva knjižnica 84.

Willa Cather-A. Anžič, **škof Nove Mehike**. Mohorjeva knjižnica 85.

Ch. Dickens-O. Župančič, **Oliver Twist**. Mohorjeva knjižnica 87.

V. Hey-A. Funtek, **Sto basni za otroke**. Družba sv. Mohorja v Celju 1936.

Mirko Žeželj, **Dvadeseti vek I.** (cir.) Beograd, Geca Kon, 1936.

Knjige Jugoslavenske akademije v Zagrebu:

1. Rad Jugosl. akademije znanosti i umjetnosti, knj. 252, Umetničkog razreda I. (Vsebine: A. Schneider, Strossmayer i religiozno slikarstvo nje-mačkih nazarenaca; V. Nazor, O hrvatskom jedanaestercu);

2. Rad J. A. knj. 253. Razreda histor.-filol. i filol.-juridičkog 113. (Iz vsebine: G. Novak, Borba Dubrovnika za slobodu 1683—1699; A. Musić, Slovenski efektivni prezenat; T. Maretić, Metrika muslimanske narodne epike);

3. Ljetopis J. A. Za g. 1934-35. Svezak 48;

4. Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena. Knj. XXX., sv. 2. Ur. D. Boranić.

Radovan Košutić, **Pesma o guji** (cir.). Beograd, S. B. Cvijanović 1937.

Janko Kač, **Moloh**. Socialno-zgodovinski roman. Ljubljana 1936.

Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo XVII. (1936). (Iz vsebine: Polec Janko, Svobodniki na Kranjskem. Temeljit, izredno važen spis; Corgnali G. B., Posvečevanje in potrditev kapel v Sloveniji l. 1523; R. Andrejka, Kančeva tvornica vžigalnikov v Ljubljani; slovstvo).

V letu 1937 bo stopil Dom in svet
v svoje

petdeseto leto

Brez ponavljanja svojega programa in brez posebnih obljub hoče v jubilejnem letu še posebno strniti in dvigniti svoje tvorne moči. Skušal bo doseči tudi redno izhajanje, kar bo letos tem lažje, ker je uredništvo prejelo od svojih sodelavcev že mnogo dejanskih vzpodbud. Prva (dvojna) številka bo izšla v prvi polovici marca.

Uredniki